

Millok Sándor

.....

A KÍNOK ÚTJA

Tanúságtevők

Sorozatszerkesztő: UNGVÁRI TAMÁS

Millok Sándor

.....

A KÍNOK ÚTJA

BUDAPESTTŐL
MAUTHAUSENIG

Élményregény

SCOLAR

© SCOLAR KIADÓ, 2017

A könyv kiadásában együttműködött a MUSZOE
(Munkaszolgálatosok Országos Egyesülete),
megjelenését támogatta a Miniszterelnökség és a Honvédelmi Minisztérium.

Jelen kötet a Müller Károly Könyvkiadóvállalat kiadása alapján készült.

Borítófotók:

- Rabok köveket hordanak a mauthauseni kőfejtő „halállépcsőjén”
- A garázsudvar bejárata a mauthauseni koncentrációs táborban
(Bundesarchiv / hu.wikipedia.org)

MINDEN JOG FENNTARTVA.

A mű egyetlen részlete sem használható fel és nem sokszorosítható
a kiadó előzetes írásbeli engedélye nélkül.

EGY TISZTESSÉGES SZOCDEM

Millok Sándor – vasúti tisztviselő és újságíró – a második világháború utáni első békeévben kiadott s azóta is ritkaságnak számító emlékirata a lágeruniverzum megértésének fontos adaléka és egyedülálló terméke. Puritán egyszerűsége tette azzá. A Magyarországot elfoglaló náci csapatok hosszan érlelt tervvel érkeztek, s ezek benső tartalmát sohasem árulták el. A szándék látszólag az volt, hogy megakadályozzák a „kiugrást” a háborúból, biztosítsák a hadsereg lojalitását, a főbb hídfőállásokat, az utánpótlási vonalakat.

Mindez a vesztesre álló háborúban még természetesnek is mondható. Szokatlan volt ugyan, hogy a náci Németország éppenséggel a szövetségesét szállta meg, de ennek számos és hamis magyarázatát adták. Ám éppen Millok emlékiratának leírása mutatta fel akarva-akaratlan a végső célt. Magyarország önállóságának, szuverenitásának, államiságának eltiprását.

Ebből a nézetből kap értelmet a mauthauseni tábor csillagterképének rajza. A foglyul ejtettek között ugyanis egy társadalom teljes spektruma volt fellelhető. Itt senyvedt ugyanis a magyar nagyipar számos jelese: Aschner Lipót (az Egyesült Izzó, a Tungsram elnöke), Budai Goldberger Leó, a táborban éhen halt textilmágnás.

De ott voltak a magyar arisztokrácia legitimistái is. Sigray Antalt, a Felsőház tagját és Apponyi Györgyöt a budai Úri utcából hurcolták el. Az előbbit durván, az utóbbit rábeszéléssel.

A Gestapo tízezres listával érkezett, képviselőkre, felelős politikusokra vadászott. Bajcsy-Zsilinszky Endrére a lakásán törtek rá, s ő fegyverrel védekezett. Végül kivégezték.

Ebben a szervezett káoszban ki-k megkereste a helyét a kény-szerű szabályok réseiben. A mauthauseni börtönkórházban húzta ki a tábor felszabadulásáig gróf Csekonics Iván, máig nem tudni, ho-gyan jutott ehhez a privilégiumhoz. Ám volt egy külön privilégium-szoba a nagyobb ellenzéki lapok főszerkesztőinek: a hierarchiát is deportálták a Gestapo gyarmatára, Mauthausenbe.

A tábor-t a német őrszemélyzet segítségével hivatásos bűn-öz-ök uralták, akár egy afrikai gyarmaton. A szadizmus domináns kul-túrájába szépen illeszkedett a szívésségek rendszere. A rendszer tökéletességének illúzióját alátámasztotta, hogy az igazságnak és méltányosságnak az esélye sem születhetett meg benne. Rabszolgá-kat telepítettek ide, akiket lételemüktől, önnön országuk védelmétől fosztottak meg.

A Linztől körülbelül húsz kilométerre fekvő Mauthausen – a töb-bi náci táborhoz hasonlóan – körülbelül hatvan különböző telep-helyből állt. A rabok feladatai közé a kőfejtés tartozott, negyven-öt-ötven kilós szikladarabokat kellett cipelniük összeesésig. Egy másik részlegen a ravensbrücki asszonytáborból áthozott áldoza-tonak építettek nyilvánosházat, s a bádógtákolmányokban alig fért el egyetlen ágy.

Millok Sándor jelentős tanú. A tábor parancsnokát a felszaba-dító amerikaiak üldözőbe vették és megsebesítették. Halála előtti ta-núvallomása Millok leírását erősíti az Auschwitzból áthajtott másfél-ezer ember sorsáról, akiket előbb forró vízzel locsoltak le, majd a szabad mezőn, étlen-szomjan hagytak halálra fagyni.

Ezek mind zsidók voltak, a számon kívül maradtak. A Maut-hausen bolygón nekik nem jutott élet. A szigorú hierarchiában Mil-lok-ra és társaira sem várt fényes jövő. Beosztásuk szerint státuszuk a büntetőtelep bürokratikus kasztrendszerében a hármas kategóriába esett: „Rückkehr unerwünscht”, azaz visszatérésük a nagyvilágba nem kívánatos.

Az összekötéssel rendelkezők persze még a lágerből is szabadulhattak. Gróf Szapáry Antalt állítólag maga a svéd király váltotta ki, Apponyit egy magasrangú náci rokona.

A magyar ellenállókért azonban nem volt, aki helytálljon. Ebből a szempontból is perdöntő Millok Sándor emlékirata. A szerző ugyanis már ifjúkorában csatlakozott a munkásmozgalomhoz, 1914-ben lett a Magyarországi Szociáldemokrata Párt tagja, a Vasutas Szakszervezet aktivistája. Később a szakszervezet segítette törvényhatósági bizottsági tagsághoz, ahol a városi közlekedés reformjáért küzdött.

1941-től az ellenzéki *Népszava* főszerkesztő-helyettese lett, részt vett ama híres 1941-es karácsonyi számnak a szerkesztésében, amelyben Bajcsy-Zsilinszky Endre, Benedek Marcell vagy Szekfű Gyula foglalkozott – a nagy történész cikkének címét variálva – a szabadság fogalmával.

A jól informált Gestapo a politikai paletta minden árnyalatából szedett tűszokat. Például újságírókat. Parragi György szerkesztő is megjelentette a lágerélet tizennégy hónapjának tapasztalatait ugyancsak 1945-ben írott visszaemlékezésében. Olvasható Rátkai Károly *A két torony* című memoárja, ugyancsak 1945-ből.

Ezek közül most elsőnek Millok műve jelenik meg.

A háború, a fogság sokakat kiforgatott önnön valójukból. A tragédia olykor paródiává fordult. Itt volt Gyula diák, azaz Vitéz Somogyváry Gyula, az antiszemita *Ébredő Magyarok* vezéregyénisége, aki minduntalan hangoztatta, hogy az ő anyja német. Persze hasztalan. Vagy itt panaszkodott Szvatkó Pál, aki az indogermán magyarság elméletével próbálta bizonyítani, hogy csakis tévedésből lehet a lágerben.

Millok Sándor 1945 májusában szabadult, júniusban pedig már az Ideiglenes Nemzetgyűlés képviselője. Júliustól „hazahozatali” kormánybiztos, s a lágerben ragadt embereket próbálja visszasegíteni otthonukba.

Karrierjét megrövidítette, hogy ellenezte a kommunista és a szociáldemokrata párt egyesülését. Millok Sándort kizárták e pártokból. Vidékre menekült. Csak éjjeliőrként tudott elhelyezkedni.

Sopronban hunyt el 1959-ben.

Ungvári Tamás

AZ EREDETI KIADÓ ELŐSZAVA

A felszabadulás után a nagyközönség elé került könyvekkel kapcsolatban komoly elvi jelentőségű vita folyt az illetékesek köreiben arról, vajon helyes-e, célszerű-e most, még melegében a nagy nyilvánosság elé tárni mindazokat a sebeket és sérelmeket, amelyeket nemcsak a magyar társadalom egyes tagjai, hanem az egész magyar becsület, a humanitás szenvedett az elmúlt hónapok alatt.

Az illetékesek igen tekintélyes köre aggodalommal mérlegelte a helyzetet és azt az álláspontot szegezte le, hogy részben nem ízléses, részben pedig nem célravezető dolog a nyilas és náci terror rémségeinek feltárása annál is inkább, mert a magyar társadalomnak ma mindezzel inkább higgadtságra van szüksége. Egyes vélemények szerint az úgynevezett „élményregények” helyett inkább a könnyű romantikát kellene az olvasóközönség kezébe adni.

Ez az elvi jelentőségű és elhúzódó vita volt az oka, hogy a sokat vitatott élményirodalom művei csak elkésve kerültek a nagyközönség elé. A vita ma már eldőlt, az aggodalmaskodók kénytelenek voltak belátni, hogy az élményirodalom megjelenésére igenis szükség van, elsősorban maga a nagyközönség akarja tisztán látni, mi is történt tulajdonképpen azok alatt a hónapok alatt, amíg a magyar nyilvánosság el volt zárva a tárgyilagos hírszolgálat elől. A jó ízlésnek és a többi erkölcsi követelménynek pedig a kiadó és szerzők együttesen tettek eleget, úgy hogy az illetékeseknek e tekintetben is eloszlatták minden aggodalmát.

Az első szabad könyvnap eredménye is azt igazolta, hogy az élményirodalom ellen felhozott érvek helytelen következtetésen alapultak. Az olvasóközönség nemcsak, hogy szívesen fogadta, hanem egyenesen követelte azokat a könyveket, amelyek az elmúlt hónapok eseményeit tárták fel a maguk sokszor rideg kegyetlen valóságában. De sohasem az események néha szinte grandguignol-szerű rémségei, vagy hátborzongató izgalmi voltak a döntő tényezők, melyek ezeknek a könyveknek a kétségtelen sikerét alátámasztották, hanem egyrészt az élmények valósága és az események tárgyilagos leírása, másrészt pedig – és ez a legszebb elismerés a magyar könyvolvasó közönség számára – a piacra került élményregények irodalmi értéke.

A kiadó a közvetítő az író és az olvasóközönség között. Ez a könyv, amelyet most adunk olvasóink kezébe, a legszebb elégtétel a kiadó számára, mert megvalósítva látja benne mindazokat a célokat és gondolatokat, amelyeket még a pince mélyén az ostrom bombahullása közepette megtartott tárgyalások folyamán tűzött maga elé. Millok Sándor könyve az igazi élményregény, semmit hozzá nem told, semmit el nem vesz a valóságból, valóságos kútforrás a történelmi adatgyűjtés számára, de mégis tiszta irodalom, vérbeli író mesterműve, melyben az élmény és az irodalom tökéletes egyensúlya adja az igazi mintáját annak, amit a kiadó az „élményirodalomról” elképzelt.

Budapest, 1945. augusztus hó
Müller Károly

*Jeruzsálem, Jeruzsálem! Ki megölöd a prófétákat
és megkövezed azokat, akik tehozzád küldettek,
hányszor akartam egybegyűjteni a te fiaidat, miképpen a tyúk
egybegyűjti kis csirkéit szárnya alá; és te nem akartad.*

LUK. 13,34-35.

1944. március 18-án a délutáni gyorssal Győrbe utaztam. Este a szociáldemokrata párt győri végrehajtó- és intézőbizottságát tájékoztattam a kül- és belpolitikai helyzetről. Ismertetem a harctéri helyzetet az angol, orosz, svájci rádiókon keresztül hallottak alapján. A belpolitikai helyzet ismertetése során figyelmeztettem az elvtársakat: valami készül. Elmondtam, az a hír járja, hogy a rendőrség hajlandó idegen névre szóló okmányokat bizonyos számban a pártok vezetőinek rendelkezésére bocsátani. Hozzátettem, a hír olyan fantasztikus, hogy annak valódiságát még nem tudtuk ellenőrizni. Másnap, 19-én kellett volna elmondani a március 15-i ünnepi beszédet, amely utazásom tulajdonképpeni célja volt. Hajnalban a szálloda ablakán keresztül erős, megszakított autókarakaván-zaj hallatszott fel. Altatóval aludtam el, kábulatban hallottam a lármát. Nem vettem túlságosan komolyan. Azt hittem ideges hallucináció az egész. Korán ébredtem, hogy beszédemmel még egyszer foglalkozhassam. Jegyzeteimmel lementem a kávéházba és reggelizés közben azokat olvastam. Egyszer csak megjelent győri pártszervezetünk titkára, Udvaros István.

- Sándor, baj van - mondotta. - A rendőrkapitány kora reggel magához kéretett és arra kért, ne tartsuk meg a mai március 15-i ünnepségünket. A németek hajnal óta vonulnak át a városon. Nem tudja, mi van. Senkivel nem tud telefonösszeköttetést kapni. Az állomáson, a postánál, a hidakon német tankok, ágyúk és léghajók helyezkedtek el. Úgy néz ki, mintha meg akarnának szállni minket. De lehet, hogy csak átvonulás. Fogalma nincs semmiről, mégis az esetleges kellemetlenségeket elkerülendő, arra kér bennünket, ne tartsuk meg az ünnepélyt.

Udvaros nagyon természetesen a „barátságos” felszólításnak eleget kellett hogy tegyen. Mikor mindezt közölte velem Udvaros barátom, az összeverődött vezetőségi tagokkal kimentünk a városháza elé, ahol újabb német csapatok felvonulása kezdődött. Egyik oldalon a győri rendőrség detektívei, a másik oldalon a templomba készülő hetedikes, nyolcadikos diákok nagyobb csoportja állott mellettünk. A detektívek idegesen szívták a fogukat. Tőlünk szerettek volna valamit megtudni. Tőlünk, akik éppen olyan keveset tudtunk, mint ők. A diákok közül néhányan „Heil Hitler”-eztek. A nagyobb csoport azonban némán és megrendülve állott, sőt akadtak köztük olyanok, akik a „Heil Hitler”-ezőknek pofonokat ígértek. Kimondhatatlan rossz érzés vett erőt rajtunk.

Álomszerűen peregtek előttünk az események. Tudatalatti ösztönös érzések akartak belőlünk feltörni. Elvesztünk! A vég kezdete! A németek vesztek el! Utolsó kártyáikat vágják ki! Átvonulás – mint a rendőrfőkapitány hiszi? Nem úgy néz ki a dolog. Megszállás? Hiszen akkor kezdődik az, ami Ausztriában, Csehországban, Jugoszláviában végbement. Szocialisták, zsidók, haladó polgárok internálása, kínzása, gyilkolása. És mi van Pesten? Haza, haza, haza! de minél gyorsabban!... A legelső vonattal...

És a délutáni gyorsal indultam is. A máskor zsúfolt pályaudvar üres. A kocsiban alig néhányan ültünk. Szorongó, csöndes férfiak, asszonyok. Beszélni sem mertek. Féltünk egymástól. És amerre a vonat robogott, megszakítatlan menetben ágyúk, tankok, léghárítók, munícióskocsik, gulyáságyúk úgy, ahogy egy szabályszerűen felvonuló hadseregnek elő van írva. Úristen, mi van itt?!!! Pestig, végig egy hosszú német kígyó. Kelenföldön a laktanyának szegezve német nehézágyúk. Talán meg is vannak már töltve. Mire Pestre értem, már nem is volt kétséges, hogy a győri rendőrfő-

kapitány tévedett, nem átvonulásról van szó. Megszállás! „Szövetségeseink” ránk törtek. Ezért ment át Győrön három órai késéssel a kormányzó vonata, a kormányzó lefüggönyözött ablakok mögött. Miért késett volna a kormányzó, ha nem azért, mert a németek nem engedték keresztül a határon? Miért nem engedték? Hogy még az esetben se tudjon intézkedni, ha ehhez bátorsága lett volna. Miért nem engedték a győri rendőrkapitányt telefonon beszélni? Miért fordulnak az ágyúcsövek az állomásépületek felé? Miért szállták meg a hidakat, postát? Nincs semmi kétség, megszállás. De hiszen akkor most jön, amire eddig nem készültünk fel eléggé, a magyar baloldal földalatti küzdelme!

Négy óra után érkeztem a keleti pályaudvarra. Utamat a Népszava szerkesztősége felé vettem. A Körút és a Népszínház-utca sarkán már Mérő Ignác elvtársam, a szociáldemokrata párt titkárságának alkalmazottja fogott meg.

– Ne menjen tovább! A pártházat már megszállták a németek. Nem lehet bemenni. Mindent lefoglalnak és mindent elvisznek. Teherautókra rakják fel íróasztalainkat és írógépeinket.

Beszélgetésünk közben az elvtársak egész csoportja vett körül bennünket. Mi lesz, mit csinálunk? – ez volt az első kérdés. Legelsősorban el kell tüntetni a névsorokat. A jelenlévő pártszervezeti vezetők menjenek pártszervezeteikbe, kíséreljenek meg néhány embert összehozni és a pártértékeket, zászlókat és egyebeket megfelelően elhelyezni. A fontos az, hogy a pártszervezetekben lévő tagjegyzékek, ahol a nevek és lakáscímek fel vannak tüntetve, ne kerüljenek a németek kezére. Megbeszéltük Mérő elvtárral, hogy ő felváltva néhányadmagával inspekciót tart a Népszínház-utcában a Körút és a Conti utca között. Ott sétálnak, a pártházba igyekvőket megfelelően felvilágosítják és a teendőkről kioktatják.

Mérőtől azzal búcsúztam el, hogy nem megyek a lakásomra, hanem a sógoromhoz és megadtam a pontos címet, hogyha valamire szüksége van, értesítsen.

Március 20-án, hétfőn korán reggel felmentem a városházára, Szendy Károly polgármesterhez. Ott találtam már a Magyar Élet Pártjának igazgatóját, dr. Hajnóczy Bélát is. Hármában igyekeztünk egymástól megtudni, mi van. Szendy azt állította, hogy semmit sem tud. Hajnóczy, a kormánypárt városházi korifeusa azt állította, hogy semmit sem tud. Senkitől – mondotta Szendy – nem kapott sem értesítést, sem utasítást. Senkitől sem kapott még felvilágosítást sem. Magatartására nézve semmiféle tájékoztatás nem áll rendelkezésére. Közölte velem Szendy, hogy a németek elszállásolást kértek tőle, mire ő, állítása szerint, azt válaszolta „csak kormányutasításra tehet eleget ennek a kérésnek”.

Míg mi odabent beszélgettünk, a polgármesteri előszobában már izgatott, felzaklatott politikusok, bizottsági tagok, újságírók nagyobb csoportja verődött össze. Azzal búcsúztam Szendy Károlytól:

– Polgármester úr, vigyázz, a magyar történelem olyan fordulópontjához érkezünk, amikor nevünknek örök szégyent vagy örök dicsőséget szerezhetünk. Jól gondold meg minden lépésedet, nehogy Budapest első polgárának neve, mint német cselédé kerüljön a magyar történelembe.

Március 21. A Vasmunkások Szövetségébe akartam felmenni. A Baross-utca és Szűz-utca sarkán Karácsony Sándor elvtársba ütköztem, aki azt mondotta, a vasmunkások helyiségét a németek lefoglalták. Felmenni nem lehet, a sarki kis kávéházban beszéljük meg a továbbiakat. Sok megbeszél-nivalónk persze nem volt. Befejezett tényekkel álltunk szemben. Legfeljebb arról lehetett, illetve kellett volna beszélni, ki hová, merre meneküljön? És éppen erről nem beszéltünk.

Abban állapotunk meg, hogy másnap délelőtt ugyanitt újra összejövünk

Hazafelé menet felnéztem a nyomdászok szakszervezetébe. Ott találtam a Népszava kiadóhivatalának és a pártalkalmazottaknak egész seregét. Nagy örömmel, tapssal és éljenzéssel fogadtak. Bátorságot, reményt öntött beléjük megjelenésem. Azzal búcsúztunk, hogy másnap újra találkozunk. Mérő Ignác javaslatára megbeszéltük, hogy másnap délben a Kereskedelmi Alkalmazottak Szövetségében találkozunk. Faragó Dezső, a kiadóhivatal helyettes igazgatója magával hozza a kiadóhivatali iratokat és megbeszéljük, hogyan, miképpen tartjuk fenn egymással az érintkezést. Kiosztjuk a szerepeket, megkezdjük a *Népszava*-előfizetők látogatását. Nem engedjük az ijedtséget úrrá lenni a szociáldemokrata párt emberein. Tartani akarjuk a lelkeket, és pénzt akarunk szerezni a mozgalom továbbvitelére. Ennek a hogyanját és mikéntjét fogjuk holnap délben megbeszélni. Ugyancsak megállapodtunk Várnai Dániel és Gáspár Árpád elvtársakkal, hogy minden délelőtt Gáspár sógoránál a Dohány-utcában összejövünk és kicseréljük értesítéseinket. Hazafelé menet felnéztem az Esti Kurir szerkesztőségébe is. Hátha ott valamit tudnak. Nyüzsgő hangyaboly volt ott is a szerkesztőség. De együtt voltak. Megjelenésem nem nagy lelkesedést váltott ki. A kötelező udvarias bevezető, „hogya vagy, kérlek-alásan” után a főszerkesztő szobájából egyenkint tűntek el kartársaim. Egyedül a városházi tudósító maradt velem mindvégig. Ezekután természetesen túl sokáig nem maradtam fenn, hiszen nyilvánvaló, hogy itt félnek tőlem. Délben a vilamoson ismét találkoztam Rátkai Károllyal, az Esti Kurir felelős szerkesztőjével. Ekkor még nem volt magyar kormány. Az a hír terjedt el, hogy Horthy nem enged a német erőszaknak. Széltében-hosszában azt beszélték: nem akad ma-

gyar Quisling. Rátkai Károly boldogan állapította meg, mégsem vagyunk olyan rongy-ország, mint ahogy gondoltuk. Nem akad áruló és német cselédnek nem szegődik be a nevesebb magyar politikusok közül senki. A türelmetlenség, a tájékozódni vágyás nem hagyott békén. Nem voltam képes sógorom lakásán nyugodtan ülni. Délután újra nekivágtam a városnak. A Magyar Nemzet szerkesztőségébe mentem fel. Barankovics Istvánt, a főszerkesztőt kerestem. A nyomdakapun nyugodtan bemehettem, senki nem kérdezte tőlem, hová megyek. A főszerkesztő előszobájában senki nem volt. Benyitottam a főszerkesztőhöz, a szoba üres volt. Sorjában nyitogattam az ajtókat. Sehol egy lélek. Végre a segédszerkesztő, Horváth szobájában néhány újságíró és néhány gépírónőt találtam, de a prominensek közül senkit. Előzőleg, hogy hol, arra már nem emlékszem, megtudtam Bajcsy-Zsilinszky Endre hősi ellenállását. Erről tárgyaltak a segédszerkesztői szobában. Bajcsy-Zsilinszky az egyetlen férfi Magyarországon, ő mentette meg a magyar férfi és a magyar katona becsületét – mondta a hölgyek közül valaki. De hogy ki lesz a miniszterelnök, kik lesznek a miniszterek, lesz-e Magyarországon csak félig-meddig a törvényesség látszatát magán viselő kormány, arra nézve itt sem tudtam meg semmit. Az Esti Kurirnál és a Magyar Nemzetnél tapasztaltak után gondoltam magamban, megszüntetem a szerkesztőségek látogatását. Az ijedtség, a félelem már olyannyira úrrá lett a lelkeken, hogy csak rejtekhelyeken lehet majd találkozni a politikában valamit is számító emberekkel. Akkor még nem tudtuk pontosan, hogy a politikában szerepet játszókJórésze már német őrizetben van.

Március 22. A Baross-utcai kis kávéházban összeverődünk. Főként a Vasasok vezérkara, Kabók Lajossal az élen. Rövid beszélgetés után eljöttem tőlük s felmentem a szabók

szakszervezetébe, hogy Kőműves Józseffel, a Népszava kiadójával a déli megbeszélés anyagát előkészítsük. Kőműves eredetileg nem is tudta, hogy összejövünk. Én invitáltam át összejövetelre. A meghívottaknak bizony még a fele sem jelent meg a Kereskedelmi Alkalmazottak helyiségében. Alig néhányan jöttünk össze. Tízen-tizenketten, már nem emlékszem pontosan. Mindegy – mondtam –, nem számít. A megjelent elvtársakkal egybehangzóan azon a véleményen voltunk, ha akármilyen kevesen is, de a mozgalmat tovább csináljuk. Majd megkeressük és megtaláljuk a többieket is, az ellenállást azonban már az első perctől kezdve szervezzük...

...Uraim, vegyék a kabátjukat és gyorsan távozzanak! Itt vannak a németek! – lihegte az étkező vezetője. Még jóformán be sem fejezte szavait, a kalapunkhoz és kabátunkhoz sem tudtunk még hozzáférni, már lövésre készen tartott géppisztolyaikkal „kezeket fel!”-ordítással ott voltak a németek. A Gestapo! Hatalmas szál legények! Bivalyerősek! Csinosak! Tiszták! Jólápoltak! Szépen fésültek! Elegánsak! – de a fegyverük csöve a homlokunk felé meredt.

– Hol van Gyuricza?

Néma csönd. (Gyuricza a szakszervezet vezetőtitkára volt, eredetileg őt keresték.) – Hol van Gyuricza? – ordította még egyszer. Néma csönd. – Kuttyák! Nem feleltek?! Kaphattok egy sorozat golyót, hogy megszólaljatok!

– Gyuricza elment pár perccel előbb – mondtam.

Valóban, Gyuricza néhány perccel előbb elbúcsúzott tőlünk.

– Hazudsz, te disznó! – jön felém a csinos fiú. – Hazudsz, mondd meg, hol van Gyuricza?

– Gyuricza elbúcsúzott tőlünk azzal, hogy elmegy – feleltem. A „kedélyes” diskurzus közben persze fegyvereket kerestek a zsebeinkben, mert ők jobb szerették, ha csak náluk

volt fegyver. Zsebkutatás közben egyszerre előkerült Gyuricza. Sápadtan, de mosolyogva.

– Itt vagyok, uraim!

Azt hittük, ezzel az ügy befejeződött. Gyuriczát elviszik, mi fizetünk és megyünk haza. Feldúltan, felzaklatottan, de hazamegyünk. Még nem ismertük a Gestapót. A kollektív intézkedéseket, a kollektív felelősségre vonást, a kollektív büntetést, egy emberért száz és ezer büntetését, halálát. Nem, még kezdők voltunk. Gyuriczát elvitték. Bennünket a társalgóba tereltek, zsidókat és keresztényeket külön ültetve. Megindult a házkutatás. Wertheim-szekrény felnyitása, a könyvtár-szekrények szétszórása, kartotékok összeszedése és elszállítása. Közben ülünk szemben egy szépfiúval, aki a géppisztolyát állandóan igazgatja, játszik vele, hol egyikünket, hol másikat veszi célba. Játszik. Jókedve van. Beállítja a rádiót. Magyar műsort fog. Palló Imre énekét: Hej fellegek, fellegek! és közben a Szépfiú játszik. Hol csőre tölti a géppisztolyát, hol kiveszi a golyótartályt. Odaszólok a mellettem ülő Rónai Ferinek, kedves jóvágású fekete gyerek, miskolci párttitkárunk fia, a Népszava újságíró-gyakornoka.

– Feri, ez idegmegnyugtató.

Súgva mondom, de a Szépfiú ott a terem sarkában mégis meghallja. Hozzám rohan, belém vág a géppisztollyal, felránt a székről, a falhoz lök.

– Kutya! Nem mondtam, hogy nem szabad beszélni? Arccal a fal felé fogsz állni, amíg megdöglesz! Te is! – fordul Rónai Ferihez. – Odaállsz a másik falhoz. Majd adok én nektek! Megtanuljátok, mi a rend és a fegyelem!!

Ez volt délután négy óra körül. Este hétkor az izgalomtól agyongyötörve már reszkettek a lábaim, mikor egy idősebb Szépfiú a vállamra üt.

- Ülj le!

És Ferit is leültette...

A déltől estig húzódó időben, különösen a déli órákban már lassan nem is az volt a fájdalmas és gyötrő, hogy minket letartóztattak, hanem az, ahogyan ártatlan, mit sem sejtő, ebédelni feljövő egyleti tagok estek áldozatul. Aki bejött, az fogoly lett. Kereskedelmi alkalmazottak, férj, feleség, az egyik az egyik üzletből, a másik a másik üzletből jöttek ebédelni. Esztendőök óta így csinálták. Itt találkoztak, együtt ebédeltek, hogy aztán mindegyik menjen a maga dolgára, vissza az üzletbe. Milyen szörnyű volt azt látni, mikor az asszony feljött, leültették a sarokba, megmondták neki, hogy fogoly, és ettől a perctől kezdve aggódva, hol sápadtan, hol nekipirulva, reszketve figyelte az ajtót. Jön-e az ura? És jött. A legtöbbé jött. Vagy fordítva. A férj futott be előbb és tördelte a kezét, jön-e a felesége. És jött. Bebuktak. Szörnyű volt nézni, mikor egy-egy házastárs így bebukott az ajtón. Könny, zokogás, halk sikoly, kétségbeesett felkiáltás. Szegények, pedig még nem is tudták mi vár rájuk.

Este, mikorra már összerámoltak mindent, az egyik Szépfiú odaszólt a vendéglősnek, adjon nekünk vacsorát. Vacsorát? Hát nem megyünk haza még ezekután sem? Mi lesz velünk? Megindult a helyiség kiürítése, páronkint vitték el társaimat. Mindegyik karjára iratokkal telt fiókokat tettek, azzal eltűntek, hogy néhány perc múlva újabb pár induljon útjára hasonlóképpen. Engem utoljára hagytak. Utolsónak nyomták a karomra a ládikót. Mellém állt egy Szépfiú, kihúzta revolverét és azt mondta:

- Ha ebből a fiókból egy szál papír leesik, agyonlőlek!

És mikor jöttem le a lépcsőn, a lépcsőházban huzat volt. A papirosok táncoltak a fiókban. Kiléptem a kapun, a lég-

áramlat meglibbentette a felső papírokat. A Szépfiú csak nézte a libegő papírokat. Én is néztem. Verejtékező homlokkal és kidagadt szemekkel.

Nem történt baj. Szerencsésen beültem az autóba. Hová visznek? Megindultunk a Rákóczi-út felé és néhány pillanat múlva az Astoria előtt állottunk meg. Budapest utcáiról jól ismert uniformisos SS-katonák sorfala között mentem be az Astoriába. Nagy, mozgalmas élet fogadott. Jövés-menés, sűrű forgás és sok magas- és alacsonyrangú és rangnélküli katona között a rövidnadrágos, bársonyzekés Hitler-jugendek tevékenykedtek. Késő este volt. A pubikáknak ágyban kellett volna már lenniök, de a pubik itt komoly munkát végeztek. Most szolgálták meg a jó magyar kenyeret, az édes magyar tejecskét, amivel angolkóros csontjaikat Magyarországon, itt Budapesten megerősítették. A pubikákhoz fordultak ismeretlen magasságú rangban lévő főhőherok és a pubikák nagyon-nagyon sokat tudtak. Ráültek a kocsikra, elementek, utcákat, házakat mutattak, lakókról adtak felvilágosítást. A pubikák és a bábikák kiegészítő szervei voltak a budapesti Gestapónak. Értékes szervei. Jól bevált munkatársak. Tíz-tizenkétéves fiúk és leánykák. Szépek. A tekintetük hófehér, kis pírrel az arcon. Szőkék, kékszeműek, kedvesen mosolygók. Át tudtam volna harapni a torkukat. Hogyha akkor egynek is a torkát a kezem közé kaphattam volna, az életem árán is megfojtottam volna!

Nacionálélfelvétel, foglalkozás-megállapítás és aztán le a bárba! Az Astoria-bár! A Dancing! Előkelő urak és hölgyek találkozóhelye. Astoria! Bár! Dancing! És mikor megyek le, szuronyos, élesre töltött fegyverű katonák között megyek. Lent újabb igazoltatás, és ahogy megfordulok, az első ember, akivel szemem összevillan: Sombor-Schweinitzer József! A főkapitányhelyettes. Rendőrségünk politikai osztályának

vezetője! Sombor-Schweinitzer és Millok Sándor foglyok. Német foglyok. Sombor és Millok, akik még nemrégén csatákat vívtak egymással a feljelentések körül. A pillanat tört részei alatt átfutott rajtam legutolsó beszélgetésünk emléke. Beszkártistákat vittek el. Kilencvenegynéhány beszkártistát vonultattak a nagykátai büntető munkatáborba. Felmentem hozzá, ha jól emlékszem, Fellner Jenővel a Beszkárt jelenlegi vezérigazgatóhelyettesével.

- Főkapitányhelyettes úr! Tudja, mit vétkeznek? Tudja, hogy ártatlan embereket a legszörnyűbb hóhér kezére juttattak? Mit akarnak? A legutóbbi nagy bolsevista hajszánál mindössze négyszáz embert tudtak összeszedni az egész országban, mint bolsevistát. Ebből kétszázat huszonnégy vagy negyvennyolc óra alatt ki kellett engedni, mert az égvilágon semmiféle bizonyítékuk nem volt ellenük. A másik kétszázból egy hét múlva alig maradt bent negyven vagy ötven. Mit akarnak, uram? Miért minket bántanak? Nem látja, főkapitány úr, mi van az országban? Magyarország kiárusítása folyik a legszemérmertlenebb nyíltsággal. Főkapitány úr, erről nincs értesülése, vagy ennek megszüntetésére nincs ereje? Bennünket tépnek, akik a tiszta magyar hazafiságot képviseljük?

Sombor szomorúan nézett ránk.

- Igaza van, szerkesztő úr. Nem maguk felől fenyeget a baj. Meg is kezdtük a hazaáruló front felszámolását.

- Főkapitány úr, csak el ne késsenek velem!

Sombor főkapitányhelyettes és vezérkara, sajnos elkésett a felszámolással. Mennyire hibás benne, azt majd a történelem fogja megállapítani.

És ahogy megyek az együvé tömörült szocialista csoport felé, gróf Apponyi György ötlík a szemembe. Apponyi György, Keresztes-Fischer Lajos tábornok, Somogyvári Gyula, Laky Dezső, Chorin Ferenc, Kornfeld Móric, Baranyai Lipót, a pénz,

a katonai, a születési arisztokrácia és a szocialista szerkesztő. Elnevettem magam. Apponyi észrevette és elérte, mit találok én ebben a tragikus percben mulatságosnak. A nagykapitalista Chorin és a szocialista újságíró. Kornfeld báró és Selig Imre vasmunkás. Vitéz Keresztes-Fischer Lajos, Horthy Miklós kormányzó szárnysegéde és Marosán György péksegéd. Nem mulatságos? Az első percre nevetésre, később sírásra görbült a szám. Magyarország tragédiája megkezdődik, amit Győrben sejtettem, itt már valóra vált. Nincs osztálykülönbség. Megszűnt. A németek megszüntették. Itt már csak magyarok és németek vannak. A péksegéd és a báró. A főhadsegéd és a vasmunkás. A milliomos kapitalista és a szocialista szerkesztő. Mind ellenségek. Németország ellenségei. Megbízhatatlanok. Kiirtásra ítélték.

Keserves éjszaka volt. És milyen tanulságos. Megkezdődött az álarcok levetése. Az emberek kiléptek a külső mázból, amit magukra raktak és önmagukat, igazi énjüket kezdték megmutatni. Még nem nagyon, de már eléggé észrevehetően. Somogyvári Gyula. „A” Gyula diák, a pattogóhangú rádiószónok, a szilveszteri hősködések elmondója. A kemény magyar gerinc követelője, aki itt csipog mellettem, hogy neki szív-kúrája van. És egyáltalán, valami tévedés van a dologban. Nem hagyhatja abba a szív-kúráját. Neki haza kell menni, mert életveszélyes, ha nem folytatja a kúráját. De meg egyébként is, mi baja lehet a németeknek vele? Ő nem vétett semmit, egyébként a mamája szintiszta német. Jelentkezni fog és kéri, engedjék haza.

- Meg vagy örülve? Hát azt hiszed, hogy valakit kienednek innen?

- Hát engem ki kell, hogy engedjenek. A honvédelmi minisztériumba beosztott német összekötő tisztek tudják, hogy ki vagyok. Meg aztán beteg vagyok.

És jelentkezett az egyik Szépfüünál, akinek elmondta, hogy szívükúrja van. Ezt a kúrát nem szabad megszakítani, ez veszélyes.

– Menj csak a helyedre, majd folytatni fogjuk a szívükúrát...

Gyula diák még ezután sem értette meg, mi történt. Nem csoda – a mamája szintiszta német volt.

Időnkint egy-egy magasabb rangú hóhér is le-lelátogatott a Dancingba rendet teremteni. A parketton volt a zsidók és a lengyelek helye. A páholyokban ültek a keresztények. Addig, amíg a főhóhérok ott voltak. Aztán megindult a keveredés, hogy a következő hóhérnál újra kezdődjön a szétválasztás. Az egyik ilyen pribék megszólította Lengyel magyar tábornokot, aki természetesen szintén civilben volt.

– Ki vagy?

– Lengyel, magyar generális.

– Hát te is? Te, te ember! Vannak itt még excellenciás urak? – kérdezi körülnézve, mire Baranyai Lipót csöndesen, de jól hallhatóan megjegyzi:

– Itt csak excellenciás urak vannak!

Mikor ez a pribék elment, mint rendesen, megindult a zsidók és keresztények keveredése. Váratlanul, észrevétlenül betoppant egy újabb hóhérlegény.

Silbermann Sárin, a Népszava gépírónőjén akadt meg a szeme.

– Zsidó vagy? – fordult hozzá.

– Igen.

– Hát akkor kotródj innen, te tetves ringyó, mert úgy fenéken rúglak, hogy szétszakadsz!

Szépen fésült fej, finoman ívelt ajkak, hófehér teint, enyhe férfinparföm és a durvaságnak ilyen halmazata. Kezdünk

megismerkedni a német hoch-kultúra, a német magasabbrendűség egy-egy cseppjével.

– Mi lesz velünk, Millok elvtárs? – kérdezte később Silbermann Sári. – Kivégeznek?

– Nem tudom, Sári. Fogalmam sincs, mi lesz. – Mint ahogy senkinek sem volt fogalma, mi lesz velünk a következő huszonnégy órában, mikor kerülünk ki a pincéből, a borból. Hiszen Keresztes-Fischer Lajos és még néhányan már harmadik napja vannak itt a pincében. Nem tudta senki közülünk, milyen sorsot szántak nekünk a németek.

Március 23-án reggel megkezdték a terem kiürítését. Egy nyitott teherautóra raktak bennünket. Apponyit, Chorint, Kornfeldet, Lakyt, Somogyvárit, Rónai Ferencet, a kereskedelmi alkalmazottak néhány pénzbeszedőjét, körülbelül húsz-huszonötünket a Kossuth Lajos-utca legnagyobb nyilvánossága előtt tuszkoltak fel a kocsira. Fiatal magyar sváb kölykök álltak körül a kocsit, csőre töltött fegyverrel. A Scharführer (ami körülbelül őrmesteri, törzsőrmesteri rangnak felel meg) hangosan kiadta az utasítást:

– Amelyik megmozdul, abba azonnal golyót eresztek!

A kocsi elindult velünk és a Gyorskocsi-utcában, a pest-vidéki törvényszék fogházánál állt meg. Lerámolnak bennünket és fel az emeletre. Itt már kezd nyilvánvalóvá válni, néhányunk számára nem lesz rövidlejáratú a németek „vendégszeretete”. Rónai Feri odaszól:

– Sándor bácsi, ennek fele se tréfa!

Másik oldalon sírva fakad mellettem egy fiatalember.

– Innen élve nem kerülök ki.

– Beléd rúgok, ha gyáván viselkedsz – sziszegtem feléje.

– Nem szégyenled magad!

– Mi az? – kérdi Apponyi György.

- Azt mondja ez az örült kölyök - mondom Apponyinak -, hogy élve nem kerülünk ki innen!

- Hát - mondja Apponyi - az épületből talán kikerülünk élve, de hogy ebből a cécből élve kerüljünk ki, azt magam is kötve hiszem.

- Na, jól nézek ki veletek - mondtam neki, nem sok meggyőződéssel.

Megkezdődött a cellákba való elhelyezés. Első emelet 117. Belöktek. Egyedül! Ilyen se volt még! Rövid néhány órán belül kivettek ebből a cellából és áttettek a 116-osba Kőműves Józsefhez, a Népszava kiadójához. Így már elviselhetőbb! Kettesben. Elvtárssal! Lehet beszélgetni.

De a beszélgetés nemigen ment. Főként részemről. Kínoztak a gondolatok. Mi van otthon? Eljöttem azzal, hogy ebédre hazajövök. Otthagytam egy beteg asszonyt. Szent Issten, hogy viseli el? Milyen hatást fog kiváltani, hogy fogja letörni? És a gyerek? Aki vasárnap délután meggondolatlanul vonatra ült és Pápára utazott zsidó barátnőhöz, aki zsidó rokonainál tartózkodik. A zsidók összefogdosása megkezdődött. Az Astoriába már hoztak a pályaudvarról utasokat, akiket csak azért fogtak el, mert zsidók. Nem volt kedvem beszélgetni, jóformán szó nélkül, a kétnapos izgalomtól holtra fáradtan dőltünk az ágyra. Pihenni, aludni, egy-két órára megszabadulni a gyötrelmekről, a gondoktól, a fájdalomtól. Lefojtottam magamban minden indulatot az elmúlt negyvennyolc órában. Mind a gyomromban tombol, a beleimet feszíti. A fejemet belülről gőzkalapáccsal döngetik. És nem szabad egy pillanatra sem elveszíteni az uralmat idegeim fölött. Itt van Kőműves Jóska, ha összezsuklom, magammal rántom. Éppen eléggé megrázták őt is az események. És a kémlelő ablakon ötpercenként benéz egy-egy sváb kölyök.

Ne lássa hogy itt síró, gyötrődő, ijedt emberek vannak. Itt két szocialista van. Férfiak, akik tudják, hogy ez kidukál nélkül a németektől. Megpróbáltunk aludni. Félőrai csend után megszólalt Kőműves:

– Sándor, hallod?

– Hallom.

– Kopácsolnak odakint. Fát faragnak. Te, Sándor, az akasztófát készítik.

– Úgy néz ki a dolog.

– Ezek reggel végeznek velünk?

– Lehet.

– De szeretnék még élni!

– Én se nagyon rajongok a halálért – felelem Kőművesnek. – De hát, ha ez a sorsunk, szégyent ne hozunk családkra, pártunkra. Meghalunk, ha nincs más, de mint szocialisták halljunk meg, Jóska, erre vigyázzunk!

A kopácsolás csak reggelfelé maradt abba. Megértük a reggelt. Nyílik az ajtó, egy magyar fogházőr, két rabruhába öltözött emberrel reggelit adott. Megmenekültünk? De jó volna ezzel az emberrel beszélni! Talán ez tud valamit. A magyar fogházőr komoly volt, merev, szótlan, de mintha a szeme sarkából valami kis részvét villant volna felénk. Vagy csak képzelődtünk?

Március 25. Mindketten rettenetesen szenvedünk a gyomrunkkal. A fogházőrnek mondjuk, szerezzen egy kis szóda-bikarbónát vagy fájdalomcsillapítót.

– Majd küldöm az orvost.

És másnap megjelent egy kövér, orvosi köpenyes úr, német katona kíséretében, szélesre tárva az ajtót.

– Ki beteg?

Ezt nagyon hangosan kérdezte.

- Kicsodák maguk?

Ezt nagyon halkan suttogta felénk.

- A Népszava felelős szerkesztője és kiadója vagyunk.

- Hja, vagy úgy.

És kíváncsisága ettől a perctől kezdve szemmel láthatóan ellanyhult. A szódabikarbóna megérkezett, az orvos úr érdeklődése azonban megszűnt. Érthető, mindössze a Népszava szerkesztőjéről és kiadójáról volt szó. Voltak ott nagyobb emberek is, előkelőbbek, gyógyításra érdemesebbek.

Március 26. Rettenetes hideg egész nap. Fűtőtest van a cellában, de még a fűtőtest sem melegszik át. Télikabátban, kalapban ülünk, időnként tornázunk. Nem segít. Négy napja nem mosdottunk. Sem szappan, sem törülköző. A hidegtől náthásak lettünk. Zsebkendőnk tele van váladékkal, törülközni nem tudunk. A paprikás ételtől mindketten diarét kaptunk. Sehol egy darab papír. Még nem tanultuk meg, hogyan lehet ezen a börtönben segíteni. Egész nap ráz a hideg s folyton vetkőzni kell a sarokban levő klozetre. Két ágy van a cellában, éjjelre mégis összefekszünk, hogy melegítsük egymást. Egyszer csak nyílik az ajtó, pillanatnyi fény, belöknek valakit. Új társat kaptunk. Bizonytalanul megáll a cella közepén.

- Ki vagy? Mutatkozz be!

- Dr. altorjai Altorjay Sándor egyetemi tanár, törvényhatósági bizottsági tag, ügyvéd vagyok.

- Na akkor feküdj ide mellém, ismerőst találtál, Millok Sándor vagyok.

Altorjay nagy örömmel nyugtázta a „szerencséjét”. És lehet hogy neki szerencséje volt. Magamról ezt kevésbé mondhatom. Ijedt és hamis embert kaptam társul. Bár ami azt illeti, külsőleg kitűnően volt felszerelve a lelki kínok és

bajok elviselésére. Volt egy breviárium, volt egy példázatok tára és egy rózsafüzér-olvasója. Mindez az ügyvédi táskában, a periratok mellett. Altorjay hol a periratokat forgatta és mérlegelte, mennyit veszített ma, mert a tárgyaláson nem tudott megjelenni, hol a rózsafüzért pergette, vagy valamelyik szép evangéliumi idézetet rágódott. Nem volt képes megérteni azt sem, hogy ő tulajdonképpen miért van itt. Bár őt a Kossuth Párt vezetőségi tagjává akarták választani, nem tartja valószínűnek, hogy a németek ezt rossznéven vennék tőle. Hiszen ő igazolni tudja, lemondott a vezetőségi tisztségről. Mindössze egy vagy két előadást tartott fenn a Kossuth pártban, de azt is csak azért, mert Bartha Albert rábeszélte, hogy jöjjön fel előadni, hiszen ott a párhelyiségben szépszámmal szerezhet új klienseket. Nemde, ennek nem lehet ellentállni? Lelkileg azonban semmi köze sincs a Kossuth párthoz. Hát mit akarnak mégis tőle a németek?

– Te, Altorjay, te az utóbbi években kijárásokkal, a KEOK-nál való zsidómentéssel gennyesre kerested magad. Nem gondolod, hogy ezen a vonalon van valami bibi?

– Kérlek, én tisztos ügyvédi munkával szereztem egy kis birtokot, azt nem veheti tőlem rossznéven senki!

És megindult kettőnk között az állandó vita, dukál-e Altorjaynak a cella vagy nem. Én azt állítottam, hogy igen. Hogy most az egyszer nem tévedtek a németek.

Március 27. Újabb társat kaptunk. Fehér Ottót, a MÁK főtisztviselőjét. Ez szegény már a zsidósága miatt került kö-zénk. Szimpatikus, szerény, alkalmazkodó ember volt és jobban tűrte a rabságot Altorjaynál. Kínjában, unalmában, vagy ijedtében megtanulta a rózsafüzér forgatását és a példázatok tárát olvasgatta, de ő legalább őszintén. Átfűtötte mindaz, amit olvasott. Mikor elvitték tőlünk, majdnem összetett kez-ekkel könyörgött Altorjaynak, ajándékozza meg őt, a zsidót

ezzel a keresztény szentek életéből és munkáiból összeállított kis könyvvel. Fehér Ottó láthatólag nagy-nagy vigasztalást talált az abban olvasottakban. Altorjay Sándor nem adta oda a könyvet.

Március 28. A Scharführer reggeli látogatásánál Altorjay jelentkezett, hogy gyónni szeretne. Azt hitte ugyanis, hogy a papon keresztül üzenhet unokatestvérének, Jurcsek Bélának. A Scharführer nagy komolyan megkérdezte:

- Mikor gyónt utoljára?

- Mielőtt lefogtak.

- Nohát akkor azóta nem sok bűnt követhetett el. Nyugodtan megvárhatja, amíg sor kerül a gyónásra.

Éjszaka megint új vendéget kaptunk. Egy hórihorgas, hosszú ember szilhuettje rajzolódott elém az alatt a pillanat alatt, amíg az ajtó kitérült.

- Csináljatok helyet és fektessétek magatok mellé ezt az embert!

Négyen feküdtünk két ágyban, ötödiknek be kellett venni a közel kétméteres hosszú bajtársat.

- Ki vagy? Mi vagy?

- Nem felelek - válaszol németül -, hagyjatok lefeküdni, mert megőrülök.

Mellém feküdt és egész éjjel vonaglott. Teste rángatózott, vitustáncot járt egész éjjel. Egy pillanatnyi nyugalom nem volt. Vajon ki lehet ez az ember, akinek az idegeit ennyire megviselték az elmúlt napok? Reggel megtudtuk. Fietovič, az illegális lengyel követ. A lengyelek magyarországi titkos kémvizsgálatának vezetője. Öt napig egyhuzamban, kevés megszakítással faggatták az Astoriában. Étlen és szomjan hagyták, s mikor a kimerültségtől időnként el-elaludt, akkor talpra állították, és vitték fel újabb kihallgatásra. És csak úgy tudott szabadulni, hogy megmondta, ha agyonlő-

vik, akkor sem ad többé választ. Egyszerűen azért, mert képtelen.

Fietovič kemény ember volt. Tudta, milyen sors vár rá. A németek sem csináltak titkot belőle, hogy halálra szánták. Nem kegyelemért rimázkodott, sem hamis illúziókban nem ringatta magát, hanem minden törekvése arra irányult, hogy mennél kevesebbet tudjanak meg tőle, kikkel állt összekötetésben. Rettenetesen gyötrődött, mert megtalálták feljegyzéseit. Naplót vezetett, ki, mikor volt nála és ő mikor, kinél járt. A német megszállás őt éppoly váratlanul érte, mint valamennyinket. Március 19-én, vasárnap reggel, 1/2 8-kor Andrassy-úti lakásában télikabátban, útrakészen állott és éppen a ruhafogas felé ment, hogy kalapját leemelje, amikor a Gestapó-legények rátörték az ajtót. Úgy, ahogy volt, kiragadták a lakásból, a kalapját sem engedték a fogasról leemelni. Egyetlen iratot nem tudott megsemmisíteni. Sohasem önmagát sajnálta, hanem mindig attól rettegett, hogy valakit azok közül a magyarok közül, akik vele együtt dolgoztak és neki a külügyminisztériumban rendelkezésre álltak, esetleg bajba sodort. Mikor ment Ullein-Reviczky Stockholmba? – fordult felém. És jellemző idegállapotunkra, hogy se ő, se én nem tudtunk erre megközelítő dátumot sem mondani. Pedig mind a ketten dolgoztunk vele. Egyre magyarázta nekem, emberek élete függ attól, hogy tudja, mikor ment ki Ullein-Reviczky, mert aszerint fog vallani. És nem tudtuk megmondani. Se ő, se én. Súlyos lelkiismereti problémái voltak. Például: a külügyminisztérium egyik főtisztviselője egyik este nála feketézett. Annyi eszük a németeknek is van – mondotta –, hogy nem a cserebogár halhatatlanságáról beszéltek. Aszerint akar tehát válaszolni, hogy Reviczky már kint volt-e vagy idehaza volt. Hiszen az ő vallomásától függ ennek a feketekávézó magyar külügyminiszteri tisztviselő-

nek az élete. A Gestapó Fietovičon keresztül akarta a Varsó–Budapest–Belgrád–Szófia–Ankara közötti földalatti vonalat felgöngyölíteni. Ennek érdekében mindent el is követtek. Milyen eszközeik voltak? Például: Fietovič erős dohányos volt. Negyvennyolc óráig egy szippantáshoz sem jutott. Akkor az egyik kihallgató altiszt megkérdezi tőle: szeretne-e rágyújtani? Nagyon! A Scharführer erre szép lassan előveszi a cigarettatárcát, kényelmesen kinyitja, lassan feleje nyújtja. Fietovič mohón nyúl a cigaretta után és mikor már majdnem eléri, akkor a Scharführer visszakapja a cigarettatárcát, kivesz belőle egy cigarettát, nagy élvezettel rágyújt, a füstöt mélyen, élvezettel leszívja és aztán Fietovič szemébe fújja.

– Majd ha vallasz és felelsz arra, amit kérdezek, kapsz cigarettát!

A trükk nem vált be. Fietovič, bár szemei a sóvárgástól kidülledtek, nem vallott. Amit mondott, lényegtelen dolgok voltak. Ott, ahol a fehéren a feketét nem lehetett letagadni, beismerésben volt. De ahol valami legkisebb lehetőség volt a tagadásra, tagadott. Magasrangú Gestapo-tisztek elé vitték. Itt megismétlődött a cigarettajelenet azzal a különbséggel, hogy a tiszt úr már megengedte, hogy rágyújtson. És mikor az első mélyet szippantotta, akkor kapta ki a szájából a cigarettát. És ezt csinálták vele az étellel is. Harmadik nap, mikor az éhség már marta a gyomrát, eléje adták a levest egy darab kenyérrel. Elkezdett enni, elkapták előle. Ezt csinálták vele az alvásnál. Mikor kimerülten végigterült a földön és észrevették, hogy elaludt, talpra rántották. De Fietovič mégsem tört meg. Azt mondta nekik:

– Urak, lengyel hazafi vagyok. Hazám szabadságáért küzdök minden eszközzel és mindenáron. Ezt önök rossznéven veszik tőlem?

– Nem – mondta a Gestapo-tiszt. – Csakhogy mi is a hazánkért küzdünk. Ellenségek vagyunk. És mi vagyunk felül. Aki mi ellenünk vét, akármilyen hazafias szempontból tegye is, azt eltiporjuk.

Világos beszéd volt. Fietovič tudta jól, mi vár rá és szeretne volna a németeket megelőzni. Azon könyörgött, adjam oda a nadrágtartómat, hogy felakaszthassa magát és ne akadályozzam meg őt az öngyilkosságban. Kívánságának nem tudtam eleget tenni, mert a nadrágtartót másnap elvették tőlem, de egyébként is pillanatonként nyílt a kémlelő. Sokkal értékesebb fogoly volt Fietovič, semhogy a halálba engedték volna menekülni.

Március 29. Este nyílik az ajtó, belép a kis bécsi Scharführer, szólítja Kőműves Józsefet és közli vele, mehet haza. Kőművesnek az örömtől, nekünk a fájdalomtól elállt a lélegzetünk. Amitől félttem, amit egész idő alatt sejtettem és amiről vitatkoztam, kiderült, igaznak bizonyult. Mikor összekeverültünk a cellában, akkor Kőműves azt mondta:

– Olyan kavarodás van az Astoriában – akkor már azt is tudtuk, hogy a főkapitányságon is nagy tömegben folynak a letartóztatások –, kizárt dolog, hogy rólunk megállapíthatták volna, kik vagyunk. – Azt ajánlotta, tüntessünk el minden, a saját személyünkre vonatkozó írást, igazolványt, szabadjegyet. Ezzel szemben azt állítottam, lehetetlen, hogy ne prioráljanak le mindenkit, akit elfognak. Valóban véletlenül buktunk le. Nem minket, hanem Gyuriczát keresték. Azóta azonban tudják, hogy kik vagyunk. Hiába semmisítem meg az irataimat, mondtam, nem segít. Kőműves addig unszolt, amíg sajtókamarai és a vasúti arcképes igazolványomat össze nem téptem és a WC-be nem dobtam. Hátha Kőművesnek van igaza – gondoltam minden meggyőződés nélkül –, ezen ne múljon. Talán mégis kicsúszok, hiszen tíz-

ezernyi fogoly lepriorálása közben valóban elnézhetnek egy nevet. Nem történt meg. Pontosan tudták, milyen szerepe van Kőműves Józsefnek és milyen nekem.

- Ne felejs el a feleségemhez elmenni - ezzel búcsúztam el tőle.

- Ne félj, Sándor, feleséged egy órán belül tudni fogja, hol vagy és mi van veled.

Március 30. Az elsőemeleti 116-os cellából felvittek a harmadik emelet 319-es számúba. Fehér Ottót elvitték a zsidók közé, Fietovičot magánzárkába tették, Altorjayt pedig éjjel kiszólitották a folyosóra és nem tudtam, többé mi történt vele.

Az új cellában új emberekkel kerültem össze. Sávicz Péter szerb tűzérőhadnagy, később Somogyvári Gyula, Tomasa László, a Telefunken mérnöke és Nagy László, Kéthly Anna takarítónőjének férje lettek az új cellatársaim. Somogyvári Gyula! Az Astoria-beli viselkedés után mint cellatárstól nem sok jót vártam tőle. Tévedtem. Nem volt rossz partner. Szerényen, csendesesen viselkedett. Csak egyre azt hangoztatta, hogy nyilvánvaló, valami tévedés történt. Nem vétett ő a németek ellen, meg azután amúgyis német származású és úgy hiszi, német bajtársai fenn a honvédelmi minisztériumban közbenjárnak, hogy minél előbb kikerüljön. Múltak a napok, Somogyvári nem szabadult. Hogy az időt agyonüssük, politizáltunk. Földreform, gömbösi politika, a magyar hadsereg csődje, a német megszállás hogyanja és mikéntje körül folytak a szóharcok.

Március 31. Levelezőlapokat osztogattak. Előírt szöveggel értesíthettük a feleségeket, hozzátartozókat és kérhetünk végre tiszta ruhát és ennivalót.

Április 3. Egyhangú élet. Vita Somogyvárival az oroszokról. Somogyvári nem hitt az orosz győzelemben. Mint a sajtópropagandaszázad vezetője - mondotta -, saját szemé-

vel győződött meg kint a harctéren arról, hogy az oroszok szintén „elkészültek” az erejükkel. Rosszul felszerelt katonák, asszonyok, fiatal gyerekek, valósággal csürhe az, amit ő mint hadsereget látott. Nem bírják már soká. Ilyen hadsereggel – állította – nem lehet átjönni a Kárpátokon. Borzasztóan meg volt sértve, mikor mindazt, amit ő mint szemtanú „látott”, kétségbe mertem vonni. Somogyvári a gömbösi politikát sem volt hajlandó pillanatnyilag sem megtagadni. Ott a börtönben, amikor már igazán nyilvánvaló volt a gömbösi politika csődje, még ott sem volt hajlandó megtenni azt, amit atyamestere, Gömbös Gyula bizonyos kérdésekben megtett –, ő nem revideálta álláspontját.

Dél felé nyílik a cellaajtó, szólítják Somogyvári Gyulát. Szedje össze holmiját és jöjjön a folyosóra. Diadalmas szemekkel nézett végig rajtunk „Gyula diák”.

– Látjátok, szabadulok! – És vitte a kofferjét, amiben szappan, keksz, cukor és sok minden földi jó volt. Nem hagyott semmit nekünk. Annyira el volt foglalva önmagával, gondoltuk, hogy megfeledkezett rólunk.

Április 5. Mind érdekesebb beszélgetések alakulnak ki a szerb főhadnaggyal. Csontja velejéig katonatiszt. Katonai iskolában nevelkedett. Magatartásán, modorán, gondolkodásán meglátszik ez. És mégis más, mint a magyar katonatisztek. Semmi arrogancia, semmi fölényeskedés. Elszánt, kemény, de művelt, okos és modern. Újvidéken dolgozott valami textilgyárban és Budapesten fogták el, amikor a Sváb-hegyről lejött március 19-én. Németországból, Nürnberg mellőli hadifogolytáborból szökött és most újra beleakadt a hálóba. Cseppnyi félelem nem volt benne soha. Nagy szerencse volt, hogy vele kerültem össze, mert minden katonatiszti elfoglaltsága ellenére is vitatkozó partner volt. Nem értette a magyarokat. A magyarokról a hadiiskolában – mon-

dotta – azt tanították, jó katonák, hősök és sovíniszták. Még is a németek úgy sétáltak be ebbe az országba, mintha vásárnapi promenádra mennének. Egy puska-lövés nem volt. Sehol semmi ellenállás. Hol volt a magyar katonatiszt? Hol volt a magyar hősiesség és főként hol volt a magyar sovínizmus? Sok mindent el tudtam képzelni – mondotta –, de hogy a németek így tudjanak bejönni Magyarországba, hogy egy országot, amelynek az a híre, fiai jó katonák, jó hazafiak, így lehessen letiporni, erre álmomban sem mertem volna gondolni.

Általában – mondotta – szeretetreméltó, de puha nép vagyunk. Mikor megérkezett Kőrösmezőre, a határra, s véletlenül benyitott egy magyarhoz, vasutas vagy postás volt az illető, szeretetteljes fogadtatásban volt része. Ruhát és pénzt kapott tőle ő, az ismeretlen szerb menekült. Onnan már vonattal tudott Újvidékre menni. És végig mindenütt, amerre ment és megakadt, ha feltárta kilétét, a magyarok segítettek. Csak úgy, mint a lengyelek és a csehek. Hogyan lehetséges, hogy ahol ilyen a nép, a németek így tudtak egy országot romba dönteni? Ismerte a birtok-elosztási viszonyainkat. Ismerte a magyar munkásság helyzetét. Magyarországot illetően nagyjából mindenről jól volt tájékozva. Kétségbe jők voltak az értesülései, vagy talán nem akarta elárulni, mit tud a jelenlegi Jugoszláviáról. Mihajlovics hívének vallotta magát. Annak erőfeszítéseit dicsérte. Tito létezését egyszerűen tagadta. Azt állította, hogy ez nem egy embernek, hanem a kommunisták egy titkos szervének összevont neve. Nem bízott Titóban, nem bízott a kommunisták partizánokban. Mihajlovicsra esküdött. Sokat beszélt arról, hogy Szerbia, a szerb nép mit szenvedett az elmúlt százötven esztendő alatt. Minden tíz évben – mondotta – véres és kegyetlen háborúnk volt.

- Hogyan bírtátok ki ezt, Petár? - Hogyan lehetséges, hogy minden tíz évben soktízezer fiatal férfit áldozhattatok a haza oltárán?

- Szerbiát a szerb asszonyok tartották fenn, akik hatnyolc-tíz gyereket szültek és ezzel megmentették Szerbiát.

Demokrata volt és kissé megvetett bennünket, félfedális magyarokat.

- Nálunk - mondotta - gyakran megtörténik, hogy nyáron, vasárnap Belgrádban a korzón sétáló öreg parasztemberhez vagy parasztasszonyhoz kijön a kávéházból, vagy étteremből valamelyik miniszter, kezét csókolni. A parasztasszony vagy parasztember édesanyja vagy édesapja a miniszternek. Hol vagytok ti ettől, Sándor bácsi? - kérdezte. - Mikor lesz ebből az országból, amelyben minden ideiglenes jellegű, amelyben semmi sem szilárd, sem politikában, sem közgazdaságban, sem erkölcsben, sem hadseregben, hol vagytok ti attól, hogy demokráciában megközelítsetek bennünket? És milyen puhák vagytok. Nézd csak, hogy sétálnak be a cellákba ezek az SS pribékek egyedül. Szerbiában, ha egy ilyen hóhér egyedül be mert menni egy börtöncellába, megölték. Foggal és körömmel estek neki. Kitépték a szemét, átharapták a torkát - pedig a szerbek is tudták, ezért kínhálál jár. Aztán, mi majd fizetünk a svábjainknak. „Mindent vissza” ahogy a tieitek üvöltözték és még hozzá tíz százalék kamatot. Ti magyarok a harmadik héten a szívetekhez fogtok kapni, mindent el fogtok felejtetni és mindent meg fogtok bocsátani.

Milyen büszke volt arra, hogy ő szerb. És hogy fájt nekem, hogy nem tudtam ellentmondani igazságainak.

Április 6. Tomasa Lászlót engedték ma ki. Őt is megkértem, értesítse feleségemet. A nálam lévő háromszáz pengőt akartam vele kiküldeni. Nem fogadta el.

– Majd én adok kölcsön. Neked szükséged van idebent erre a pénzre.

Derék, rendes, jókedvű fickó volt. A pesti slang tökéletes ismerője. Politizálni azonban nem lehetett vele. Nem érdekelte. Alig hogy eltávozott, újabb cellatársat kaptunk. Herendy Nándort, a KEOKH, illetve a valuta-rendőrség detektívfelügyelőjét. Bejött a cellába, megállt, szó nélkül reszketni kezdett, később hangos sírásra fakadt. Leültettem az egyik ágy szélére.

– Uram, ki ön?

Bemutatkozik.

– Hát detektív létére így sír?

– A feleségem... a feleségem... – nyögte százszor egymás után.

– De kérem, uram, itt mindannyiunknak van felesége. És nem hiszem, hogy ön jobban szeretné a feleségét, mint én, vagy a másik. Nézze, ott áll a sarokban egy fiatal házasság, akit a hideg ráz, hogy a mézesheteiből a második hetet már itt kell töltenie a fogházban. Mégsem sír.

Nem lehetett lelket verni bele. Egy-két napig vigasztaltuk, aztán komikus figura lett belőle. Ki hinné azt, hogy egy detektív, aki ezer és ezer embert vitt börtönbe, ilyen hitványul viselkedjék?

Április 7. A szörnyű éjszakák nem akarnak szünni. Ahogy sötétedni kezd, a nappal aránylag csendes folyosó megélénkül. Füttökök hasítják a levegőt. Pofonok csattanak. Nyögések és halk sikoltások szűrődnek át a nehéz vasajtón. És ez az ordítózás: „Achtung! Achtung!” percenként, néha pillanatonként. Mi lehet ez az Achtung? Fogalmunk sem volt róla. És jajok és sikolyok. Ostorcsapások, botzuhanások. A zsidók szobája felől jönnek ezek a rettenetes hangok. Mi lehet ott, Úristen! Ott ahol Várnay, Mónus, Mérő,

Faragó vannak. Az előbb Csicsónét énekelték. Most a Himnuszra kezdtek rá. Most táncdobbanások zaja hallatszik, hogy rögtön felváltsa a „Feküdj, állj, feküdj, állj!” kiáltás. Nappal még csak megvoltunk valahogy. De este elkezdődött a zsidó-szobáknál a „cirkusz” és lassan húzódott felénk, „árják” felé.

Három hét óta egyetlen nyugodt éjszakánk nem volt. Irtozatos kínokat tudnak kiagyalni ezek a gazemberek. Megvárják, amíg lefekszünk. Akkor jönnek cellától-celláig és félhangosan beszélgetnek. Halljuk a nevünket. Utána lehalkított mondatok. Miről susognak velünk kapcsolatban? Mindig este hozzák s viszik az embereket. Hová? Ki tudja? Este halljuk a folyosóról a jajgatást: „Jaj de fáj!” „Nagyon vérzik!” „Nem bírom tovább!” „Irgalmazzanak!” Testek zuhannak. Csattog a pofon. Pattog a korbács. Ének, sikítás és tele tüdőből jövő jóízű röhej. Aztán nyílik a kis kémlelő-ablak. Listával a kezében valamelyik pribék egyenkint az ablak elé szólít. Mindent tud rólunk pontosan, hiszen a jegyzék a kezében van. Mégis tizenöt percenkint, húsz percenkint újabb és újabb inkvizítorok jönnek a listával.

– Millok Sándor!

– Jelen!

– Hány éves vagy?

– Ötvenhét.

– Mi a foglalkozásod?

– Újságíró.

– Nna, komikus foglalkozás ez most, nem?

– Herendy Nándor? Hány éves vagy? Mi a foglalkozásod? Detektív? Szóval spicli? No, ne szégyelld magad. Én is az vagyok! Csak én nem reszketnék úgy a te helyedben. Jól néz ki ez az ország, amelyiknek ilyen hitvány, gyáva és síró rendőrei vannak.

És alighogy elmegy az egyik érdeklődő véreb, jön a másik. Valami újabb találmánnyal. Kirántja az ajtót. A sötétbe borult szobában éles zseblámpafény vágódik a szemünkbe. Majdnem kiütik a szemünket és aki hátrkapja fejét a váratlan fénytől, azt már ütik is.

- Eleget tettek az elsötétítési rendeletnek? - kérdi egy újabb pribék.

Tanácsstalanul nézünk egymásra.

- Igen - mondom.

- Hát akkor térdhajlítás! Ki a legöregebb?

- Én!

- Hát számolj!

- Egy... kettő... három... negyven... negyvenöt... ötven... - Már hörgök, lábaim nem bírják, szakad rólam a verejték.

- Sándor bácsi, kitartani! - hallom Petár letompított hangját a hátam mögött.

És számolok, szívem kalimpál, lábaim reszketnek, szemeim kidüllednek és számolok, számolok már félig eszméletlenül.

- Elég! Most feküdj! Le! Fel! Le! Fel! Számolj, vén marha!

Azt hittem ütött az utolsó órák. Kibírtam, kibírtuk.

- Máskor takarjátok el a holdvilágot, és akkor nem kell gyakorlatozni! - szól röhögve az SS-pribék és tovább megy.

Beteg vagyok. A gyomrom, a szívem nehezen állják a börtönt. Jelentkezem orvosi vizsgálatra. Reggel kiszólitának, arccal a falhoz fordulva kell várni, amíg az orvos jön. Nem állok eléggé feszesen, hátrateszem a kezemet, míg egy pofonnal nem figyelmeztetnek, hogy mereven, vigyázzban kell állnom még akkor is, ha senki sincs a folyosón. Lassan odakerülök az orvos elé, aki a Scharführer ellenőrzése és felügyelete mel-

lett vizsgál. Ahogy felnéztek, a másik folyosóról éppen akkor ér az orvos elé Bajcsy-Zsilinszky Endre. Megtörtnek látszik. De keményen tartja magát. Nehezen megy, de meg se szisz-szen. Hallom, amint az orvosnak mondja:

– Haslövéssem van. Öt napja nem kötöztek és az egész sebem elgennyesedett.

Lemke, a pribék észreveszi, hogy meredten nézem Bajcsyt és hogy Bajcsy is észrevesz engem. Látja, hogy ismerjük egymást. Megragadja a nyakam, durván kilök a sorból és kiáltja:

– Takarodj a celládba!

Tomasa helyére újabb „vendég” érkezett. A bemutatkozáskor nem értettem jól a nevét. Elegáns, jólöltözött úr. Ahogy nézem, mindinkább ismerősnek tűnik. Végre megkérdezem:

– Ne haragudj, ha megkérlek, ismételd meg nevedet.

– Ángyán Béla vagyok!

Ángyán Béla! A bethleni korszak híres, sőt hírhedt sajtófőnöke, a későbbi igazságügyi államtitkár, aki ennek a fogháznak is parancsnokló ura volt. És most itt nézzük egymást hol szomorúan, hol nevetve az ostoba szituáción. Megtudom, Ángyán Béla a tegnapi napig a német követség jogtanácsosa volt. Az új követ, Weesenmeyer, felkérte magához és közölte vele, hogy a változott viszonyokra való tekintettel nem reflektálnak tovább szolgálatára. Nekik most olyan jogtanácsos kell, aki a jobboldali „eszmékért” áldozatot hozott. Dr. Kozmovszky Tibor nyilas ügyvéd, aki másfél évet töltött az internálótáborban, lesz az új német követségi jogtanácsos. Közben Weesenmeyer becsöngette a gazdasági ügyek intézőjét és Ángyán előtt felszólította, hogy Ángyánnal az anyagi ügyeket „nagyvonalúan” intézze el. A „nagyvonalú” intéz-

kedés első része tegnap zajlott le. Ügyvédi irodájában megjelent két SS-legény és a főutcai cellába hozták. Fogalma sincs – mondotta –, miért van itt. Bár nagyokat éhezett, mégis férfiasan viselte sorsát. Csak éjjel, az alvásnál volt baj. Meg is mondtam neki.

– Nappal az elegáns államtitkár vagy. Éjjel a kíméletlen ügyvéd. – Tudniillik mindig lelökött a szalmazsákról. Öten feküdtünk két szalmazsákon és kijött belőle az, amit nappal önfegyelmeléssel takarni tudott. Bethlen embere volt...

Körülbelül két hétig voltunk együtt Ángyánnal, akinél végül a németek mégiscsak honorálták jogtanácsosi tevékenységét.

Ha ürült a hely, mindig újabb partnert kaptunk. A kétszemélyes cellának minimálisan öt, de többnyire hat lakója kellett, hogy legyen. Tomasa után egy fiatal fiút löktek be az ajtón. Ülepen rúgták, úgy bukott be és a kalapját úgy hajították utána. Csinos pesti jampec. Ez volt az első érzésem. Hosszú haj, amely minden mozdulatnál előre bukik és egészen a melléig ér. A legnagyobb zavarában is ügyel arra, hogy nadrágjának éle ki ne csorbuljon és percenkint fésülködik.

– Fiam! Elfelejtettél bemutatkozni.

Megmondja a nevét.

– Hány éves vagy?

– Tizenkilenc.

– Hogy és miért fogtak el?

– Felmentem egy ismerősöm lakására, ott voltak a németek és engem is elfogtak.

– A barátodhoz mentél?

– Hát nem éppen a barátom.

– Hát kicsodád?

- Ismerősöm, akihez sok fiatalember jár fel. Az ismerősöm telefonokkal és különféle műszaki dolgokkal játszadozik és kísérletezik.

- Mi a foglalkozásod?

- Pékségéd vagyok, jelenleg kifutó.

- És az ismerősöd?

- Mérnök.

- Úgy! Hát hogy kerültetek abba a helyzetbe, hogy te őt látogasd?

- Hát kérem szépen, egyszer álltam a Nemzetinél, „ott ahol a hatos megáll”, megszólított és mondta, ha felmegyek a lakására, kapok húsz pengőt.

- Hja, vagy úgy! Most is a húsz pengőért mentél fel, úgy-e?

- Igen. Szeretem a szép ruhát, és sem mint pék, sem mint kifutó nem tudok annyit keresni, hogy ebből ruhára és mozira teljék.

Lassan kiderült, hogy ez a hosszúhajú, kisportolt testű, homoszexuális fickó egyike a legbutább kétlábon járó állatoknak. Nem hittem volna el senkinek, hogy létezik ember Budapesten, aki nem tudja, hogy a németek kivel vannak háborúban. Csak annyit tudott, hogy háború van. Jól ismerte a futballnagyságokat, de Sztálinról, Churchillről, Mussoliniról, Hitlerről fogalma sem volt. Édesapja és édesanyja különváltan éltek. Az apja nappal az egyik kórház hullamosója, éjszaka az EMSzO jazz zenekarának a vezetője, ahol a fiúcska a kisdobon szokott játszani. Nővére tisztviselőnő és az öccse esztergomi kispap. Vajon kit vádolhatunk ezért az elrontott életért? A pesti csatorna bűze csapott felém, valahányszor kinyitotta a száját. Ha adtam neki a levesemből, akkor aláza-
tos, ha jóllakott, akkor mértéktelenül szemtelen volt. Egész nap azon siránkozott, hogy a tisztítóban elvész a ruhája. Nem az édesanyja, a nővére, a kispap öccse jártak az eszé-

ben, hanem a tisztítóban lévő ruháját siratta. De a nyakában ezüstláncon Szűz Mária-kép lógott. Undorral vegyes megvetéssel kezeltük a végén, mikor kifogytunk már minden nevelési módszerből. Tizenkilenc éves volt, de már elveszett minden jóra való ember számára. Buta volt és aljas. Hiú és éhes. Szemtelen és kapzsi. Soha egyetlen egy esetben sem tudtam akár gyengédséggel, akár erélyes szóval emberi érzést kicsiholni belőle.

Ángyán Bélát szinte bocsánatkérésekkel engedték ki. Helye nem maradt talán egy félóraig sem üresen. Ezúttal a változatosság kedvéért egy német birodalmi grófot kaptunk társul. Gróf Westarp Rudolfot. Éjjel két órakor emelték ki ágyából. Azóta itt ült a legénységi szobában. Kicsit ijedtnek látszott. Ő már jobban tudta, mint mi, mi a Gestapo. Arra kért bennünket, vigyázzunk, nehogy az SS-legények előtt gróf urazzuk. Ezek nem szeretik a grófokat és különösen nem – mondotta – a „liberális” grófokat.

- Miért fogták el, gróf úr?

- Nem tudom. Csak sejtem. Egyik éjjel az egyik dunaparti kávéház bárjában kicsit többet ittam a kelleténél. Meglehetősen vegyes társaságban voltam. Néhány nő is volt ott. Nagyon szeretem a nőket. Nő és bor, pálinka és pezsgő, többet beszéltettek, mint amennyit szabad lett volna. Elmondottam, hogy Hitlerék elvesztek, Ankarában a Gestapo egész személyzete az összes iratokkal együtt átszökött az angolokhoz. Lehet, ezt súgta be a „hölgyek” és „urak” közül valaki. Szívesen vállalnék néhány pofont, ha ezzel szabadulni tudnék.

A gróf úr rossz partner volt. Egész nap fecsegett, még hozzá ostobán. Megkíséreltük az időt úgy agyonvágni, hogy a szerb főhadnagy, a német gróf és én, elmondjuk egymásnak hazánk történetét. A szerb főhadnagy előadása kápráz-

tatóan érdekes volt. Westarpé lapos és ostoba. A „liberális” gróf nem különbözött a német nép történelmének megítélésében azoktól, akik közénk csukták. A „Deutschland, Deutschland über Alles” rabja volt ez a vagyontalan iparlovag csak úgy, mint az a sváb kölyök, aki künn állt a folyosón feltűzött szuronnyal, élesre töltött fegyverrel és aki Nagy Lászlónak dölyfösen azt mondta: most már tíz nyelvet kell megtanulnunk. Ennyi nép fekszik a csizmánk alatt.

Nagy László, Kéthly Anna takarítónőjének a férje kiment. Helyére kollégát kaptunk. Petyke Mihályt, az Esti Kurir politikai rovatvezetőjét. Csendes, derék, jó fiú. Csak egyetlen óriási hibája van. Nem tudja megérteni, miért van itt? Naponta tízszer kezdi előlről:

– Hogy te itt vagy, Sándor bácsi, azt értem. Fővárosi bizottsági tag, Népszava felelős szerkesztője, természetes, ha letartóztatják a németek. De miért vagyok én itt, én az egyszerű kuli? Én nem voltam a lapnak sem szellemi irányítója, csak munkatárs voltam, aki egyszerűen referáltam gazdámnak arról, ami a politikában történt.

– De Miska, az ég áldjon meg! Mégiscsak az Esti Kurir politikai munkatársa voltál, mégiscsak a liberális szabad elvű polgári gondolatot hirdető lapnál dolgoztál, hát miért nem érted meg, hogy lefogtak?

A jó Miska az utolsó percig nem értette ezt meg. Szerencsére rövid idő alatt szabadult.

Múltak a napok. Mindenkit kihallgattak. Megpofoztak, összetörtek, de mégiscsak kihallgattak. Egyedül én nem kerültem sorra. Transzportokat állítottak össze, elvtársaim, barátaim, ismerőseim Kistarcsára, Németországba kerültek, egyedül körülöttem nem mozdult semmi. Idegesített a do-

log. Szerettem volna szemtől-szembe állni már valakivel, aki megmondja, mit akarnak.

De nem történt semmi. Cellatársaim folyton cserélődtek, csak én maradtam. Már törzs-lakónak számítottam. Pedig már nagyon kikezdte tüdőmet és szívemet a főutcai fogház. A hideg. A pincéből feltoluló mosókonyhagőz. Az egyhangú sivár négy fal. A sok ostoba fecsegő ember. A sok gyáva, rongy férfi, akikkel éjjelenként, mikor a szirénák megszólaltak, közelharcot kellett vívnom, mert mint az ijedt birkák keringtek a kétméteres cellában. A detektívfelügyelő úr, aki mikor a szirénák üvölni kezdtek, elkezdett öltözni, cipőt húzni, kalapot feltenni és így állt a három lakattal bezárt ajtó elé. A másik, akinek hangosan vacogtak a fogai, pedig bivalyerős volt. A harmadik, akinek a szirénák sikítása rögtön megindította könnypatakjait. Csak a szerb tiszt volt mozdulatlan, hidegvérű, mint akit nem érdekel sem sziréna, sem bomba, sem robbanás, sem semmi. Nem mondom, nem volt gyerekjáték, mikor az éjjel csendjében valahol a Margithíd közelében megszólalt a sziréna. És megindultak lefelé az egész épületből a rabok. De csak a gonosztevők. A tolvajok, a gyilkosok, a sikkasztók. A politikai foglyok nem. Hallottuk a facipők kopogását. Először a nőkét, aztán a férfiakét. Utána teljes csend, a folyosóról elvonultak a SS-ek is. Aztán kezdtek hullani a bombák. Számoltuk. Ez nehézbomba, ez flakk. A tüzes ágyúgolyók az ablakunk előtt hasították a sötétet. És mikor zuhogtak a bombák, dörögtek a flakkok, remegtek a falak, akkor felharsant a kápolnából egy erős, csengő női hang. „Üdvözlégység Mária, malaszttal vagy teljes...” Az első percben megnyugtató. Imponáló. A sok gyáva nyúl között akad egy önkéntesen vállalkozó asszony, aki a halálra szánt politikai foglyok vigasztalására, megnyugtató hangosan, nyugodt hangon imádkozik. De mikor már a harmincadik vagy negy-

venedik Üdvözlégyet mondta, nehéz volt bírni. A megnyugtatósnak szánt ima a negyvenedik Üdvözlégy után őrijített. Legalább a Miatyánkot mondaná, vagy a Hiszekegyet. És egy kissé fűtené át a hangját. Ez a monoton ima kibírhatatlan. Észveszejtő! Nem érzi ez az asszony, hogy mikor elég? Nincs senki, aki megmondaná neki: lélektanilag is rettenetes, amit csinál? Hisz éppen az egyhangúság gyilkol a börtönben. Egy új ima, egy más szöveg, egy improvizált fohász boldoggá tett volna bennünket. De nem. Szakadatlanul zuhogtak a szavak: – Üdvözlégy Mária... Egyhangúan. – Sem mélyebben, sem vékonyabban. Sem halkabban, sem erősebben. Mindig ugyanabban a hangnemben. És mégis, ha visszagondolok erre a nőre, meg kell állapítсам: bátrabb és emberebb volt a legtöbb férfinél. Bár akkor idegesített, ma mégis hálásan gondolok rá, mert a robbanások, az ágyúdörgések szörnyű kakofóniájában ember tudott lenni, aki a maga módján, de segíteni, vigasztalni, bátorítani akart.

Megérkezett az első csomag. Üzenet hazulról! A kéztáskán lévő papírlapon a kislányom írása. Belül a csomagokon feleségem szeretetteljes keze nyoma. Mi a család? Mi a családi érzés? Mi a gyerek? Mi az, harmincötévi házasságban élni? Azt kint, a hétköznapi szürkeségében nem is tudjuk. Ahhoz börtönbe kell kerülni, hogy az ember megtanulja, hogyan lehet egy kézírástól sírva fakadni. Hogyan lehet egy gondosan becsomagolt almánál ellágyulni. Börtönbe kellett jutni, hogy igazán átérezzük, mit veszítünk, ha a családból kitépnek. Feleség. Mozgalmiember, pártember felesége, aki csak az ebédnél, a vacsoránál már ritkábban látja az urát. Harmincöt évig mindig szaladni, sietni, az asszony számára sohasem ráérni. Szabadjegy a Nemzetibe és nincs idő, hogy a feleséggel egyszer egy héten színházba menjen. Soha sincs

idő. És mindig a feleség az, akinek le kell mondani. És a gyerekek. Felnő. Nem élvezi a politikus, a mozgalmi-, a pártember a kicsi apró lépéseit. Mikor a világra jön, emigráns. Hároméves a gyerek, mikor megismerkedik vele. S akkor is jóformán csak éppen bemutatkozik neki. Aztán megint elkapja a politika. Azóta is viszi, hajtja, űzi, pillanatnyi nyugtot pihenést nem adva. Börtönbe kell kerülni, hogy mindaz, amit a család ellen vétettünk, szörnyű bűnné tudatosodjon. És a csomag, a hazai kenyér, az alma, a cukor, a kalács, minden benne van, ami után vágyódik a beteggyomrú ember. Itt reggel paprikás levessel kezdik, délben erősen paprikázott, híg borsó, bab, káposzta. Este megint erősen paprikázott leves. Folytonos fájdalom, görcs, diaré és íme megjön a gondosan összeállított csomag. Jelentkezik a feleség, aki harmincöt éven keresztül megtanulta, mit szabad és mit nem szabad enni. Újra emberré lettem. Valaki! Nem egy szám! Nem tízezerből egy. Valaki, akinek a létezése, a közérzete, a hogyléte, a fájdalma egy másik embernek, a feleségnek nem közömbös. A feleség, aki ha ránéz az emberre, tudja, hogy mit gondol. Kérdés nélkül felel, kérdés nélkül teljesít. Feleség. Elküldte az üzenetét és mennyi tapintattal. Tudta, hogy mikor elfogtak, a gyerek nem volt Pesten. Pápán járt. Zsidót mentett. Rosszul mondom. A barátnőjét mentette. Lelki testvéréhez utazott. Nem tudta másképp tudomásomra hozni, hogy itthon van a gyerek, nincs semmi baja, él, vele íratta a cédulát, a címet. A feleség. Tudta, ezzel a kézírással boldoggá tesz, megnyugtat, lecsöndesít, erőt ad. Soha, de soha nem szégyelltem úgy magam, mint akkor. Harmincöt év alatt mennyit vétkeztem elene. Néha tudva, néha öntudatlanul. Mindig számítottam a jó szívére, s mindig tudtam, hogy meg fog bocsátani. És férfi önzéssel mindig visszaéltem ezzel. Feleség! Tízéves kor óta ismerem. Akkor feléje nyújtottam a kezemet, magamhoz

láncoltam. Gyerek, bakfis, hajadon és asszony. Én formáltam olyaná, amilyené akartam. Hagyta magát formálni. Mindig jó volt, amit én akartam és mindig úgy volt, ahogy én akartam. És mivel fizettem? Ma nem érek rá, mert ülém van. Ma nem érek rá, mert a pártszervezetbe megyek. Ma nem érek rá, mert vidékre kell utaznom. Ma nem érek rá, mert egy bizalmas megbeszélésem van X-szel vagy Y-nal. Sohasem értem rá. És soha nem jutott eszembe, hogy lelkem másik fele esetleg szenved, magára hagyottnak érzi magát. Hálás voltam neki, kétségtelen. Szerettem mindig, megszakítatlanul, de úgy férfimódra. Enyém, nem kell rá vigyázni, nem kell félni, nem fogom elveszíteni. Így csináltam én, így csinálta a másik, a harmadik, a tizedik mozgalmi férfi. Valamennyien. Kevés kivétellel, akik a mozgalomban voltunk. Ó, ez a táska tele élelemmel, hogy felkavart, boldoggá tett és szégyenbe borított. Csak még egyszer, csak még egyszer szabaduljak, hogy kezét megcsókoljam és megkérjem, ne haragudjon, bocsásson meg. Nagyot akartam, meg akartam váltani a világot. És közben elfeledkeztem Róla, az Asszonyról, a Feleségről, az Élettársról.

Nagy László ment ma ki. Örültünk, hogy szabadult. Sokat szenvedett. Fiatal, alig kéthetes házasság. Tűszként hozták be. Őt a Fő-utkába, a feleségét a toloncházba. Hosszú hetek alatt nem volt egy mosolya. Csak sóhaja és könnye. Nyögött és jajgatott.

– Mi van az én kicsi asszonyommal?

Március 19-én reggel elfogták. Kínozták őt is és a feleségét is.

– Hol van Kéthly Anna?

– Nem tudom, nem tudom, nem tudom!

Ütötték-verték, a kis ember nem felelt.

- Kassára utazott – állította a Gestapo-bandita.
- Lehet, nem tudom.

Délután őt is, feleségét is kivitték a Keleti-pályaudvarra, a kassai vonat érkezéséhez azzal, hogy mutassa meg, melyik az utasok között Kéthly Anna. Figyelmeztették, hogyha Kéthly Anna azzal a vonattal megérkezik és ő nem mondja meg, hogy melyik az, agyonverik. A kis ember kint állt a Keletin asszonyával és reszkettek. Fogvacogva néztek minden utasra. Csak ne jöjjön! Csak ne kerüljenek abba a kísértésbe, hogy árulókká válhassanak.

- Kéthly Anna jó volt hozzánk, szeretett minket, emberséges munkaadónk volt. Szerettük és szégyelltem volna magam, ha el kellett volna árulnom őt a Gestapónak. Nem tudom megmondani – mondotta Nagy László –, hogy a döntő pillanatban, ha megláttam volna Kéthly Annát, mit csináltam volna. Félttem az agyonveréstől, főként az asszonyomat féltettem. A szerelmem, a kicsi párom féltettem. A lelkem pedig tiltakozott az ellen, hogy áruló legyek. Szerencsém volt, Kéthly Anna nem jött. S ezért kell itt ülnöm.

Örültünk, hogy kiment. Nehezen állta a börtönt. Végén már a Kéthlyt dicsérő szavak is mind halkabbá lettek. Ha még sokáig bent maradt volna, a gyűlölet elöntötte volna szívét. Mert nem láthatta a párját.

Nagy László után gróf Westarpot és a szerb főhadnagyot vitték ki a cellából. Westarpot a németek, a szerb főhadnagyot a szerb és lengyel hadifoglyok közé vitték. Egyedül maradtam a mozisztárok tisztelőjével. Mit fogunk mi ketten egymással beszélni? Ő ismer minden amerikai, francia és német mozicsillagot, de nem tudja, ki a magyar miniszterelnök, nem tudja, hogy Kína kinek az oldalán harcol ebben a háborúban. Mit fogok én ezzel egész nap beszélni? Kínos-keserves

napok jöttek. Egy szűk cellában mellettem él valaki, akinek emberi formája van és aki mégsem ember. De sokszor eszembe jutott Leonardo da Vincinek a mondása: „Milyen kár az embernek ez a szép külső! Elég lett volna egy zsákforma fölül és alul egy nyílással.” Ezt a zsákformát láttam benne, amelyikbe felülről minden mennyiségű étel belefért.

Elment a kisdobos. Elment anélkül, hogy a hosszú hetek alatt egyetlen emberi érzést ki lehetett volna belőle csiholni. Jampecként jött be és így is ment ki. Nagyon örültem, amikor elvitték. Végre egyedül maradtam! Akkor még nem tudtam, mi az, börtöncellában egyedül lenni. Egy-két napig majdnem boldog voltam, hogy egyedül maradtam. Legalább nem szemtelenkedik senki. Jöhetek-mehetek, tíz lépést hosszában, hármát keresztbe. Nem zavar senki. De a második héten, a harmadik héten, a negyedik héten kezdett az egyedüllét veszedelmessé válni. Könyvet kértem. Nem adtak. Kértem papírt, ceruzát, nem adtak. Négy hétig csak a fehér falakat és a vaságyakat láttam. Vaságyakat millió poloskával. Ráértem az egész életemet át- és átgondolni. Milyen jó lett volna egy darab papír és ceruza, mennyi mindent meg tudtam volna írni. Hogy forrtak, égtek bennem a gondolatok. Történelem, vallás, filozófia, zsidókérdés, középosztálykérdés, földreform. Minden, amivel az elmúlt évtizedek alatt foglalkoztam. Hogy kíváncsoztak papírra. Hogy kívántam valakit, akivel, mint a szerb főhadnaggyal vagy akár Somogyvárival vitatkozhattam volna. Nem volt senki, csak néha-néha csapódott ki az ajtó, hogy megjelenjen a börtön mindenható ura, az elegáns, jól kitáplált, szépen fésült Szépfüü, Hauptscharführer Lemke, hogy szemtelen vigyor közben megkérdezze:

- Hogy érzi magát egyedül?

– Jól, uram! Köszönöm önnek és a többi uraknak, hogy megtisztelnek az egyedülléttel. Örülök, hogy így megbecsülnek.

Mennyi minden jutott eszembe. Hol vétették el Horthyék? Miért nem tudtak konszolidálódni? Miért maradt minden félbe? Miért volt igaza a szerb főhadnagynak: Magyarországon minden csak improvizált. Hányszor eszembe jutottak az 1939-ben a Magyar Nemzetben írott cikkeim, ahol a parasztság, munkásság, értelmiség összefogását hirdettem. Nem vagyok politikai zseni. Csöppet sem vagyok beképzelt politikai képességeimre. De ez a probléma például ordított a megoldás után. A kérdés tiszta és világos volt minden félig-meddig értelmes ember előtt. Elvész Magyarország, ha a magyar társadalomnak ez a három rétege nem talál egymásra. Olyan egyszerű és világos volt, hogy 1939-ben végre már Keresztes-Fischer Ferenc is megértette. A Magyar Nemzetben megjelent cikkeimre felfigyelt. Érezte a nyilas veszedelmet. A saját bőrén érezte már és Pethő Sándoron keresztül azt üzenve, csináljuk meg azt, amit hirdettem. Az értelmiségiek részéről Szabó Zoltán, a parasztság részéről Darvas József és a munkásság részéről én, csináljuk meg a Szellemi Honvédelmet. Gyakorlatilag csináljuk meg. Boldog örömmel vettük tudomásul pártom, Darvas Szabó és én, hogy megindulunk együtt a nyilasok ellen. És jött 1939 szeptember 1., a német hadüzenet napja. Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszter letiltotta azt a mozgalmat, amelyet maga is szükségesnek érzett. Leállította és betiltotta éppen akkor, amikor életre kellett volna hívni. Az ellenállási mozgalomnak legalább már ekkor kellett volna megindulnia. Micsoda botorság volt ezt megtiltani. Hát Keresztes-Fischer, aki megértette cikkeim tendenciáját, aki ettől kezdve minden nap elolvasta a Népszavát, nem érezte, hogy soha annyira nem volt szükség a magyarok összefogására, mint most? A sok hazaáruló bitang ellen, az öto-

dik hadoszlop ellen már akkor kellett volna felkészülni. Mi történt a keménykezünek és logikus gondolkodásúnak hirdett Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszterrel, hogy letiltotta ezt a mozgalmat? Félt a népfronttól és félt a németektől. Elvesztette a lába alól a talajt, nem mert cselekedni. Szörnyű nagy a bűne!

Jelentkeztem a Hauptschreiernél (így neveztük a Hauptscharführert, mert mint a sakál, úgy ordította egész nap), és kértem, dezinficiáltassa a cellámat, kibírhatatlanul sok a férreg benne. Azt is kértem, engedje meg, hogy a cellám ablakát kissé lejjebb engedjem. Odakint tavasz van. Kint május van és itt benn fuldoklom a levegőtleniségtől. Bejött, megnézett, azt mondta: „Egy ember részére elég levegő van ebben a cellában. Férges? Miért fájnak? Magyar férgek ezek. Nálunk Németországban a börtönökben nincsenek férgek. Maga judapesti?”

– Nem, kérem. Én budapesti vagyok.

– Nem, nem, Budapest nincs. Maga judapesti. Itt Judapesten pedig nem újság a férreg. Mit kényeskedik?

– Uram ez volt a negyedik kérésem önhöz. Könyvet kértem, nem adott. Papírt, ceruzát kértem, nem adott. Dezinficiálást kértem, nem adott. Hauptscharführer úr, nem fogom többé kéréssel molesztálni.

– Csak ne legyen olyan nagy legény, Herr Millok, mert könnyen részesülhet abban, amit naponta néhány százszor hall itt maga körül. Egy-két pofonra, úgy látszik magának is szüksége van. Túl buzog az önérzete. Ajánlom a szerényebb hangot.

Néhány nap múlva megjelentek a festők létrával, meszelővel, vödörrel. A folyosón végig minden cellát kifestettek, kitakarítottak, egyetlen kivétellel: az enyémmel. A Népszava

felelős szerkesztőjének ez a megkülönböztetett megtiszteltetés kijárt. Tetvek, poloskák és svábbogarak társasága...

Tizenharmadik hete nem volt újság a kezemben. Fogalmam sincs, mi történik a nagyvilágban. Amíg nagy volt a forgolyforgalom, az újak mindig hoztak híreket. Most már hetek óta semmit sem tudok. Mindennap háromszor nyílik ajtóm. A reggelit, ebédet, vacsorát a zsidó házimunkások beadják, de azokat német katona kíséri és csak itt-ott mernek egy-egy szót elejteni. Vajon mi van odakinn? Mi van Olaszországgal? Megindult-e az invázió? Hol vannak az oroszok? A sziréna gyakran szól. Nappal és éjjel. Hetenkint kétszer-háromszor zuhognak a bombák. Egyik vasárnap délelőtt olyan irtózatoss bombazápor hullott Budapestre, hogy cellámban teljes éjjeli sötétség lett. Szóval folyik a harc. Ez a sűrű bombázás azt jelenti, hogy a magyarországi utánpótlási vonalakat verik szét. De hol lehetnek?

Ma délelőtt sétára vittek. Nagyon érdekes és vegyes társaságban sétáltam. Huszár Aladár, Ljubomirsky lengyel herceg, az olasz Fiat-művek vezérigazgatója. Baranyai Lipót, gróf Tisza György, Gyuricza Gyula, Laky Dezső, egy lengyel alezredes, Kovai Lőrinc, stb. Addig ügyeskedtem, amíg Baranyai és Laky közé sodródtam.

- Uraim! Ti Németországból jöttetek haza. Tudtok valamit, ki volt veletek?

- Peyer Károly, Malasits Géza, Gál Benő, Györki Imre, azok, akik téged elsősorban érdekelnek, jól vannak. Csak nagyokat éheznek.

Baranyai három hét alatt nyolc vagy tíz kilót fogyott. Panaszkodtam Baranyainak, nagyon szenvedek, mert a világtól úgyszólván légmentesen el vagyok zárva.

- Nem kapsz újságot?
- Nem.
- Majd küldök.

És ezentúl Baranyai Lipót és Laky Dezső jóvoltából naponta becsempészték hozzám a házimunkások, de néha egy-egy SS-legény is az újságot. Tizenhárom hét után betűhöz jutottam. Hírekhez. Mint a mohó gyerek, mikor két-háromféle cukrot kap, úgy estem neki az újságnak. Szemét, rongy, hitvány lapok jutottak a kezembe. Magyarország vagy új Magyarország, Függelenség, Esti Ujság, vagy Pesti Ujság. De betű volt. Nem az érdekelt, amit ők írtak, hanem a német hivatalos jelentés, a térképek, amelyből mindent láttam és amiből újra erős lettem. Nem tarthat soká! A térkép mutatja, a német hivatalos jelentésekből a leggyengébb értelem is megértheti, hetek-hónapok és vége a komédiának. Ordíthat Lemke, hetvenkedhetnek a folyosón a sváb kölykök, pimasz lehet a Sturmführer: mi győzünk. Ezek nélkül a lapok nélkül ott a magányban talán összetörtem volna. Mikor ezeken a papírokon legjobban káromkodtak, fölényeskedtek, zsidóztak, követelték a szocialisták, kommunisták kiirtását hetedíziglen, harcot hirdettek ellenünk, egy cseppet sem féltem. Elöttem voltak a térképek. A német hadijelentés. Örökre hálás vagyok Baranyainak és Lakynak ezekért a lapokért, mert ezek nélkül talán nem bírtam volna az egyedüllétet.

Színessé nem tette az életemet az újságolvasás, de halhatlan erőt adott. Az egyetlen szín és változás a vasárnapi szentmise volt. Talán mondanom se kell, politikai foglyok nem vehettek részt a szentmisén. De az első emeleten lévő kápolnából, melynek ajtaja nyitva volt, ömlött a hang felénk. A vegyeskórus éneke a korbácsütésekkel énekeltetett zsidók „dalolása” helyett megnyugtatólag hatott. Már rég nem voltam templomba járó ember. Leszoktattak róla

a katolikus papok. Túl sokat szidtak bennünket a szószék-ről. Legutoljára a krisztinavárosi templomban voltam a kislánnyal. Tíz-tizenkét éves lehetett. A középiskolai tanulók vasárnap délelőtt kötelesek templomba menni. Soha egyetlen egyszer nem akadályoztam meg, hogy szentmisére menjen. Sőt, ha kirándulni akart, figyelmeztettem kötelességére. Mindig elkísértem a templomig, ott azonban elváltunk. A gyerek bement és én kint megvártam. Egyszer megkérdezte tőlem:

– Apa, miért nem jössz be soha?

Nehéz lett volna megmagyarázni egy kisgyereknek. Nem akartam lelki meghasonlást felidézni, korainak tartottam mindazt feltárni, ami miatt a templomból kimaradtam.

– Semmi különösebb okom nincs, kislányom, ha akarod, bemegyek veled.

– Gyere édesapám. Így jobb lesz, ha ketten leszünk.

Bementem. A gyerek áhítatosan hallgatta a szentmisét. Utána jött a prédikáció. A szószéken egy fiatal pap prédikált. És elmondta rólunk, szocialistákról, hogy milyen feneketlenül gonoszak vagyunk, az osztályharc hirdetésével mennyit ártunk a társadalmi békének. Hogy nem becsüljük a családi élet tisztaságát. Hogy rossz emberek vagyunk.

Állok mereven és nézem a papot. Egyszer csak kislányom megrántja a kabátomat és súgja:

– Apa, menjünk ki.

És kint a tizenkét éves gyerek azt mondja:

– Soha többé nem hívlak be, édesapám.

Így szoktam le a templomba járásról. Mégis ott, a cellában felrajzottak bennem a gyerekkori emlékek. Az első áldozás. A bérmlás. Apám temetése. Minden, ahol ott volt a pap. Mélyen vallásos anyám csókjai, amikor egy-egy megrázó, a gyerekek lelkét felkavaró egyházi ünnepségre mentem.

Nagyon komolyan vettem a keresztyénséget. Nagyon szerettem Jézust. Nagyon hittem benne. Nagyon szépnek találtam életét, hitét, beszédeit és halálát. Hittem benne és vágytam utána. És mert szerettem őt, mert hittem benne, mert követendő példának tartottam, szocialista lettem. Nem a templomban kerestem Jézust. Megtaláltam a szívemben és szocialista társaiban. Ezek a misék a börtönben felkavartak és megnyugtattak. Én, aki a templomból kimaradtam, mert méltatlanul, igaztalanul bántottak, sokszor és minden igaz ok nélkül, engem, barátaimat, elvtársaimat, a cellában együtt énekeltem velük: Üdvözlégy szent Sakramentum, százezerszer meg ezerszer én Jézusom... Énekelni, szépen énekeltek. De prédikálni a börtön papja sem tudott. Hogy odatapadtam fülemmel a vastag vasajtóhoz, hogy a prédikáló pap egy-egy szavát ellessem. Vágyódtam egy vigasztaló szó után. Frázis, sablon, fűrészpör dölt belőle minden vasárnap. Miért nem küldi az egyház legjobb szónokait a börtönökbe? És miért nem küldte akkor, amikor ott ezerszámra voltak politikai foglyok? Nem nyílt beszéd kellett nekünk, nem azután epedtem, hogy a szószékről politikai beszédeket halljak. Elég lett volna az egyház filozófiája, valami magasabb rendű, valami, ami kiragad a rettenetes szürkeségből. Egy üdítő harmatcsepp kellett volna a tikkadt forró léleknek és agynak. A börtön papja nem tudja, hogy keresztyények, reformátusok, katolikusok, zsidók és görögkeletiek ezren és ezren lessük a beszédét? Ahogyan az imádkozó missziósnőben nem volt pszichológia, a prédikáló pap is elmulasztotta azt az alkalmat, hogy vissza- vagy meghódítson ezer és ezer lelket. Megfogadtam, ha kiszabadulok, megkérdem a főpásztortól, miért a leggyengébb papokat küldik a börtönökbe? Kint az életben a büntelen, szabad emberek között kell prédikálni?

Miért választja az egyház mindig a könnyebbik felét a dolognak? Miért nem harcol és miért nem nyúl a veszni induló lelkekért?

Új bajtársat kaptam. Szokástól eltérően nappal tették be hozzám. Sovány kis emberke. Már az ajtóban sírt. Ingadozó léptekkel jön befelé és az utolsó pillanatban kapom el, hogy össze ne essen. Leültetem az ágyra, de úgy zokog, hogy nem tudja megmondani kicsoda. Megszoktam már, hogy az újak a cellába lépésnél roskadnak össze. Vártam tehát, amíg új bajtársam lecsillapodik. Keservesen sírt. Tépte a ruháját, gyér haját. Sovány testét rázta a fájdalom. Órák múltak, a roham nem szűnt. Késő este csillapodott csak le annyira, hogy megtudtam, dr. Rudolf Zsigmond lengyel hadbírófőhadnagy. Súlyos beteg. Agytumorja van. Sír, mert húszéves fia valahol Boglár mellett, egy téglagyárban, mint munkás dolgozik és most a házkutatásnál a németek megtudják, hogy hol van a fiú. Elsősorban a fiáért reszket.

- Az én szép, gyönyörű fiam. Az én erős, okos fiam. A legszebb fiú az egész boglári lengyel kolóniában. A legokosabb valamennyi között. Rögtön odaadnám az életemet - sikított - , csak őt megmenthetném.

Másodszorban önmagát siratta. Agytumorja van. A tizenhetes kórházban ápolták. Orvosságon él, itt a börtönben ápolás nélkül marad. Meddig bírja? Rádióleadóállomást kerestek nála a németek.

- Nézz meg, uram, engem. Úgy nézek ki, mint akinek van kedve, egészsége, ereje egy rádióállomást üzemben tartani? Ezek az örültek, ezek a gonoszok, ezek a sátán fiai nem tudtak más címet találni a letartóztatásomra!?

Nagy nehezen lecsitult, de éjjel nem aludtunk. Beszélgettünk. Vagy imádkozott. Bigott katolikus volt. Minden negyedórán rákezdett egy-egy Miatyánkra vagy Üdvözlégyre. Nem baj. Imádkozz, ha ez neked erőt ad. Részvétellel néztem szegényt. Másnap a reggeliosztásnál mindketten odaálltunk a csajkával. Kaptuk a kenyeret és a „jó” paprikás Bébé-levest. Lengyelem mohón kapott utána. Hajigálta magába a kenyeret és a levest. A felét sem ette meg levesének, amikor felugrott és egyenesen a csajkámba rókázott. Nem baj. Az izgalom tette. Kiöntöttük szépen a leveseket, felmostam utána a cellát, lefektettem, borogatást tettem a fejére. Talán jobban lesz. Félóra múlva felállt.

- Sándor bácsi, éhes vagyok.

- Fiam, van ugyan egy kis hazaim, dehát várd meg, amíg a gyomrod lecsillapodik.

- Sándor bácsi, adj enni!

Adtam neki egy kis lekváros kenyeret. Az ötödik vagy a hatodik falatnál szemközt köp. Több jött ki belőle, mint amennyit lenyelt.

- Látod, mondtam, várjunk, amíg kicsit megnyugszik a gyomrod.

- Ennem kell, Sándor bácsi, mert éhen halok. Adjál ennem.

- Nem adok, öregem, várd meg az ebédet, talán addig lenyugszol.

Délben nyílik az ajtó, lengyelem elsőnek ugrik a csajkával. Kimérik az adagját, odaszól a házimunkásnak:

- Adjatok még egy kicsit!

Keszeg, vékony ember volt, úgy nézett ki, mint aki nagyon ki van éhezve, adtak még egy félkanál főzeléket. Elkezdtünk enni nyolc-tíz kanál és megismétlődik a reggeli szörnyűség. Annyi ideje sem volt, hogy odébb ugorjon, pontosan a csajkámba hányt. Hát ennek a fele se tréfa – gondol-

tam magamban. A vacsoránál már félreültem az asztaltól. De jó lengyelem nem akart egyedül enni. Odaült mellém az ágyra a csajkával és elkezdett falatozni.

- Eredj innen, mert megint belerókázol az ételembe és most már szeretnék enni. Én is éhes vagyok!

- Nem lesz semmi baj, csak az izgalomtól volt. Meg, tudod Sándor bácsi, az agytumorosoknál előfordul gyakran, hogy hánynak.

Nem akartam rossz ember lenni. Elkezdtünk falatozni és néhány pillanat múlva pontosan bekövetkezik a déli jelenség. Nem vagyok türelmetlen és nem vagyok rosszlelkű ember, de ez már egy kicsit sok volt.

- Nézd, öregem, a legközelebbi evésnél maradj a fenekeden az asztalnál, vagy te ülj az ágyra és én megyek az asztalhoz, de ez így nem megy. Ha tudod, hogy beteg vagy, akkor légy tekintettel a másikra.

És ez így ment napokon keresztül. Naponta négyszer-öt-ször mostam fel utána a cellát. Ha közeledett felém evés közben, akkor hátat fordítottam neki. Eleinte szép szóval, később bizony drasztikusabban igyekeztem rábírni, hogy legalább evés közben maradjon nyugodtan. A szerencsétlen már hatodik vagy hetedik napja nem evett egy falatot sem. Amit lenyelt, az kijött belőle. Éjjel-nappal hol sírt, hol jajongott, hol énekelt. Abból élt Pesten, hogy tangóharmonikázni tanított urakat és úrhölgyeket és különféle budai csárdákban játszott esténként. Ismert minden slágert. Ha rossz magyarsággal is, de mindegyiket énekelte. Középút nem volt. Vagy sírt, vagy énekel, vagy hányt. Mindig gyöngébb lett, ő is, meg én is. Nappal nem hagyott egy percnyi nyugalmat, éjjel nem tudott aludni és engem sem hagyott aludni. Közel voltam már a megőrüléshez. Kezdtem erélyes lenni. Ha szólt hozzám, kértem hagyjon békét. Nappal még csak álltam valahogy. De éj-

jel szerettem volna pihenni. Hiszen éppen elég volt ezzel az örülltetel egész nap kínlódni. De nem hagyott békében.

– Sándor bácsi, beszéljess.

– Nézd, Zsiga, már nyolc napja, hogy nem hagysz aludni. Figyelmeztetek, ha ma éjjel nem maradsz nyugton, baj lesz. Imádkozz, öregem, ha nem tudsz mást csinálni, de az Isten szerelméért, hagyj engem pihenni!

– Meglesz, Sándor bácsi!

Este lefekszünk, hangosan elmondja a Miatyánkot, óraszámra imádkozik, fújja-fújja sablonosan az imát, végre elcsendesedik. Én is. Félig-meddig már álomban vagyok. El fogok aludni. Végre egy kis pihenés! – és alig hogy elalszom, megrázza a karom.

– Sándor bácsi, beszéljess!

Egy hatalmas pofonnal feleltem.

– Elég volt!

Mint az őrült, ugrottam ki az ágyból. Most már én sem tudtam az idegeimen uralkodni. A pofon után elszégyelltem magam. Odamentem hozzá és cirógattam.

– Nézd, Zsiga, hagyj engem aludni. Mert ha így megy tovább, vagy agyonverlek, vagy megfojtlak, de nem bírom már.

Másnap reggel a posztot megkértem, hívja el a Hauptscharführert. Hauptscharführer Lemke kicsattanó egészséggel, piros-pozsgásan, feszülő izmokkal kivágja az ajtót:

– Na, mi van, Herr Millok?

– Kérem, ez a szerencsétlen ember nyolc nap óta egy falatot nem evett. Nem alszik és nem eszik. De engem sem hagy enni és aludni. Én még valahogy bírom, de ez a boldogtalan, ha így megy tovább, néhány nap múlva éhen hal.

– Hát miért kell neki életben maradni? – mondja röhögve és máris csukja az ajtót és mint aki jól végezte dolgát, faképnél hagyott.

Miért kell neki életben maradni? Hát miért nem teszik a betegszobába? Miért nem viszik a kórházba? Hiszen ez az ember nem ellenség, nem ellenfél, ettől nincs már mit tartania a német birodalomnak. Fia van, felesége, két lánya odahaza Lengyelországban. Miért kell neki élni? Micsoda gaz kérdés? Hogy jöhet ki kultúrember száján ilyen válasz? Német hochkultúra! Német magasabbrendűség! Goethe, Wagner, Heine népe! Vagy nem is ezek népe ez? Egy másfajta nép? Vagy nem is nép? Csorda? Ember az aki, mikor beteget lát, így viselkedik? Miért kell neki élni? Hát miért kell *neki* élni? Hogy bennünket kínozzon? Miért kell *nekik* élni? Hogy eltíporjanak bennünket? Bennünket, magyarokat, szerbeket, cseheket, románokat, hollandokat, dánokat, franciákat. Hát miért kell nekik élni, a kutyaéknak?! Hogy szégyelltem, hogy ezt a szegény beteget pofonvágtam. Hogy szégyelltem magam, hogy egy pillanatra is egy színvonalra kerültem ezzel a szépen felöltözött, csinosarcú vadállattal!

A jobboldali cellába új szomszédot kaptam. Kádár Gyula vezérkari ezredest. A baloldali cellában Szegedi-Maszák külügyminiszteri osztályfőnök került. Odébb Antal József belügyminiszteri osztályfőnök ül. Kádár Gyula hatalmas, szépszáj ember, de nem bírja a börtönt. Minden negyedórán, félórán kopog az ajtón és kér az őről valamit. Nem bírja a csukott ajtót. Hallom, amint a fakupából állandóan kiönti a WC-be a vizet, hogy jogcíme legyen vízvételre kikéredzkedni. Pedig dohányozhat és olvashat. És mégse bírja a börtönt. Vezérkari ezredes. Katonaember. Mást néztem ki belőle, mikor a sajtóértekezleteken beszélt. Szegedi-Maszákot keményebb fából faragták. Rá nagyon vigyáztak. Sétára is csak egyedül mehetett akkor, amikor az udvaron nem volt senki. Ullein-Reviczkyről és a magyar kormány külföldi ösz-

szeköttetéseiről akartak tőle valamit megtudni. Szegedi-Maszák csak mosolygott, de nem beszélt. Nem panaszkodott, nem kért. Férfi volt. Antal József belügyminiszteri osztályfőnök meg egyenesen derűsen viselte a sorsát.

Egyik reggel valaki hevesen dörömböl cellája ajtaján. Az őr soká jön. A cella lakója még keményebben zörög. Ökölrel veri az ajtót, majd dühében rugdalni kezdi. Végre kinyílik a cella ajtaja, néhány csöndes szó után rettenetes ordítózásba fog a lakója. Németül kiabálja:

– Tartsd itt az orrod! Az a kötelességed, hogy vigyázz ráink! Ne csavarogj, hanem maradj a szolgálati helyeden.

– Hogy mersz engem tegezni? – kérdi egy mély basszus.

– Hogy mersz te engem tegezni, engem, aki magyar tábornok vagyok!

A heveskedő fogoly, Ujszászy István tábornok volt, aki a német SS-legényt alaposan lehordta, mert zörgetésére nem jött kellő időben. Ujszászy végig megtartotta lelki egyensúlyát. Az ő helyzete persze könnyebb is volt a mienknél, mert hazulról könyveket és kosztot kapott. A szépszál Kádár Gyula, akire az ember, ha ránézett, azt hitte, maga a férfiasság, egész nap csipogott, nyöszörgött. Az alacsonytermetű, külsőre csöppet sem katonás Ujszászy pedig még lármázni, sőt veszekedni is mert.

Az SS-legénység tíz-tizennégy naponként cserélődik. Eddig állandóan pestkörnyéki sváb kölykök vigyáztak ráink. Mindegyik jól tudott magyarul. De a világért egy szót magyarul nem beszéltek. Hihetetlenül gyűöltek bennünket, mintha valami szörnyű rosszat tettünk volna ellenük. Mintha velük szemben megbocsáthatatlan bűneink lennének. A legrafináltabb, a legválogatottabb módon kínozták foglyaikat. Las-

san kicserélődtek és most már mintha enyhült volna a helyzet. Bácskai, Temes környéki svábok vették át az őrzést, akik közül néhány már csak akkor üvöltött, érélyeskedett, amikor a fősakál feltűnt a láthatáron. Egy-két emberi gesztusukat magam is éreztem. Megtörtént egyszer, hogy az őrváratlanul kinyitotta az ajtómat. Délután volt. A börtön folyosója nyugati fekvésű volt és az áldott májusi napsugár átmelegítette, átragyogta, befényesítette az egész folyosót. Ebből a napfényből, melegből akart az őrválatmit nekem is juttatni. Megkérdeztem, hová való?

Bácsmegyei, Újvidéktől harminc-negyven kilométernyire lakik. Műszöví. Külföld-veví rádiója van otthon. Tisztában van mindennel – mondotta –, csak azon imádkozik, hogy augusztusig ne vigyék el Budapestről. Akkorra már reméli befejeződik a háború. Ő volt az első egyenruhás német, aki komoly aggodalmát előttem elárulta. Nem csinált titkot félelméből. Nagyon félt. Mi lesz a bácskai svábokkal? A szerbek és a magyarok agyon fogják őket verni. Bámulva néztem rá. Hát itt tartunk, a legénység már tudja, hogy minden elveszett? Mi tartja mégis együtt a hadseregüket? Kétségtelenül: a terror. Vajon meddig még?

Napok óta missziós nővérek járnak a folyosókon. SS-legények kísérik őket. A gyógyszerzt ők osztják szét, kekszet, kisebbfajta könnyebben beszerezhető élelmicikkeket vásárolnak be felkérésre. Derék szép munkát végeztek, pedig nehéz helyzetben voltak. Különösen, ha pimasz volt az SS-kísérő. Cellatársam kekszet, marmeládot kért tőlük. Hoztak neki. Tíz nap után a keksz és marmelád volt az első étel, ami megmaradt benne. Egy-kettőre megevett vagy ötszáz pengő ára kekszet. A paprikás leveseket, a hagymás főzelékeket nem bírta a gyomra. Kekszen, diétás ételen megélt volna. Mert volt

a fogházban diétás étel is. Jelentkeztünk mi is a fogházorvosnál mind a ketten, mindig fel is írta a nevünket, de diétás kosztot egyikünk sem kapott. Mellettünk majdnem mindenki hazulról kapta az ellátást. Ujszászy, Kádár, Szegedi-Maszák, Baranyai, Laky. Kapták valamennyien a jó hazait. A Népszava felelős szerkesztője és a lengyel hadbíró még a benti diétás kosztot sem kapták. Lemke úr minden nap kitörölt a listáról bennünket.

Kilencven napja vagyok letartóztatva. És még mindig nem hallgattak ki. Vajon mi a szándékuk? Ki ül az aktámon? Valaki nagyon befeketíthetett, valaki nagyon nagyot akart rajtam ütni? Vajon ki lehet? Sok mindenre gondoltam, ami az elmúlt félesztendőben történt. Talán tudják, hiszen annyi besúgójuk van, hogy a közigazgatási bizottsági ülésen miket mondtam Szendy polgármesternek, mikor a pestújhelyi autóbuszjáratokat megszüntette? A pestújhelyi magyar munkásoktól elvették az autóbuszokat, de a budakeszi sváboknak meghagyták. A közigazgatási bizottság ülésén követeltem, hogy a budakesziekét is vegyék el, vagy a pestújhelyiekét adják vissza. Túrhetetlen – mondtam –, hogy a magyar főváros polgármestere a német követ parancsára járasson autóbuszokat. Túrhetetlen, hogy itt ebben az országban a főváros polgármestere egy idegenajkú népcsoportot a magyarok rovására előnyben részesítsen. Polgármester úr – kérdeztem –, ön jobban ért németül mint magyarul? A magyar munkások kérését nem érti meg, a német követ parancsát pedig rögtön teljesíti?

Vagy talán a Községi Takarékpénztár vezérigazgatója, Liptai Lajos záratta rám az ajtót. „Ez az úr, aki bennünket, szocialistákat, ha egymásközt voltak csak úgy egyszerűen »a pimaszok«-nak nevezett. Ez az úr, akinek kisded üzletét nemrégén lepleztük le a városházán és elmondtuk, hogy Halten-

bergeréknek a szürketaxi vállalat részére ötmillió pengő kölcsönt folyósíttatott. A tetejébe, mint kölcsönadó, ő is, meg Bárczy (nem az igazi, a régi Bárczy István), a Községi Takarékpénztár főügyésze beültek az autótaxi igazgatóságába. Az a Bárczy, aki mellesleg Haltenbergernek a sógora.” Eszembe jutottak a városházi közgyűlési beszédeim, amelyekben nem nagyon tettem szordínót a hangomra, akár a németekről, akár a nyilasokról volt szó. Talán ez is egyik oka, hogy ilyen megkülönböztetett bánásmódban van részem?

Ritkán kerülünk az udvarra. A betörőket és zsebmetezőket minden reggel pontosan leviszik sétálni. Soha egyetlen nap el nem marad a sétájuk. A levante-köteles fegyencek minden istenáldotta nap gyakorlatoznak, sőt napkúráznak az udvaron. Huszonnégy napja nem voltam sétálni. A mi egészségünkre nem vigyáznak annyira, persze, mert mi nem a magyarok, hanem a németek foglyai vagyunk. A pestvidéki törvényszék fogházában egy darab Németország volt. Magyarország fővárosának kellős közepén, magyar képviselők, újságírók, közéleti férfiak a németek foglyai voltak. Ez a fogház azok részére, akiket hazulról élelmeztek, akik naponta megkapták hazulról a jó ebédet, cigarettát, újságot, ha nem is volt szanatórium, de kibírható volt. Valóságos kávéházi hangulatot teremtettek Makkai Jánosék. Az Esti Újság főszerkesztője értesüléseit a cellaablakon keresztül közölte néhány barátjával. Az egész diskurzusnak olyan „jó polgári koszt” jellege volt. Olyan Színházi Magazin-szerű pletykarovat. Egyszer ki is szóltam az ablakon. „Ha a slussz lement a nyomdába, hazamehettek.” „Ki az, ki az?” „Valami kollega, csak az ismeri ezt a terminus technikust.” Hagytam, hadd találgassák, ki szólt közbe. Egyszer aztán elhagyott a türelem. Kicsit sok volt a jóból, amit Makkai János jóllakott bö-

fögése közben megengedett magának. Arról panaszkodott, hangosan, sokezer ember füle hallatára, hogy hízik. És hogy minden jól volna, csak a nő hiányzik. Hát ez aztán sok volt. Felugrottam az ágyra és úgy ordítottam ki az ablakon.

– Nem sül le a pofádról a bőr, ebben a börtönben, itt ezren és ezren éheznek és neked más bajod nincs, minthogy a nő hiányzik? Hát elvesztettél minden mértéket?

Meg kell adni, többé nem bőfögött az egész fogház hallatára és nőt sem reklamált hangosan...

Három hónapja elmúlt, hogy fogoly vagyok. Három hónapja nem fürödtem. A hideg cellában meztelenre vetkőzve a lavórban „fürdöm” néha-néha. Mindinkább nehezebbé válik a mozgás. Szinte örülök, ha nem kell lemennem az udvarra sétálni, mert a szívem nem bírja a három emeletet. Megnéztem magam a fogházorvossal, aki erősen hümmögött és csóváltgatta a fejét mondván:

– Jó lesz mennél több digitáliszt szedni!

Erősen köhögök. Valamelyik fürdésnél meghűltem. Valósággal hörögök. És egyik reggel, amitől már régen félttem, vért köptem. Szép tiszta piros vért. Kértem a missziósnőt, szóljon az egészségügyi tanácsos úrnak, hogy vért köpök. Utaltasson át a kórházba. A tanácsos úr, aki tudta rólam, hogy mindössze a Népszava felelős szerkesztője vagyok, pléh pofával megjelent, megvizsgált és megállapította, hogy valóban „nyomok vannak” a tüdőm.

– Kérem, tanácsos úr, utaltasson kórházba. Hiszen itt, ebben a cellában elpusztulok.

– No, az nem megy olyan egyszerűen. Majd beadok egy edényt, abba köpjön bele, azt átküldjük a laboratóriumba, megnézetjük, van-e benne bacillus. Ha igen, akkor esetleg tudunk valamit tenni.

A laboratórium vizsgálati eredménye talán még a mai napig sem készült el, hiszen mindössze a Népszava felelős szerkesztőjéről volt szó. Az egészségügyi tanácsos úrnak igazán nem volt sürgős az én köpetem vizsgálatának eredménye. Hogyisne! A folyosó tele volt kegyelmes urakkal. Tábornok, miniszter, Nemzeti Bank-elnök, vezérkari ezredes. Mit számított ott egy szocialista újságíró? Az egészségügyi tanácsos úr, ha már valakinek tett valamit, akkor betartotta a rangsort. Magyar köztisztviselő volt.

Lengyelemmel azzal szórakozunk, hogy egyikünk a kémlelőlyuk elé áll, hogy ne lehessen belátni, a másik azalatt feláll az ágyra és kiles az ablakon. Különösen sétaidőben. Az udvarról újabban női hangok hallatszanak fel, meg gyerekek nevetése, sírása. Nem akartam hinni a szememnek, mikor lelenéztem az udvarra és öreg matrónákat láttam ott, amint két botra támaszkodva vonszolták magukat. Két-háromesztendős kisgyerekek szaladgáltak és játszottak önfeledten, boldogan, mit sem tudva, mit sem sejtve.

Anyákat láttam, amint az udvar napos sarkába ülve szoptatták csecsemőjüket. Hát igaz, mindez igaz, nem álmok? Erre képesek a németek? Erre képes a Gestapo? Ezek a Szép-fiúk? Ez a német kultúra? Csecsszopókat börtönbe vetni? Terhes nőket az udvaron rugdalni? Mi van itt? Hiszen nekem még panaszkodni sem szabad. Mi az én szenvedésem ahhoz az anyáéhoz képest, aki ott lent az udvar sarkában szoptatja a gyermekét? Mi az a kis vérköpés, szívdobogás és köhögés? Nekem ez kijár. Én ellenség vagyok. Harcoltam, küzdöttem, lármáztam, szervezkedtem, uszítottam. De ott lent, az a csecsemő, az a hároméves kislány, az az öreg matróna, mit vétettek azok, hogy ezek a barbárok a tömlőc mélyére dobják és heteken keresztül itt tartják? Hát

mégsem propaganda az, amit az angolok, oroszok rádión keresztül mondtak róluk? Hát nem lengyel fantázia a német irgalmatlanság, bestialitás még a csecsemővel szemben is?

Korán reggel nyílik az ajtó, szólítanak.

– Készüljön, kihallgatásra visszük.

Végre! Fogságom százötödik napján! Végre szemben állok börtönőreimmal és megmondják, mit akarnak. Zárt autót, puskatussal préselnek beléje, mozdulni nem lehet, szakad valamennyiünkről a verejték. Fuldoklom, de végre megérkezünk a Melinda-útra. Izgalmas várakozás után felvisznek egy gyönyörű penzió elsőemeleti szobájába. A szobában nincs senki. Kinézek az ablakon. Virágos tavasz, üde zöld minden. A drága szép Budapest mint egy kíváncsú fiatalasszony mutatja szépségeit. Végre megjelenik egy Szépfüű. Olyanok ezek, mintha futószalagon gyártották volna őket. Egyformán csinosak, sablonszerűen daliásak, még a marconaságuk is konfekcionált. Megindul a kihallgatás.

– Kivel találkozott a szocialisták közül a fogházban?

– Senkivel.

– Biztos ez?

– Biztos.

Én mondjam meg neki, hogy kiket láttam? Ha megmondom, akkor azonnal tudni fogja, hogy azokkal beszélgettem is. Tehát tagadtam.

– Tudja ön, Herr Millok, hogy pártjának egész vezetősége le van tartóztatva?

– Nem tudom, most hallom először.

– Szükségesnek tartottam ezt önnek tudomására hozni azért, hogy lássa, hiába hazudna, mi mindent tudunk már. Itt van Kéthly Anna, Peyer Károly, Szeder Ferenc, Szakasits Árpád, akik már mindent megmondtak és az ön kihallgatá-

sára csak azért van szükség, hogy ellenőrizzük, amit már amúgy is tudunk.

A bemutatkozásod Szépfiú – gondoltam magamban –, nem a legsikeresebb. Akkor már tudtam, hogy sem Kéthly Anna, sem Szakasits Árpád, sem Szeder Ferenc nincsenek le-tartóztatva. A hazudozást tehát nem én kezdtem.

- Először is mondja el élete történetét. Kíváncsiak vagyunk, gyerekkora óta mit csinált?

- Hétéves koromban lettem árva. Középiskoláim elvégzése után szobrász lettem, később vasúti tisztviselő, felnőtt koromban érettségiztem. 1914 óta vagyok a szociáldemokrata párt tagja. 1919-ben a vasutasok szaklapjának szerkesztője voltam, a vasutasszövetség központi vezetőségének tagja és egyik vezető titkára. A forradalom bukása után emigráltam, négy évig éltem Bécsben és 1926-ban a Villamos című szaklap szerkesztője, 1930-ban pedig a székesfőváros törvényhatóságának bizottsági tagja lettem. 1941 óta vagyok a Népszava felelős szerkesztője.

- Tudja ön mivel van vádolva?

- Nem. Nem tudom. Én a magyar törvények szerint nem vagyok bűnös. Ellenem semmiféle rendőri, ügyészi eljárás folyamatban nincs. Nem tudom tehát, miért tartóztat-tak le.

- Nem tudja? *A Népszava felelős szerkesztője* nem tudja, hogy miért tartóztat-tuk le?

A hangsúly mindent elárult. Most már megmondták, amit idáig is sejtettem. A megtiszteltetés nem annyira az én személyemnek, mint inkább a Népszavának szól. Most fizetnek azért a harcos kiállításért, bátor magatartásért, amit a Népszava tanúsított, és amelyért Somogyinak, Bacsónak az életével kellett fizetni. Büszkén néztem a Szépfiúra. Nem Mil-lok Sándor, a 319-es számú cella foglya, hanem a Népszava

felelős szerkesztője ült vele szemben. Most már jöhetnek a kérdések. Velem, te Szépfíú, nem fogsz sokra menni.

- Honnan szerezték, Herr Millok, a diplomáciai bevezetőhöz és a katonai ismertetőhöz az anyagot?

- Megkaptuk a könyomatost, a Magyar Távirati Iroda, a Magyar Országos Tudósító, a Nemzetközi Sajtó Tudósító anyagát és ezekből állítottuk össze.

- Hazudik! A Népszava állandóan külföldi rádióhíreket csempészett a diplomáciai bevezetőjébe és a katonai ismertetőjébe.

- A kéziratok cenzúrára mentek. A cenzúra gondosan ellenőrizte minden sorunkat. Nem jelenhetett meg más, csak amit a cenzúra engedélyezett.

- Maguk olyan rafináltak és a magyar cenzorok olyan ostobák voltak, hogy mégis sikerült külföldi híreket a sorok közé csempészni. Nézze, itt vannak, itt van néhány mutatóványszám. - És ezzel elém tol tíz vagy tizenkét Népszavát, amelyben a diplomáciai bevezetőben és a katonai ismertetőben sorok alá voltak húzva.

- Milyen rádiót hallgattak?

- Én nem hallgattam rádiót.

- Ne vicceljen kérem.

- Nem hallgattam rádiót. Valamelyik munkatárs referált a külföldi adásokról. Nekem arra nem volt időm, hogy a rádió előtt üljek egész nap.

- Hát akkor ki hallgatta a rádiót?

- Erre nem volt külön emberünk. Mindig az ment a rádióhoz, aki éppen ráért.

- Ki pénzelte a Népszavát?

- A magyar munkásság.

- Hazudik! A zsidók! A kapitalisták! Bizonyítékaink vannak.

Ostoba fajankó. Bizonyítékokról beszél nekem, aki tudom, hogy ilyenek nincsenek.

- Hauptscharführer úr, ha egyetlen ilyen bizonyítékot tud mutatni, az asztalán lévő revolverrel lövöm magam főbe. Mi a magyar munkások lapját csináltuk. Ha nekünk pénzre volt szükségünk, akkor őhozzájuk fordultunk. Az én kezem soha kapitalista pénzzel nem szennyeződött be.

- Mondja, Herr Millok, keresztény magyar ember létére nem szégyenli magát zsidó cselédnek lenni? Odaállni, bérencnek szegődni egy idegen faj érdekeiért? Miért nem ment ön a nyilaskeresztesekhez, ha jó magyar ember?

- Éppen azért nem mentem oda, mert jó magyar ember vagyok. De meg különben is kár ezen vitatkozni. Egy elvnek vagyok rendíthetetlen meggyőződésű harcosa. Én sem mondhatok mást: itt állok és nem tehetek róla. Ebben nevelődtem fel, ebben éltem és így fogok meghalni. De egyet tessék tudomásul venni. Én és társaim tiszták vagyunk. Hozzánk nem ér fel a szennynek egy cseppje sem. Óriási elvi ellentétek vannak önök között és köztünk. Ön a horogkeresztes ideálokért harcol, én a szocializmusért.

- Durch und durch szocialista vagyok, vegye tudomásul, Herr Millok. És nálunk, Németországban jobban, mint bárhol a világon, a nép uralkodik. Mi csak a nép akarátának vagyunk a végrehajtó szervei.

- Nem tudok önnel vitázni, mert az ön érveit az asztalon fekvő revolver támasztja alá. Nagyon kérem, ha lehet, éppen ezért mellőzzük a politikai vitát.

- De nekem szükségem van arra, hogy önnel vitatkozzam, mert én tudni akarom, hogy mi az álláspontja. Tudni akarom, hogy miért foglaltak állást ellenünk, németek ellen? Igenis csak vitatkozzunk, Herr Millok. Mert ebből fogom megtudni, hogy ön kicsoda.

– Én sem Németország, sem a német nép ellensége nem vagyok. Harcunk elvi harc, amelyben most mi alul kerülünk. Kényre-kedvre kiszolgáltatottan állok itt és csodálkozom azon, hogy ilyen körülmények között ön vitának nevezi a kettőnk közötti beszélgetést.

– No nemcsak vita, egyébre is kíváncsi vagyok. Például ki ütötte nyélbe a kisgazdákval való szövetségüket?

– Nem volt szerepem benne, csak annyi, hogy az elnökségi ülésen, ahol ez a bejelentés történt, nem foglaltam ellene állást.

– Tehát helyeselte.

– Igen, helyeseltem.

– Mi volt ennek a szövetkezésnek a célja?

– A magyar nép szolgálata. Készülünk a kisgazdákval együtt, hogy a háború befejeztekor elkerüljük azt, ami 1918-ban történt. Nem szeretnénk, ha kaosz lenne.

– Elszólta magát, Herr Millok. Önök a német vereségre számítanak. Nem hisznek a német győzelemben?

– Nem.

– És mi az ön véleménye arra az esetre, ha a németek – ami nem fog megtörténni – elvesztenék a háborút?

– Nem tudok és nem is kívánok erre felelni.

– De nekem eszközeim vannak arra, hogy feleletre bírjam.

– Ha a Hauptscharführer úr az ilyen feleletet értékesnek tartja, nem áll módomban megakadályozni az ilyen eszközök alkalmazását. Engem letartóztattak, amint ön, Hauptscharführer úr állította, azért mert szociáldemokrata, mert a Népszava felelős szerkesztője és mint ilyen, önök szerint németellenes beállítottságú vagyok. Engedje meg, hogy meggyőzzem arról, ezekután nincs értelme az én kihallgatásomnak. Edig csak azt tagadtam, hogy mi idegen pénzeket kaptunk.

De nem tagadtam, hogy szocialista vagyok, nem tagadtam, hogy ezért harcoltam és ha módomban lesz, harcolni fogok. Mi értelme van tehát a további kérdéseknek?

Közben a szobába még két egyenruhás Szépfüű jött be. Mikor a kihallgatásnak ehhez a szakaszához értünk, a kihallgató Hauptscharführerhez fordul az egyik és megkérdi:

- Miért engeded ezt itt szemtelenkedni? Ott lóg a gumibot az íróasztalod oldalán. A vén marhának ezzel jobban lehet argumentálni, mint ahogy idáig tetted.

Mosolyogva néz rám a kihallgató.

- Hallotta?

- Hallottam. Sem verés, sem egyéb argumentáció engem már mássá formálni nem tud. Irtózom a veréstől, de ha az urak ezt a sorsot szánták nekem, ám legyen.

- Nem bántom önt, Herr Millok, sőt ellenkezőleg. Segíteni akarok. Mondja, látta már a családját, mióta le van tartóztatva?

- Nem.

- Kivel szeretne beszélni?

- A feleségemmel.

- Nem a lányával?

- Nem, a feleségemmel, aki beteg volt, amikor letartóztattak.

- Nézze, én közbenjárok, hogy beszélhessenek. De ilyen jegyzőkönyvet mégse vihetek be a főnökömhöz. Valamit mégis mondjon. Mondja meg, kikkel álltak összeköttetésben külföldön? Mit tud Ullein-Reviczky szerepéről? Hát ez csak nem olyan kérdés, amelyre ha felel, pártjának ártana? Pártjának nem árt, önmagának használ. Feleljen.

- Nem tudok rá felelni, mert fogalmam nincs arról, milyen szerepe van Ullein-Reviczkynek, milyen megbízatást kapott, mikor kiment.

– Hát úgy látom, hogy még egy kicsit érnie kell magának Herr Millok. Mennyi idő óta van fogságban?

– Százöt napja.

– No, majd a kétszáztizedik napon talán többet fog mondani. Adieu, Herr Millok, a viszontlátásra.

Kihallgatásom után három nappal a kémlelőn beszél Fodor Pál, a Kis Ujság politikai rovatvezetője, aki mint házimunkás teljesített a folyosón szolgálatot.

– Sándor bácsi, ha egy kicsit szabad lesz a levegő, mondok neked valamit.

És este, mikor már minden elcsöndesedett, Fodor beszél a kémlelőn:

– Készülj, Sándor bácsi, holnap reggel utazol. Egy transzporttal Mauthausenbe visznek.

A hír szíven ütött. Tehát Mauthausen. Vérköpéssel, súlyos betegen vándorolok tovább a kínok útján a pokol tornáca felé. Soha többé nem látom viszont azokat, akiket szerettem. Úgy látszik, a feleségem hiába dobta ki a pénzt új fehérneműre, hiába küldte a jobbnál-jobb ruhadarabokat, nem az ő optimizmusa győzött. Összeszorult a torkom, szívem ki akart ugrani a mellemből, szemeim tele lettek könnyel, azon a ponton voltam, hogy mint egy rongy, összezecsuklom. Mikor a kémlelőtől visszafordultam, lengyelem éppen virágos kedvében volt. Valami divatos slágert fütyült és az ágy tetején dzsiggelt hozzá. Ez a szerencse! Éppen énekes és dzsiggelő kedvében volt. Legnagyobb fájdalomban is elmosolyodtam. Hát nem boldogok a lelki szegények?

– Mi van, Sándor bácsi, mi van? – sürgette, mert hiszen minden önuralmam ellenére dúltak voltak a vonásaim, kis sé bizonytalan a járásom.

– Semmi, öregem, semmi, holnap szabadulok.

- Hát akkor el ne feledkezz a fiamról. Azonnal értesítsd, hogy jól vagyok, bújjon el, meneküljön, vigyázzon, ne kerüljön a németek kezébe. Mondd meg neki, hogy nagyon szeretem őt és minden gondolatom az övé. Ha kiszabadulok, rögtön utazom hozzá.

És beszélt, beszélt, zajongott és rajongott a fiáért, egy percnyi pihenést nem adott és amiért máskor olyan dühös voltam, most nagyon, de nagyon hálás lettem. Karattyolása, a beszédzuhatag, a fiáért való rajongás, az örülete nem engedte, hogy a saját fájdalmammal legyen elfoglalva. Beszélt, beszélt, boldogan, önfeledten. Este kilenckor elkezdett imádkozni, utána beszélt és csak azon csodálkozott, hogy egész éjjel egyszer sem ígértem neki pofont a sok beszédért. Nyitott, égő szemmel feküdtem az ágyon és hallgattam a karattyolását. Reggel tíz óra felé nyílik az ajtó és figyelmeztetnek, csomagoljak. Már mindenem be volt csomagolva. Ez a minden állott két törülközőből, két ingből, két alsónadrágból, fogkeféből, fogpasztából, szappanból és WC-papírból. Ennivalóm csak annyi volt, amennyit Baranyai, Laki és Antal Jóska hirtelen összeadtak. Szerencsétlenségemre éppen ezen a héten tiltották meg a csomagbehordást.

Július 13-án télikabátban, kezemben a kis motyóval szálltam be tizenheted magammal a rabszállító autóba. A keleti pályaudvaron a bécsi gyorshoz állítottak bennünket ketős sorokban. Meglehetős feltűnést keltettünk. A sok sápadt, riasztófehér arcú, gyűrött ruhájú embert akkor már mintha részvétellel nézték volna. Egyik-másik ismerőst is fedezett fel. Én, sajnos nem voltam ilyen szerencsés. Ebéd nélkül jöttünk el. Nagyon éhes voltam. A pályaudvaron almát, különféle cukrozott gyümölcsöt, cukorkákat, kekszeket árultak. Pár száz pengő volt nálam, gondoltam, megkérem a parancsnokot, engedje meg, hogy vásárolok egy kis ennivalót. Mikor

felém jött, kiléptem a sorból és feszes vigyázállásban feléje fordultam:

– Kérem, szíveskedjék megengedni, hogy egy kis enni-valót vásároljak.

– Mars vissza a sorba, vén kutya, mert betöröm a bordádat!

Felültünk a vonatra, nagyon elegánsan, szépen utaztunk. Gyorsvonat III. osztály. Nem is nagyon zsúfolt, új emberek, új arcok, új benyomások és új remények. A börtönpszichózis szörnyű szorítása alól felengedett a lelkem. Tizenheted magammal voltam. Már a társaság is vigasztaló volt. Hát még az utazás! Nem lesz itt semmi baj! – biztattuk egymást. Mérő Ignác azt mondotta:

– Ne félj, két hét alatt már úgyis vége az egész cécónak! Az inváziós hadseregek néhány nap alatt előzönlík egész Franciaországot. Ez csak egy kis kékutazás lesz.

– Jó, legyen két hét. Én négy hetet is kibírok. De sokkal többet nem, Mérő elvtárs!

Társaim közül nem mindenki volt olyan optimista, mint Mérő. Egyik azt mondta:

– Akiket Mauthausenbe visznek, azokat ott rögtön kivégzik.

Meg akartuk lincselni. És ha a német SS-katonák nincsenek a kocsiban, néhány pofont kapott volna.

Az utazás teljesen lekötötte figyelmünket. Nem értünk rá önmagunkkal foglalkozni. Meglepődve láttuk, hogy a keleti pályaudvar várócsarnoka majdnem teljesen ép. Mindössze a királyi várócsarnok hevert romokban. Mi azt hittük, hogy a keleti pályaudvaron már nincs egy ép épületrész. És végig egész utunkon azt láttuk, a ferencvárosi pályaudvart kivéve, a pályatest, a hidak, a vasúti épületek, állomások mindenütt teljesen épek. Hát mit bombáztak az angolok, ha itt

minden teljesen ép? Mérő, Mérő, baj lesz azzal a két héttel, ha így néz ki ez a vonal! Bécsi érkezésünk sem volt valami megnyugtató. Mikor kettesével felsorakoztunk az Ostbahnhof csarnokában, részeg SS-tisztek bukdácsolnak körülötünk. Az egyik odaszólt a bennünket vezető és ránk felügyelő Scharführernek:

- Mit komédiáztok ezzel a sok piszkos zsidóval annyit!
- És nyúl a revolverért. - Öt perc alatt elintézem az egész büdös bandát!

Riadtan néztük a részeg állatot, míg vezetőnk szép csendes mosollyal eltessékelte mellőlünk. De látszott rajta, ha egyikünket vagy másikat „véletlenül” lelőne, nem venné túlságosan rossznéven tőle.

Az éjszakát a bécsi rendőrség fogházában töltöttük. Meglepően szívélyes – már amennyire egy fogházban ez lehetséges – hangon fogadott bennünket a foglár. Jó tágas terembe kerültünk, végre ételhez is jutottunk. Nekem Mérő, akinek dús csomagja volt, adott enni. Hajnalban keltünk és a Ferenc József Bahnhofon szálltunk vonatra. Az emigrációban megszokott bécsi kedélyes képnek bizony itt hírehamva nem volt már. A kocsiba, ahol elhelyezkedtünk, osztrákok, asszonyok, férfiak szálltak fel, apró gyerekekkel, de mintha más emberek lettek volna, mint amikor én itt jártam. Egy hangos nevetést nem hallottam egész úton. Az osztrák kedélyességet, mint ahogy Hitler ígérte, úgy látszik sikerült kiirtani. Reggel hét órától déli egy óráig tartott az út. A vonaton megkíséreltük megtudni kísérőinktől, mi vár ránk tulajdonképpen? Valaki közölünk elmondotta, hogy egy cellatársa visszakerült Mauthausenből, aki azt állította, hogy ott kirabolják, kifosztják a foglyokat, bántalmazzák, nem adnak eleget enni és így tovább. Ezt is megakartuk verni.

– Ijedt majom! – mondtam neki. – Minden hülye pletykának felülsz. – Aztán megindult a barátkozás az SS-ékkel. Mindig többen és többen vettek körül bennünket. Érdeklődtek, van-e pénzünk. Nem akarjuk-e azt márkára átváltani? Majdnem mindegyikünkönél volt párszáz pengő és megkérdeztük:

– Van kávé a koncentrációs táborban, ahol lehet valamit kapni?

– Hogyne volna. Nem sokat, de mindent lehet venni.

– Hát akkor cseréljük át a pénzt.

Fogalmunk nem volt az árfolyamról, ők pedig nem voltak szegénylősek. Hogy a pénzváltás nem lehetett rossz üzlet, azt abból sejtettem, hogy a vonaton lévő német SS-ek mind a kocsi tódultak és mindegyik pénzt akart cserélni. Össze is veszték, mert a későbbi jövők már ráígérték az elsőkre.

Egész úton végig épségben volt minden város, minden állomás. Ez erősen lehangolt. A katonák, az SS-legények, mire Mauthausenbe értünk, kevés kivétellel részegek lettek. Honnan vették az italt, nem tudom. De mindegyiknek a pénztárcája duzzadt volt. Nem számított a pénz. Pengő és márka az egyszerű közember zsebében is halomnyi volt. A pénz mellett még a töltőtoll volt a gyengéjük. Ha valamelyikünkönél töltőtollat vettek észre, akkor egész egyszerűen „elkérték”. Mégis az út, a sok új benyomás és szerencsére a tökéletes tájékozatlanság majdnem derűssé tette az utazást. Fogalmunk sem volt, mit jelent Mauthausen. Érdeklődtünk a kísérőknél, tanulgattuk a nevet, míg végre délben egy óra körül egy kis osztrák mezővároskába érkeztünk. Szemben a pályaudvarral egy-két „Hotel” a nyaralók részére, a szabványos osztrák házacskák, amelyeket valamikor a pesti zsidók olyan bájosaknak, kedveseknek találtak, hogy nyaranta sokmillió koronát vittek ki a jó antiszemita osztrákoknak. Eszembe jutott az

a régi adoma, hogy az osztrák paraszt csak télen antiszemita. Nyáron félretette az antiszemitizmusát. Hiába, a pénznek nincs szaga.

Az állomás épülete előtt sorba állítottak, megszámoltak és új öröknek adtak át bennünket. Egy rabomobilba zsúfoltak és körülbelül tíz-tizenöt perces autózás után megérkeztünk a koncentrációs táborba. Gyönyörű szép kék ég, kicsit hűvös, de fényes nappal. A börtöncella után, az egyedüllét után, a rettenetes sok tetű, svábbogár, poloska után jólesett a friss, tiszta, csípős hegyi levegő. S ahogy álltunk az udvar közepén, civilruhában járkáltak, jöttek-mentek emberek körülöttünk. Oda is szóltam az egyik „rémhírterjesztőnek”, aki azt állította hogy fegyencruhába öltöztetnek:

– Látod, nem igaz amit mondtak neked. Civilben vannak. Nézd mindegyiken jó ruha van!

– Igen, jó ruha, de mi az a piros csík az oldalán, a hátton, a nadrágon?

Vastagon, piros olajfestékkel húzott csíkok. Csak nem fogják az én fekete zakómat és a szép csíkos nadrágomat így bemázolni? Rövid álldogálás után asztalokat tesznek az udvar közepére, SS-tisztek, altisztek, legények és civilek vesznek körül bennünket.

– Vetkőzzetek le!

Az udvar kellős közepén meztelenre vetkőztettek valamennyinket. A vérköpésemnek és a meghűlésemnek ez a csípős levegőkúra nem tesz valami jót – gondoltam. De amint nézek az udvar másik részébe, látom, hogy körülbelül öt-hatszáz nyomorékot, féllábút és félkarút vetkőztetnek meztelenre. Orosz hadifoglyok voltak. Mi tizenheten hamarabb lettünk készen. Mindent elvettek tőlünk. Ruhát, ékszert, pénzt, csak a kis élelmiszer-csomagokat hagyták meg nálunk. Az ékszereket egy papírzacskóba rakták, amely így festett:

volt. Megöregedett, megzsírosodott, a húsból alig látszott ki az arany karika. Először harapófogóval próbálták lecsípni az ujjáról. Nem ment. Ráspolyt hozattak. Maga a főpribék ráspolyozta a legnagyobb gyönyörrel a kis aranykarikát. Látszott rajta, élvezettel dolgozik. És mikor lent volt a karikagyűrű, feldobta a levegőbe, elkapta és ujját pattintva dobta a papírzacskóba. Szíve szerinti munkát végzett.

A fürdő előterébe régi foglyok (Häftlinge) sorfala között mentünk le. Éhesen és mohón kapkodtak csomagjaink után. Fogalmunk sem volt, kik ezek a durva fickók. Az udvaron még nagyképpen leltározták holmijainkat, itt lefelé menet szabad prédái lettünk a kifosztásunkra felsorakoztatott gengsztereknek. Azok az elegáns, jól fésült szépfíúk nem tudják, hogy tőlük tíz lépésnyire durván rabolnak? Azt hittük, a tábor tisztviselői. Alkalmazottak, feljebbvalók, parancsnokok és riadtan, úgyszólván ellenkezés nélkül tűrtük, hogy belenyúlják a nálunk hagyott kis csomagokba. Szappan, WC-papír, fogkefe, fogkrém, egy-kettőre eltűntek feneketlen zsebeiben. Lent a fürdőnél valamivel barátságosabban fogadtak. „Jó sorsunk” úgy akarta, hogy egy rendesebb emberrel akadjunk össze. Tudta már rólunk, hogy magyarok és politikai foglyok vagyunk. Beszélgettünk vele, elmondtuk, hogy éhesek vagyunk. Tegnap este óta egy falatot nem ettünk.

– Elkéstemek, mert az ebédet itt már kiosztották – mondta. – Álljatok csak félre, először az oroszok jönnek. A megmaradt csomagjaitokra majd vigyázok. – Az ő jóvoltából maradt egy-két falat ennivalónk.

Ott álltunk tizenheten meztelenül délután egy órától öt óráig. Vérvörösnek, influenzának legkedvezőbb körülmények között. Szinte elfeledkeztem magamról. Néztam a sok szegény nyomorékot, akik éppen úgy jöttek kis holmijukkal

le a pincébe, mint mi. De ők csonkák, bénák, magukkal tehetetlenek voltak. Itt már egy kis ízelítőt kaptunk abból, ami velünk és körülöttünk történni fog. Az oroszok mindegyikénél volt egy kis só, egy kis kenyér, nyakban egy ezüst vagy nikkell érmet. Az ajtóban, mielőtt a fürdőbe beléptek, a sót, kenyeret kikapták kezükből és a szemétkébe dobták, letépték nyakukról a kis talizmánt is. Egyiknek-másiknak könny tolt a szemébe. Némelyik összetette a kezét, könnyörgött: ne vegyék el a talizmánját. Úgy érezte, ez megmenti őt. Rúgás vagy ütés volt a válasz. Mint az állatokat, úgy kezelték őket. A rokkantakat, a nyomorékokat, a hadifoglyokat, akiknek semmi bűnük nem volt, csak oroszok voltak.

Végre ránk került a sor. Előbb orvosi vizsgálaton estünk át. Az orvosi vizsgálat abból állt, hogy megkérdezték, van-e valami bajunk. Gondoltam, itt a legjobb alkalom, hogy gyógyulást keressek. A kis ragyásképzű orosz háftling-orvos elé álltam és őszintén megmondtam neki: vért köpök. Tuberkulózisom van. Szeretnék kórházba jutni. Szomorúan rám nézett és azt mondta:

- Nézd, én is fogoly vagyok. Háftling, mint te. Ne érdeklődj, hogy miért, azt tanácsolom neked, maradj a bajtársaid között.

Akkor azt hittem rosszakaratból tette.

Öt óra felé következett a mi szőrtelenítésünk, amely olyan kegyetlen volt, hogy egyikünk-másikunk heréjéből csurgott a vér a kíméletlen „szőrtelenítés” után. Zuhany következett, azután kaptunk egy rossz inget, alsónadrágot és az udvaron sorakoztunk. Így ingben, gatyában, mezítláb.

- A tizenkilences blokkba mentek!

Mikor megindulunk, az első ember, akit észrevettem, Parragi György volt.

- Szervusz, Gyurka - kiáltottam feléje.

Nem ismert meg, ami nem volt csoda, mert mi tizenheten sem ismertük meg egymást a szőrtelenítés után.

A 19-es volt a magyarok barakkja. Alig hogy felértünk, hazajöttek a munkában lévők. Új transzport érkezett, új híreket reméltek a régi bajtársak. Nehezen ismertünk egymásra. Peyer Károly, Györki Imre, Rassay Károly, Apponyi György és még sokan mások, akikkel úgyszólván mindennap, minden héten együtt voltunk, idegenül néztünk egymásra. Teljesen idegen arcok, eltorzított külső, mégis én a cella magánya után, ellentétben a többi bajtársammal, örültem hogy közéjük kerültem.

- Azt hittük, régen kiszabadultál. Az a hír járta felőled - mondták elvtársaim.

- Amint látjátok, nem igaz. Száznolc napig ültem a Fő utcában, hogy végre ide jussak, ahol ti vagytok. Milyen itt az élet?

- Ne kérdezd, nem akarunk megijeszteni. Majd meglátod.

Az első éjszaka már némi fogalmat adott, hogy hová kerültem. Száznolcvanan voltunk egy szobában. Minden szalmazsákra három és fél ember jutott. Az esti elhelyezkedés, a fektetés módja meglepett. Ordítózás, lökdösődés, káromkodás, verekedés közben feküdtek le vezérigazgatók, bankárok, mérnökök, orvosok, jogászok, írók, újságírók. A társadalom „krémje”, színe-java és miket mondtak egymásnak! Na talán nem mindennap van így. Ma talán kissé idegeesebbek. Majd holnap jobb lesz.

Másnap reggel még mindig nem kaptunk enni. Délelőtt felöltöztettek. Én jól jártam, orosz egyenruhát kaptam. Bricesz nadrág, katonazubbony és facipő. Úgy néztem ki, mint egy rokkant veterán. Számot kaptunk a mellünkre, nadrágunkra és a karunkra. Délben már ebéd is volt. Karalábé. Sor-

ba kellett állni, bádog csajkával, amelybe egy nagy merőkanállal lötytyentették bele az ételt. Nagyon éhes voltam. Hiszen napok óta alig ettem valamit. Mohón nekiestem az ételnek. Már az első falat megakadt a torkomon. Szagtalan, íztelen moslék volt. Csodálkozva néztem körül, a régi háftlingek mohón ették, nyelték. Valamelyik, mikor észrevette, hogy nem tudok enni, odajött hozzám:

- Nem eszel, pajtás? Add nekem!

És két csajkával bevágott abból a moslékból, amelyből egy falatot nem tudtam lenyelni. Biztosan bennem van a hiba.

Délután körülbelül harminc deka kenyeret és két-három dekányi vurstot kaptunk. Ez volt az első étel, amit meg tudtam enni.

Folyik az ismerkedés. Újak és régiek ostromoljuk egymást kérdésekkel.

- Hol vagyunk tulajdonképpen?

- Mauthausen falu mellett, egy erdőből hasították ki ezt a területet, Stahremberg hercegé volt valamikor ez az egész környék és a jó békeidőben üdülőhely. Tulajdonképpen magyar fordítása Mauthausennak: Vámház. A háftling-humor azonban Mordhausennak nevezte el. Mordhausen azért, mert ez a tábor tulajdonképpen Vernichtungslager. Megsemmisítőtábor. Ide azokat irányították, akiket ki akartak irtani. A birodalomban háromféle koncentrációs láger volt. A híres dachauai hozzánk képest szanatórium. Az a másodrendű táborokhoz számított. Mauthausen és Flossenburg a német birodalom két Vernichtungslagerja. Mind a kettőben kőbányák vannak. A mienk körülbelül nyolcvan méter mély és a büntetőszázad ebből a mélységből 186 lépcsőfokon hordja fel a súlyos gránitköveket. Ezt a mauthauseni tábort már az első világháborúban felállították, akkor orosz hadifoglyokat hoztak ide. 1918-ban feloszlatták. Az orosz hadifoglyok

után nevezték el a kőfalon kívül lévő barakkokat, amelyeket most kórház céljára használnak Russenlagernak. Ezt a mostani nagyszabású tábort 1938-ban kezdték építeni, igen lassan, igen sok fáradsággal, kizárólag foglyokkal. Minden darab követ a kőbányából a foglyokkal cipeltettek a hegytetőre. Úgyszólván minden szerszám nélkül, a legprimitívebb eszközökkel kellett dolgozniok. Ennek a tábornak minden kövéhez, minden talpalatnyi területéhez embervér tapadt. 1938-ban, mikor megindult az építkezés, legelőször osztrák és német foglyokat hoztak ide. Aztán spanyolokat, később lengyeleket. A mauthauseni tábor tulajdonképpen gyűjtőtábor, amelyhez huszonhét altábor tartozik. Ezeknek teljes létszáma körülbelül hatvanezer ember. Van krematórium, gázkamrája, akasztóterme, modernül berendezett konyhája, mosodája és bordélyháza.

Barakkunk vezetői, parancsnokai egy csempész, egy berlini besurranó tolvaj, egy zsebmetsző és egy lengyel gyógyszerész, aki politikai fogoly.

Egy hete vagyok már itt és még egyetlen egyszer sem kaptunk ebédre mást, mint kalarábét. Egy hete kínlódom, erőltetem az evést, de nem megy. A gyomrom nem veszi be ezt a moslékot. Györki Imre egyre biztat, egyek, mert különben úgy járok mint Gál Benő, elgyengülök és leesek a lábamról. Aludni se tudok. Éjjel a lökdösődés, az ordítózás, a szakadatlan ki-be járás, az állandó pillanatra nem szűnő zaj, nem hagynak pihenni. Asztal nincs, szék nincs. Leülni, lefeküdni nem lehet, egész nap az udvaron keringünk. Az udvaron, amely olyan rafináltan van kikövezve, hogy a kövek éles, hegyes részükkel állnak ki a földből. Minden lépés fájdalmas. Minden pillanatban kibicsaklunk. Estére valamennyink lába dagadt. Érzem, hogy napról-napra gyengülök. Csak az ál-

dott napsugarat, a jó levegőt nem tudják ezek a bestiák elvenni tőlünk. Azt hiszem ez tartja bennem a lelket.

Ma este „bemutatkozott” a krematórium. Régi bajtársaim mutatták, hogy az a kémény, amelyből vérvörös láng csap ki, az a krematórium kéménye. Ijedten néztük az égig csapó lángokat. A lángok láttán az az érzésem volt, a kéményen nem láng, hanem piros embervér folyik ki. Sűrű, szép, sötétpiros embervér. Amint ömlik az ég felé! És az a rettenetes szag, ami elárasztotta a tábort. Képzeldünk, vagy a valóság, hogy olyan szagot érzünk, mint mikor az emberhús ég? Borzadva néztünk a lángok felé.

Beszélgetek régi magyar bajtársaimmal, akikről lassan-lassan megtudom, hol is vagyunk. Ehhez képest Dante Infernója fantázia nélküli nyárspolgári mű. Ezeknek a német brigantiknak százszor nagyobb a fantáziájuk, mint Danteé.

Ide hoztak 1200 hollandiai zsidót. Kivitték őket a kőbányához. Ott arra kényszerítették őket, hogy egymás kezét megfogva tízes-húszas csoportokban ugorjanak le a nyolcvan méter mélységbe. Megtörtént, hogy az egyik szerencsétlen kétszeri leugrás után is élve mászott fel a hegyre. Akkor ledobták, így halt meg. Megkérdezték tőlük, ki vállalkozik közülni a „parancsnoki” szerepre. Egyetlen egy akadt, ez lett aztán a legkegyetlenebb. Az SS-ek furkósbotot adtak a kezébe és ezzel hajtotta a mélységnek hitsorsosait. Abban reménykedett, hogy szörnyű munkája jutalmaként életben marad. Mikor már mindenkit leugratott, akkor a tárna széléről röhögve lerúgták. Bajtársaim elmondták, hogy volt ezek között a holland zsidók között egy nagyon bájos tizenötéves fiú is. Ezt a gyereket egyik barakkparancsnok, akiket itt Blokk-Aeltesternek (tömböregnek) neveztek, elrejtette. Ebben a gonosztevő-

ben felébredt az ember. Sajnálta a kisfiút. Pár napi rejtegetés után az SS-pribékek felfedezték és a tizenöt esztendőös fiút ott a barakkban, mindenki szeme láttára felakasztották.

A régi häftlingek elmondták, hogy az, amit mi itt látunk, már csak enyhe fuvallat ahhoz képest, ami a régi időkben volt. Amíg a németek győztek, addig irgalom nem volt senkinek. Az a zsidó, akit ezelőtt ide hoztak, nyolc napnál tovább nem élt. Az irodában, a felvételnél mindjárt kiállították a halotti lapját is.

Négy esztendővel ezelőtt egyszer egy színielőadást rendeztek. Az előadás „fénypontja” az volt, hogy az egyik jelenetben három zsidót felakasztottak. A kötél a közönség legnagyobb izgalmára és örömére többször elszakadt.

A gyilkolás egyik kedvelt módja volt a foglyokat nekihajtani az erős árammal telített drótoknak. Reggelenként tucatjával lógtak a halottak a drótokon.

A mi Aeltesterünk Karl Grüneberg például börtönbüntetése kitöltése után került ide. Elmondotta, hogy megérkezésekor katonai kordon fogta körül őket a pályaudvaron és hangszóró hirdette: csupa betörő érkezett. Már a kocsiból való leszállás közben elkezdtek őket puskatussal verni. Utána tíz órán keresztül gyakorlatoztak és mikor már a kín és fáradtság úgyszólván minden emberi formájuktól megfosztotta őket, akkor jött a fényképezés. Szükség volt erre, mert ezeket a fényképeket képes újságjaik lehozták és ezzel bizonyították, milyen szükség van az ilyen táborokra.

Dziarsky Lucian, a barakk írnoka, aki lengyel politikai fogoly, elmondotta, hogy egy alkalommal vízzel telt hordóba dugták a fejét, és közben 147 botütést mértek rá.

Egyik táborból Gusenből körülbelül hat-hét kilométernyire Mauthausentől, télen szánkón hordták a köveket és egyéb anyagokat. Aki útközben a fáradtságtól összeesett, azt

feldobták a kocsira a halottak közé. Ezek elevenen kerültek a krematóriumba.

Lassan-lassan megtanultuk, miért kell Mauthausen nevét borzongva és rettegés közben kiejteni. A lengyeleket és az oroszokat, azonkívül a zsidókat irgalom nélkül pusztították és pusztítják. Egyik hatezer főnyi orosz csoportból mindössze nyolcan maradtak életben. Spanyol bajtársaink is voltak a táborban. Ezek tizenöt-tizenhatéves korukban kerültek a táborba, körülbelül háromezren voltak, amikor ide jutottak. Alig száz-százhusz ember maradt élve közülük. Ezek viszont most a parancsnok kedvencei.

Harmadik hete vagyok itt és még mindig a kalarábé járja. Nap mint nap ugyanaz a szörnyűséges moslék. Egy szelet burgonya nincs benne. Kalarábélevél és maga a fás kalarábé. Még sóból sem tesznek bele eleget. Napról-napra érzem, hogy az amúgy is elgyötört testem nem sokáig bírja. Nagyon köhögök. Magas lázam van. Egész nap talpon kell lenni. Tűző napon keringek az udvar rettenetes kövezetén. A barakkba bemenni nappal nem szabad. Valamelyik nap a nagy fáradtságtól a kövezetre rogytam és a hegyes éles köveken elnyomott az álom. De csak pillanatokig tudtam aludni. A Blokschreiber egy csajka hideg vízzel leöntött. Kéjes vigyorgással nézte, amint ijedten és megrettenve ugrok fel. Úgy éreztem, soká nem bírom. Üzenni szeretnék haza, mielőtt meghalok. Kivel üzenjek? Kinek tárjam fel testi és lelki fájdalmamat? Itt vannak az elvtársaim, legnagyobb részük zsidó. Ki tudja, ki kerül közülük haza? Itt van Peyer Károly. Maga is erősen leromlott állapotban. Idős ember és szocialista. Sok reményt az ő hazatéréséhez sem fűzök. Kivel tudnék végső üzenetet küldeni feleségemnek, leányomnak? Talán Parragi Györgygel? Otthon kollegiális jóviszony volt köztünk. A fogság

nem nagyon viselte meg. Ügyes, eleven, szemfüles, tele van életkedvvel és életerővel. Keresztény polgári ember, azt hiszem legjobb, ha rábízom az üzenetet. Megszólítottam és feltártam előtte helyzetemet.

- Nézd Gyurka, vért köpök. Hetek óta nem eszem, nem alszom. Se éjjelem, se nappalom. Nappal a rettenetesen tűző napon tántorgok le és fel az udvaron. Éjszaka száznolcvanad magammal összepréselve fetrengek álmatlanul a szalmazsákon. Érzem, erőm elhagy és szeretném, ha elmondanád otthon enyéimnek, minden gondolatom az övék volt. Kérlek Gyurka, mondd meg a kislányomnak, nem bántam meg semmit. Egy pillanatig nem átkozom sorsomat azért, mert szocialista lettem és ennek következtében ide kerültem. Ellenkezőleg boldog vagyok, hogy szocialista lettem. Ez tett harciassá, ez adott tartalmat életemnek, ez érlelt emberré és ha előre tudva sorsom végét, újra kezdhethném életem, ismét szocialista lennék. Mondd meg, hogy büszkén, bátran, tiszta szívvel és kiegyensúlyozott lélekkel haltam meg. Nem akarok hősködni, annyit mégis mondj meg neki, hogy bár nagy szegénységben hagytam őket hátra, egy nagy értéket mégis kap tőlem: becsületes, szép és tisztességes nevet. Arra kérem, hogy olyan szeretettel gondoljon rám és olyan büszke legyen az eszméért meghalt apjára, amilyen szeretettel és büszkeséggel gondolok én őrá, az ifjú szocialistára. Feleségemnek pedig mondd meg, hogy nagyon-nagyon tévedett, amikor azt hitte rólam, hogy nem szerettem. Mindig szerettem. Szívemben soha egy pillanatig hűtlenné nem váltam. És csak azt sajnálom, hogy nem tudtam még egyszer megcsókolni a kezét. Azt sajnálom, hogy nem tudtam elbúcsúzni tőle és megkérni bocsássa meg, ha valaha vétettem ellene.

Parragi György melegen megszorította kezemet és megígérte, hűségesen fogja tolmácsolni utolsó üzenetemet.

Életmentési kísérleteket tesznek velem. Papp-Koleszár Bertalan, egy budapesti kommunista sejt vezetője, aki itt szobaszolgálatos, megsajnált és ágyba fektetett, ahol éjjel másodmagammal fekszem. Egy jó vastag emberrel kerültem össze, de mégis szinte megváltás volt három és fél ember helyett másodmagammal feküdni, még hozzá ágyban. Néhány nap múlva már mutatkozott is az éjjeli pihenések eredménye, a vérköpés elmaradt és a köhögés is alábbhagyott. Egy kedves pécsi orvos, dr. György Ármin megvizsgált és nagyon-nagyon megvigasztalt.

- A levegőváltás, a napfény talpra fognak állítani. Ne félj, nem lesz baj. Hurutod kitisztul, jobban leszel. Élni fogsz!

Nem hittem el, amit mondott. Az orvostudomány a vizgasztalás tudománya, mondtam neki. Mégis jólestek vizgasztaló szavai, hiszen ember vagyok, aki élni szeretne. Csak a testem törték meg, a lelkem ép, agyam tiszta, kedélyem is rendben van, de jó lenne, ha enni is tudnék és a testemnek is meg tudnám adni, amire szüksége van. Sajnos még mindig nem vagyok képes a moslékot lenyelni. Napi harminchárom deka kenyéren, két-három deka „vurst”-on, hetenkint kétszer pár deka margarinnon és szombaton egy evőkanál száraz túron tengetem az életem.

Barakkunk két szobából állt, az A) és B) szobákból. Mind-egyik előtt egy nagy előszoba van. Az előszobák fel vannak keféelve. Ragyogóan tiszta minden. Két-három háftling egész nap ezt a szobát keféli. Az egész olyan, mint amikor a katonaságnál a manipuláns őrmesternek a szobáját tartják rendben. A két szobában a barakk személyzete lakik. A Blokkältester (tömböreg), a Blokkschreiber (tömbírnök), a Blokkschreiber helyettese, néha két-három helyettese és a Blokk-friseur (tömbborbély). A hatalmas teremszerű szobákban négy-négy ember fekszik. Ugyanakkor a mi termünkben egy-egy szalma-

zsákon három-négy ember gyilkolja egymást éjszakánként. Centiméterekért folyik a harc. Mint a bádogdobozban a szardíniák, úgy préselődnek egymáshoz. Mereven, kinyújtott lábbal kell feküdniök, mert másképpen nem férnek el. Egy-egy térdbehajlítás olyan indulatokat, olyan dührohamokat vált ki a szomszédból, amely ritka esetben áll meg a szóharcnál. A csempész, aki tíz éve börtön- és táborlakó, a hússzor büntetett besurranó tolvaj szép, tiszta, finom, kék vászonba húzott ágyneműkön, szellős szobában fekszik. Az eszmék harcosai, a származás áldozatai pedig fuldoklanak a bűztől és fetrengenek a piszokban. Heil Hitler, éljen Szálasi...

Az A) szoba, amelyben én is lakom, a proletárszoba. A B) szoba az előkelőségek szobája. Sem én, sem társaim nem tudjuk, milyen alapon történt a szétválasztás. Ki, miért jutott az A) szobába és miért a B)-be. Hiszen például az A) szobában a földön kínlódott a Weisz Manfréd-gyár vezérigazgatója, Jünker Géza, a Shell kőolajfinomító vezérigazgatója, Waldmann Béla, Györki Imre országgyűlési képviselő. Ugyanakkor a B) szobában ismeretlen emberek, kozmetikai szalontulajdonosok és hasonlóak feküdtek magányosan, ágyban. A B) szobába jutni félig-meddig életmentést jelentett. Ágyban, egyedül aludni, ebédnél, vacsoránál az ágyra leülni, szombat-vasárnap az ágyon pihenni, nekünk A) szobabelieknek káprázató álom. Nehéz volt átjutni. Peyer Károly, Parragi György, Apponyi György beszéltek érdekemben a Blokkältesterrel, a főméltóságú Blockschreiberrel, de minden hiába. Nem voltak kegyesek hozzám. Elég szép volt tőlük, hogy szemet hunytak Papp Koleszár önkényes intézkedésének, hogy mindössze másodmagammal fekszem ágyban.

B) szoba! Itt laktak gróf Szapáry Antal, gróf Apponyi György, gróf Sigray Antal, Andorka Rudolf tábornok, Hantó Sándor főispán, Kund Elemér címzetes miniszteri tanácsos

és végül Lajos Iván. Ezek voltak a legitimista-csoport tagjai. Rassay Károly majdnem egész pártjával kint volt, ők is a B) szoba „boldog” lakói voltak. Az Esti Kurir felelős szerkesztője Rátkai Károly, Bálint Imre, Párkány Frigyes kormányfőtanácsos, ügyvéd, a Wertheimer és Frankl cég három főnöke és Magyar Miklós. A szociáldemokraták közül Peyer Károly, Buchinger Manó, Szántó Gyula, Somogyi Károly voltak olyan „szerencsések” hogy a B) szobában fekhettek. Jellemző az egész helyzetre, hogy például a hatvanötéves Peyer Károly és a hetvenéves Buchinger Manó hetekig, hónapokig másodmagával kellett feküdjenek, amikor a fiatal mágnások vagy a mágnásokhoz tartozó harmincötéves Lajos Iván egyedül fekhettek az ágyban. Hiába a gróf a pokolban is gróf. A gróf az a betörőknek is imponált. Jóban is voltak egymással. Együtt vacsoráztak, cigarettával kínálták egymást, általában bevették egymást a társaságba...

Egyébként a mauthauseni magyar csoport foglalkozási megoszlása a következő volt:

»A«

<i>Politikai okokból</i>	162
<i>Faji okokból</i>	40
<i>Mint munkaszolgálatosok</i>	140
<i>Egyéb okokból</i>	13
<i>Deportáltak</i>	355
<i>Bűnöző</i>	1
	356

Volt miniszter, államtitkár, állami tisztviselő, országgyűlési képviselő, katonatiszt, diplomata	15
Nagyipari vagy kereskedelmi vállalat igazgatója, bankár	13
Nagyipari vagy kereskedelmi vállalat főtisztviselője, önálló kereskedő és iparos	92
Magánalkalmazott, ipari munkás	128
Ügyvéd, orvos, tanár, mérnök, gyógyszerész, író, hírlapíró, lelkész	48
Földbirtokos, bérlő, gazda, gazdász	10
Földműves	10
Egyéb, éspedig: tanuló, egyetemi hallgató, artista, zenész, kántor, magánzó, ismeretlen foglalkozású	40
	356

A politikai okokból deportáltak száma természetesen lényegesen kevesebb volt az ott feltüntetett 162-nél, mert ebben a számban azok a zsidók is bent vannak, akiket a pécsi Gestapo faji okokból lefogott, úgyhogy a valóságos arányszám faji és politikai okokból letartóztatottnaknál fordított. Körülbelül 40-en voltunk, akik valóban politikai okokból kerülünk ide.

Csomagokat kaptak körülbelül húszan. Hazulról! Valósággal életmentők ezek a csomagok. Szalonna, cukor, marmelád és cigaretta! Cigaretta, ami itt a legnagyobb valuta! Óriási öröm annak, aki kapja és fájdalom azoknak, akik nem kapnak. Reméltem, én is fogok kapni csomagot. Mielőtt eljöttem, Baranyai Lipót megígérte, feleségemet értesíti, hogy engem Mauthausenbe vittek. És megüzeni azt is, miképpen lehet kieszközölni a csomagküldést.

A csomagok tartalma mindig egy-egy vallomása az aszszonyoknak. Vizsga. Például Papp Koleszár Bertalan kommunista sejtvezető csomagjában az értékes ennivalón kívül benne volt Madách „Az Ember Tragédiája”. Az egyik mágnásunk csomagjában az elemőzsián kívül WC-papír volt. Minden aszszony tudta, mire van férjének leginkább szüksége.

Blokkschreiberünk, a lengyel gyógyszerész, aki intelligens, tanult ember, veszettül antiszemita. Az utóbbi években igazán hozzászóltam az antiszemita megnyilatkozásokhoz. Amit azonban a mi magyarjaink ezen a téren produkáltak, tehetségtelenek kísérletezése ahhoz képest, amit ez a lengyel gyógyszerész művelt. Ahol lehetett egy zsidót megrúgni, megütni, leköpni, lemocskolni, azt nem mulasztotta el. Jól kitáplált, bivalyerős ember volt. Szörnyű nagyokat tudott ütni és mindennap, különösen a reggeli és esti sorakozóknál legalább egy-két zsidót megvert. A reggeli és esti sorakozók voltak a legkitűnőbb alkalmak arra, hogy kínozzanak bennünket. Csoportunk legnagyobb része öreg ember volt. Ötven és hetven között. Jónéhányan voltak hetvenen felül is. A fiatalabb része sem tartozott a délceg katona-típushoz. De ha valaha az is lett volna, a sok gyötrődés, éhezés, rettegés és aggodás saját és hozzátartozói sorsát illetően úgy megtörte, hogy bizony a porosz militarizmus eszményképétől nagyon távol estek. Ötös sorokban kellett felállni. Fedezni az előtte lévőket. Zsinórban állni előlről, és zsinórban állni hosszában. Kétszáz-kétszázötven megtört, javarészt öreg embernek kellett feszes vigyázzban állni, igazodni és néha óraszámra, mint a cövek állni. Először jött a sorokat felülvizsgálni az egyik segédírnok. Ordítás, lökdösés, gyomrozás, itt-ott pofon. Mikor ő már „rendbe hozta” a társaságot, akkor jött a másik segédírnok. Újra igazodás, pofozás, gyomrozás. Akkor jött a Blokk-

Altester. Ez volt a leghumánusabb. Ez imitt-amott éppen csak hogy eleget tegyen az előírásnak, elordította magát és aztán elvonult. Legvégén jött a lengyel írnok, a Lutz és amit előtte hárman vagy négyen rendbe hoztak, átcsoportosította. Kicsik előre, nagyok hátra, görbelábúak a balszárnnyon. Piszecorrúak a jobbszárnnyon. Köhögők előre. A legkülönbélebb a legfantasztikusabb jogcímekeket találta ki, hogyan lehet valakibe belekötni. Nincs az a tábornok, akitől jobban félt volna a hadosztály, vagy hadserege, mint mi ettől a hóhértól.

Úgynevezett karantén blokkba kerültünk. Körülbelül ötvenen-hatvanan állandóan itthon vagyunk, mert mi még egészségügyi vizsgálat alatt állunk. A mellettünk lévő barakk kőfallal van tőlünk elzárva. A kőfalon egy nehéz vasajtó, amelyet reggel és délben két SS-hóhér nyit ki. A 20-as blokk. A táborban, mikor ezt a szót kiejtik, megremeg mindenkinek a szíve. Ebbe a barakkba kerültek a német katonaszökevények, a fajtörvény ellen vétők, a partizánok és olyan háftlingek, akik vétettek a náci fegyelem ellen. Ennek a tábornak lakói főként az oroszok közül kerültek ki. Ezek lassú halálra voltak ítélve. Akiket ide hoztak, azok még számot sem kaptak. Nyomtalanul tűntek el. Lassan gyilkolták meg őket. Koplaltatással, az alvás lehetetlenné tételével, veréssel, egész napi gyakorlatoztatással, kikötéssel. A mi táplálékunk sem volt kiélegető, az övük ennek a fele volt. Naponta egynolcad kenyér, három és fél deci leves, reggel és este feketekávénak nevezett lötty. Ha azonban valamilyen néven nevezendő fegyelemsértés történt a 20-as blokkban, mondjuk például, ha a száz ember közül valamelyik eltévesztette a jobbra- vagy balra-átot, vagy a fejvetést, akkor kollektív büntették meg az egész barakkot. Ez azt jelentette, hogy vagy egyharmadra redukálták az amúgyis elégtelen élelmiszeradagot, vagy telje-

sen elvonták tőlük. Ha aztán valami súlyosabb mulasztást állapítottak meg, akkor huszonnégy óráig egyhuzamban kellett gyakorlatozniuk. Reggel és délután jelent meg mindig két SS-hóhér. Mindegyik kezében egy-egy bőr-ostor. Kinyitották az ajtót, mert onnan még a Blokk-Aeltester sem jöhetett ki, lévén az ajtó kívülről bezárva. Ott fogadta a két hóhért a Tömböreg az ajtóban és jelentette:

- Az előírt kilenc halott megvan! - Tudniillik előírták, másnapra hány halottnak kell lenni. Reggel és délben az SS-hóhérok megjelenése után pár perc múlva már dolgozott a korbács és kihallatszottak a fájdalmas kiáltások. Aztán nyílt az ajtó és dobálták ki a hullákat. Ezeket a hullákat a 19-es barakk lakóinak kellett hordágyon a krematóriumhoz vinni. Eleinte mindenki irtózott ettől a munkától. A fiatalabbakat kényszeríteni kellett erre a „munkára”. Később? Később tülekedtek érte. A hullahordók ugyanis hetenkint kétszer-háromszor egy-egy fél kenyeret kaptak munkájuk jutalmaként. Az éhes gyomor legyőzte a kultúrember undorát.

A B) szobában a mágnásokkal és prominens häftlingekkel együtt negyvenöt bécsi tűzoltó is van. Ezek azért kerültek ide, mert a nácik által kivégzett bécsi tűzoltók családtagjait támogatták. Ezt a negyvenöt embert ezért először halálra, aztán kényszermunkára, végül Mauthausenre ítélték. Sok volt köztük a szocialista. Legnagyobb részük azonban teljesen indifferens ember. Kedves jelenség minden kivonulásuk és minden munkából való hazaérkezésük. Negyvenöt kemény, markos ember, negyvenöt tiszta osztrák, aki legalább úgy gyűlöli a poroszokat, mint mi. Eleinte még kedvük volt kedves bécsi dalokkal szórakoztatni bennünket és önmagukat. Később ők is elfáradtak.

Az Ember Tragédiáját kölcsön kértem Papp-Koleszártól. Arra kértem, hagyja nálam. Elhatároztam, hogy amennyit

csak lehet, megtanulok belőle kívülről. Blaskó Artúr, boldogult elvtársam, megtanult olaszul, hogy Dante Poklát eredetiben tanulhassa meg. Az nagyobb teljesítmény, mint amire én vállalkozom. Másrészt érzem, szükségem van, hogy valamibe kapaszkodjam. Valahová meneküljek, valami szépet megfoghassak. Szüksége van a lelkemnek a sok piszok, durvaság, káromkodás, átkozódás, kétségbeesés között valami embe-
rire. Valami olyanra, amit a zseni adott. És mindennap újabb és újabb szépségeket találtam Az Ember Tragédiájában. A bibliámmá vált, amelyből mindennap a magam textusát megtanultam. Milyen szép volt és mennyi erőt adott, mikor olvastam a sok átkozódó között, akik már elfeledkeztek arról, hogy egy életen keresztül jólétet, gazdagságot, dicsőséget, hírnevet kaptak hazájuktól. Milyen jólesett olvasni ezek között a hitüket vesztettek, hazájukat átkozók között, mikor Ádám mint Miltiades mondja:

*E gyáva népet meg nem átkozom,
Az nem hibás, annak természete,
Hogy a nyomor szolgává bélyegezze.
S a szolgaság vérengző eszközévé
Süllyessze néhány dölyfös pártütőnek.
Csak egyedül én voltam a bolond,
Hívén, hogy ilyen népnek kell szabadság.
Lucifer:
Elmondta a sírverset önmagadra,
S utánad illőt sok nagy síroromra.*

A gyáva népet meg nem átkozom én sem. A nyomor szolgává bélyegezte! A szolgaság vérengző eszközévé tette hitvány pártütőknek! De meg nem átkozom. Nem tudom szívemből kitépni és Mauthausenban, a pokol tornácán, a legnagyobb

szenvedés közepette is érzem: magyar vagyok. A gyűlölet, a harag egy szikrája nincs bennem a magyar néppel szemben. Ezer éven keresztül gondoskodtak arról, hogy szolga maradjon. Ezer éven keresztül leütötték a fejét annak, aki egy kicsit feljebb merte emelni. Nem, nem átkozom meg e gyáva népet, melynek gyermeke vagyok és rendíthetetlenül hiszem továbbra is: kell neki a szabadság!

Ma nappali légítámadás volt. Nem a tábort bombázták, hanem valahol a környéket. Nálunk csak riadó volt. A riadóra a 19-es barakk lakóinak a krematórium alatt lévő pincébe kellett rohannia. Klórmész és koporsó volt ott felhalmozva. Reinhardti rendezés, amint a tábor lakói a barakkokból ezerszámra rohannak a különféle épületek alatt lévő pincékbe. Ezernyi és ezernyi ember rohan lihegve verejtékezve. Ekkor láttam először, milyen sokan vagyunk. És ekkor éreztem először a krematórium melegét és bűzét közvetlen közélről.

Esténként a hivatalos német jelentést úgy az A), mint a B) szobában rádión, illetve hangszórón leadják. Ezek a német jelentések azok a bizonyos olajcseppek, amelyek lelkünk motorját üzemben tartják. Úgy az A), mint a B) szoba két-három bajtársat bízott meg azzal, hogy a jelentéseket végighallgassák és aztán nekünk elmondják. Azok, akik a kőfalon kívül dolgoznak: Peyer, Parragi, Rátkai, néha angol híreket is hoznak. A villanyszerelők, akik az SS-rádiókat javítják, az orvhallgatók és ezektől tudnak meg néha egyet-mást, amellyel azután ellenőrizni tudjuk a német hivatalos jelentéseket. Persze tele vagyunk hamis, úgynevezett latrina-hírekkel is. Mindig akkor ömlenek a latrina-hírek, amikor odakint a frontokon a rendesnél nagyobb a mozgás. A latrina-hírek a mi csemegéink. Ezekből és a német jelentésekből jósolgatunk:

mikor lesz vége a háborúnak? Fogadásokat kötünk. Andorka azt állítja, hogy augusztus huszadikára Szent István napjára otthon leszünk. Merész állítás, hiszen az angol és amerikai haderők még csak a legelején tartottak a franciaországi küzdelemnek. De hát, gondoltuk, Andorka tábornok, katonna, szakember, ő csak jobban tudja, mint mi laikusok. Meg aztán jó is volt hallani ezeket az optimistákat.

Optimisták, pesszimisták. Csakúgy, mint az első világháborúban, most is vívták egymással nehéz harcukat. Az optimista front vezetője Andorka volt, aki ugyan nem vegyült túlságosan az istenadta nép közé, nagyon vigyázott a tekintélyére, megtartotta a néppel (értsd zsidókat és szocialistákat) a háromlépés távolságot, de amit szűk körben mondott, azt természetesen rögtön tovább vitték és: Andorka kegyelmes úr mondta... a tábornok úr mondta... kiáltással jóslatai csakhamar közhírré váltak.

A pesszimista front vezére Szvatkó Pál volt. Igen, igen. A Magyarország főszerkesztője. A híres uszító cikkek írója, akiről az a tréfa járta, hogy mikor Hitler már elvesztette minden reményét abban, hogy a háborút a németek megnyerik, elolvasta Szvatkó Pálnak a Magyarországon írt katonai és diplomáciai ismertetőjét és ez újra visszaadta hitét. Szvatkó Pál itt is bízott még nagyon a németekben. Nagy ostobaság volt a németek részéről Szvatkót Mauthausenbe dugni azért a bizonyos karácsonyi cikkért, amelyben azt írta, hogy azért nem tettük le a fegyvert, mert nincs kinek letegyük. Szvatkót, mikor először megláttam, keserű elégtétel lett úrrá rajtam. Hát érdemes volt, Szvatkó Pál egy életen keresztül bántani minket? Hát érdemes volt a Soukup-levelet hamisítani? Azt a levelet, amelyben velünk, magyar szociáldemokratákkal nyugtáztatta a csehszlovák szociáldemokrata párt elnökének a képviselőválasztásra küldött tizenötezer csehszlovák

koronáját. Ezt a levelet Szvatkó, mint a Prágai Magyar Hírlap munkatársa hamisította és ezzel a levéllel akartak minket akkor a híres Zinovjev-levél mintájára a választáson agyonvágni, ellenünk hazaárulási pereket indítani. Nem sikerült, a Népszava egy-kettőre leleplezte a hamisítást. De a szándék megvolt és a levél hamisítója, jellemzően az egész Horthy-korszakra, nem bukott meg a levéllel együtt, hanem a levélhamisítás indította el karrierjét. Ez a hamisító mindent elért, amit egy újságíró elérhetett Magyarországon. Vagyont gyűjtött, méltóságos úr, a kormány lapjának főszerkesztője lett negyvenéves korára. Horthyék megfelelően díjazták cselekedjeiket. Valahányszor ránéztem, mindig előtört a méreg és soha nem értettem meg, hogy ezzel a levélhamisítóval, háborús uszítóval, az antiszemita heccelődővel, hogyan tudtak a magyar deportáltak szóba állni.

Írópapírt és borítékot osztogattak. Levelet írhatunk haza. Nagy öröm, nagy boldogság a keresztényeknek, fájdalmas szomorú megaláztatás a zsidóknak. Könyörögni kezdtek a zsidók a keresztényeknek, hogy írjanak néhány sort levélükben őrölük is. Kevés keresztény, sok zsidó, mindegyiknek amúgysem jutott volna elég hely. Más baj is volt. A tömbbírnok, aki adminisztrálta a levélküldést, kihirdette, a postás SS azt üzeni, hogy amennyiben valamelyik keresztény zsidó üzenetet merészel hazaküldeni levelében, úgy nemcsak megsemmisíti a levelét és kizárja a jövőbeni levélírásból, hanem még egyébként is súlyosan megbüntetik. Mégis ennek ellenére majdnem mindegyikünk vállalt egy-egy üzenetet. Elszomorító volt ezeknek a szerencsétlen zsidóknak kínlódását nézni. Ezek azok a lelki gyötrelmek, amelyek felértek a testiekkel.

Undorító az, ahogy egész nap és majdnem egész éjjel káromkodnak. Szinte elviselhetetlen az a sok durvaság, amit

a napnak huszonnégy órájából tizenhat-tizennyolc órán át hallunk. A legnagyobb káromkodók egyike Papp Koleszár, akinek az idegeit tízévi börtön teljesen tönkretette. Sokszor majdnem összetett kezekkel könyörögtem neki:

- Berci, ne káromkodj, ne légy durva. Ezek az emberek rajtunk keresztül ítélik meg a szocialistákat. Nem ez a szervezett öntudatos munkás modora. Emlékezz csak vissza, milyen kényesek a szervezett proletárok, milyen választékosan beszélnek, miért kell ezt a hangot itt éppen egy szocialistának átvenni?

Fájt ez a durvaság, Papp Koleszár mindig meg is ígérte, hogy többé nem káromkodik, mindenben igazat adott, de két nap múlva kezdődött előről minden.

Újra és újra kezdtem őt inteni, csitítani, fékezni. Elmondtam neki százszor száz példát. Milyen kényes a proletár odahaza, mennyire vigyázni kell a vele való beszédnél és bánásmódnál. Elmondtam, nemrégén Békéscsabán egy ülésen színes flanel turistaingben jelentem meg és már panaszkodtak a központban. Újdiósgyőrön az egyik gyűlésünkön pártunk egy fiatal titkára térdnadrágban, bakancsban, kiránduló-felszereléssel jelent meg. A megjelent munkásokat mód felett bántotta és sértette ez. Odajött hozzám az egyik idősebb elvtárs és azt mondta:

- Mondja meg ennek az ifjú óriásnak, Millok elvtárs, hogyha mi szervezett munkások az előadókink, szónokaink, központi kiküldötteink tiszteletére vasárnapi ruhát öltünk, akkor elvárjuk és megköveteljük, hogy a központi kiküldöttek is hasonlóképpen tiszteljenek meg bennünket.

Igen, a magyar szervezett munkásság már túl van azon a koron, hogy kócosan, borotvátlanul, szennyesen lehessen eléje állni. Elvárja és megköveteli, hogy viszonzózzák a tisztességadását.

Berci barátom mindezt nagyon jól tudta és mindig javulást ígért. De valóban nehéz volt a helyzete az ígéret betartásánál. Hétről-hétre rosszabbak lettek az idegeink. Úgy tanultuk, hogy legalább kétezernyolcszáz kalóriára van egy dolgozó embernek naponta szüksége. Kétezerkétszáz kalória a minimális szükséglete – tanították – egy teljes nyugalomban élőnek. Itt pedig naponta hat-hétszáz kalóriánál többet nem kapunk. Voltak, akik a garázsban, cipőműhelyben, szabóműhelyben, szövődében, reggel félhétől este ötig robotoltak egy kis ebédszünettel. Az elégtelen táplálkozás és a gyötrődések mindinkább éreztették hatásukat. Zsidó bajtársaink mindegyike egy-egy tragédia hordozója volt. A felesége, a gyermekei mindegyiknek valamelyik német fogolytáborban sínylődött. Ezekről semmi hír, itt pedig örökös megszégyenülés és állandó, folyamatos testi leromlás. Mindez olyan idegfeszültséget okozott, amely közel állt az őrültséghez.

A második legnagyobb káromkodó egy tabi szabómeszter volt, akinek a feladata volt a WC rendben tartása. Ez viszont rendkívül vallásos ember volt. Az imakönyv csak addig volt kint a kezéből, amíg a WC-t takarította. Reggel, délben, este óraszámra forgatta az imakönyvet. Napközben azonban a legborzalmasabban káromkodott. Sokszor mondtam neki:

– Jóska, hogy tudod összeegyeztetni, hogy alig csukod össze az imakönyvet, amelyből dicséred az Istent, fohászkodsz hozzá, kéred a segítségét és a következő pillanatban szidod, gyalázod mocskolod.

Volt úgy, hogy gorombán válaszolt.

– Bízd csak rám, majd elintézem az Istenemmel.

De volt úgy is, hogy a hatalmas, szép szál ember sírva fakadt, elszégyellte magát.

- A kislányom és a feleségem életéért reszketek és aggódom, ez váltja ki belőlem ezeket az indulatokat.

Híres káromkodó volt két tabi lókupec is. Ezek is az imádkozók fajtájához tartoztak. Vagy imádkoztak, vagy káromkodtak, vagy üzletet csináltak.

Sokszor gondoltam, ez a sok imádkozó ember hogy képzelem el az Istent? Egyszer a tabi lókupectől megtudtam. Azt kértem az Istentől, monddta, hogy az ünnepekre legyen cigarettám.

- Isten meghallgatta kérésemet és most elégedett vagyok.

Ez volt az ő istenük. Személyes használatra szóló Isten, aki a cigarettaszükségletéről gondoskodik és akit a következő percben le lehetett köpni. De nemcsak ennek a primitív lókupecnek voltak ilyen elképzelései az Istenről, hanem nála sokkal kulturáltabb lelkek sem tudták az Istent másnak elképzelni, mint akit örökösen személyes kívánságokkal lehet ostromolni és akitől az egész nap elkövetett gazságokért az esti ima révén bűnbocsánatot lehetett kapni. Vajon kiknek a bűne az, hogy öt- vagy kétezerévi tanítás után a szent tanokról, Istenről, annak lényegéről, a fogalom szépségéről tulajdonképpen sejtelmük sincs?

Sokszor eszembe jutott, mikor a főváros közgyűlésén egyszer Hatolkay Kázmér kőbányai református lelkész megkérdezte tőlem:

- Mondd meg őszintén. Te, mint szocialista, hiszel Istenben?

És akkor azt feleltem neki:

- Abban az Istenben, amit ti hirdettek nem hiszek. Nem hiszek olyan Istenben, aki mindig a gazdagoknak ad igazat. Nem hiszek olyan Istenben, aki, ha valahol megjelenik, mindig betegséget, nyomort, éhséget, büntetést jelent. Nem hiszek olyan Istenben, aki furkósbottal állandóan a hátam mö-

gött áll és „Hazudtál?” puff! „Éhes voltál és loptál?” puff! Nem hiszek egy olyan állandóan haragvó öregúrban, akit ti hirdettek. Fialat gyerek voltam, egy kis vasmegyei faluban nyaraltam, ahol nyáron a falu apraja-nagyja kiment a földekre dolgozni. Egy bölcs öreg plébánosa volt a falunak, akinek én minden reggel ministráltam. Nagyon megszeretett és sokat foglalkozott velem. Mise után kettesben sétálni mentünk. És akkor tanítgatott engem az Isten fogalmára.

„Nézd fiam, ha keresed az Istent, gyere ki hajnalban ide a mezőre. Mély áhítat fogad és a gyönyörű kék ég a legszebb boltozatú templom és a pacsirta éneke a legszebb orgona benne. Itt megtalálhatod Istent. Ha keresed az Istent, végy egy rózsát a kezedbe, szagold meg. Ki adta az illatot beléje? Tapintsd meg. Érzed a bársonyt ujjaid alatt. Ki öltöztette a virágot bársonyba? Nézz bele egy emberi szembe, ebben a csodálatosan tökéletes műszerben megtalálod az Istent. Mikor egy ember elesik és valami erőt ad arra, hogy felálljon, ott megtalálod az Istent! A jószágban, a szépségben keresd fiam az Istent, ott fogod mindig megtalálni. A durvaság, a piszok, a szenny, a betegség, a lopás és gyilkolás, a Lucifer próbálkozása.”

Látod, kedves tiszteletes úr, ez az öreg pap beleoltotta a lelkembe azt a fogalmat, amelyet ti, papok, ki akartatok onnan az örökös fenyegetéssel, átkozódással, ijesztgetéssel irtani. A bölcs öreg pap Istenét hiszem. A tiéteket, a haragvó öregembert tagadom.

Sokszor elmondottam Mauthausenban én, a materialista, a sok imakönyvforgatónak ezt a beszélgetést. Hiába minden, változtatni nem tudtam rajtuk.

Szétforgácsolódott csoportjainkat szerettem volna összefogni. Ismerkedtem azokkal, akik Magyarországon politiku-

soknak számítottak. Arra gondoltam, hogy itt, ebben a szörnyű pokolban kerülünk egymáshoz közelebb. Tisztázzunk bizonyos fogalmakat. Készülünk fel arra, hogyha hazamegyünk, a megváltozott világban együtt tudunk menetelni. Fel tűnt, hogy azok, akik már hónapokkal előbb kijöttek, alig érintkeznek egymással. Kis csoportok alakultak, de ezek is csak baráti alapon, „népfrontnak” se híre, se hamva nem volt. Peyer Károlynak nem akartam elhinni, hogy nem lehet ezekkel az emberekkel közös nevezőre jutni. Egyenként kezdtem velük beszélgetni. Földreform, jövedelem-eloszlás, adóreform, építkezések megindítása és ezernyi más politikai és gazdasági kérdést hoztam elő. Meghallgattak és aztán mentek tovább. Nagy meglepetések is értek. Soha nem tudtam például, hogy Andorka Rudolf legitimista. A Magyar Nemzetből ismertem a cikkeit. Bátor, szép kiállásoknak látszottak. Annyi bizalommal közeledtem hozzá, mint amennyi megillet egy politikai szövetségest. Csalódtam. Mindennél jobban érdekelt a királykérdés és nem tudtam meggyőzni az azonnali földreform végrehajtásának szükségességéről. Így jártam gróf Sigray Antallal is. Nem sokkal több szerencsém volt az úgynevezett polgári politikusokkal sem. Nem tudták elképzelni, hogy mire hazajönnek, egy megváltozott világ fogja őket fogadni. A ma-uthauseni pokolban is Horthy Miklós Magyarországa-ban éltek és nem is akartak ezen lényegbeli változást. Egy pár hétig erőltettem ezeket a politikai beszélgetéseket, vitákat, aztán belefáradtam és beláttam, Peyer Károlynak van igaza, ezeket az urakat nem lehet „átnevelni”.

Legszebben a szocialista csoport tartotta magát. Minket valóban összefűzött az eszme. A szocialista etikát nekünk sikerült, ha nem is tökéletesen, de a polgáriakhoz viszonyítva óriási mértékben átmenteni. Papp Koleszár kommunista sejtje, egy-két kivétellel, megállta helyét.

Nagy becsülete van itt a suszteroknak, szabóknak. Márton József cipész elvtársunk jellemezte legjobban a helyzetet:

– Soha ennyi méltóságos urat, bankvezért és gyárigazgatót nem láttam egy rakáson. És ha Mauthausenből elkerülünk, soha többé nem érem meg azt, hogy ezek a méltóságosok előre köszönjenek és per te beszéljenek velem. Milyen finoman tudnak most hozzám szólni: Józsikám, aranyom, a cipőm sarkát! Drága Józsikám, a cipőm talpát! Angyalkám, hozz egy cipőzsinórt. Azt hiszik ezek a jó urak, hogy jólesik nekem a hízelgésük. Csak megvetem őket érte. Odahaza, ha majd meglátnak, át fognak menni a másik oldalra, hogy ne kelljen emlékezni arra a cipőfűzőre, amelyet Mauthausenben kölcsönadtam nekik és ne kelljen emlékezni arra a cipősarokra, amelyet elfelejtettek megfizetni.

Egészségi állapotom határozottan javult annak ellenére, hogy a kalarábét még mindig nem tudom megenni. Kezdd a bizalom visszatérni lelkembe. És mondom Ádámmal:

*Élek megint, érzem, mert szenvedek
De szenvedni is édes nekem,
Oly iszonyatos az, megsemmisülni...
Oh, Lucifer, vezess földemre vissza,
Hol oly sokat csatáztam hasztalan,
Csatázzam újra és boldog leszek.*

Vajon megérem-e, hogy újra csatázhatok?

Nagy üzletelések folynak barakkunkban. A kiéhezett és lerongyolt emberek a legkülönbébb csalafintasággal igyekeznek magukon segíteni. Vannak, akik megelégszenek azal, hogy egy kicsit feljavítják ezen az üzletkötésen keresztül

kosztjukat, de vannak olyanok és pedig igen szép számban, akik komolyan hozzáálltak a tőkegyűjtéshez. L'art pour l'art csinálják az üzletet. A szomszéd 18-as barakk, amely úgynevezett transzport-barakk és amelyben legfeljebb néhány napig tartózkodnak az oda bekerültek, hogy aztán tovább vigyék őket valahová, valamelyik bányába dolgozni, időnkint megtelik oroszokkal és lengyelekkel. Ezek egyikének-másikának néha sikerül egy-két darab ruhaneműt a fürdősöknél átmenteni. Szegények, még nálunknál is éhesebbek. Egy darab kenyérért, egy cigarettáért mindenüket odaadják. Ezzel élnek vissza a mieink közül sokan. A cigaretta és a kenyér: az aranyvalutánk. Vannak oroszok, akik a cipőt levetik a lábukról egy-két cigarettáért, vagy egy-egy falat kenyérért. A cigarettát tehát elkezdték a mieink hamisítani. Az egyik dunántúli gazdag téglagyáros egy valódi cigarettából három-négyet gyártott úgy, hogy száraz bablevéllal keverte a dohányt. Anyyira elszemtelenkedtek ezekkel az üzérkedésekkel, hogy Papp Koleszár súlyos pofonokkal akarta egyiket-másikat észre téríteni.

Esti lefekvéseknél Papp Koleszár nagy beszédeket intézett hozzánk, amelyekben figyelmeztette a barakk lakóit, hogy ezeknek a szemtelen üzletkötéseknek, az orosz és lengyel fiatalemberek valóságos kirablásának egyrészt szemtanúi a velünk egy barakkban lévő lengyelek, másrészt már a táborban is híre ment ennek. Egy tucat semmirekellő, kapzsi fráter valamennyiünk életét veszélyezteti. A lengyelek máris megtorlásra készülnek. Vigyázzunk, mert ha ez így megy tovább, nagy baj lesz. Határozatot hoztunk, hogy öröket állítunk fel a 18-as barakk elé, akiknek az a feladatuk, vigyázzanak, nehogy bárki üzletet tudjon csinálni a 18-as barakkbeliekkel. Két-három napig csönd volt, aztán kezdődött megint minden előről.

Az egész tábor lopásra volt berendezve. Itt a lopást organizálásnak nevezték nemes egyszerűséggel. Az újonnan érkezetteket úgy, ahogy bennünket, mindig kirabolják. Mikor egy-egy nagyobb transzport érkezik, akkor szalonnával, cigarettával, ruhaneművel elárasztják a tábort. Mindannyian szereztünk magunknak már különféle ruhaneműeket, elég rendesen felöltöztünk, de legtöbbünk megkaplalta a rajtalévőt. A kereslet-kínálat törvénye itt is érvényesült. Ha sok cipő, pulóver, harisnya, zsebkendő, zsebkés volt a piacon, akkor mindennek lement az ára. Néha lehetett egyharmad kenyérért egy pár harisnyát venni, de volt úgy, hogy egy egész kenyér volt az ára. Harminc deka kenyérből letörleszteni egy kenyérnyi adósságot, bizony nem volt könnyű dolog. Persze voltak olyanok is, akik minden ellenszolgáltatás nélkül segítettek rajtunk. Az úgynevezett Effekten-Kammerben (értékraktár) dolgozók, Peyer Károly, Parragi György, Rátkai Károly, elláttak néhányunkat a legszükségesebbekkel, ami nem volt kis dolog, hiszen nekik mindezt az Effekten-Kammerből el kellett „organizálni”. Ki voltak téve mindig annak, hogy valahol, valamelyik SS-pribék megállítja és átkutatja őket. Akkor pedig verés következik. Mégis igen gyakran, mondhatnám majd mindennap megkockáztatták. Az organizálás nagymesterei a spanyolok voltak, akik többnyire a konyhán dolgoztak. Az amúgyis szűkre szabott élelmezési adagjainkból loptak. Ebből elsősorban ők maguk éltek kitűnően. Másodsorban áruba bocsátották és eladták nekünk azt, amit nekik meg kellett volna részünkre főzni. Nem igen lehetett ellenük fellépni, mert a néhány tucat életben maradt spanyol a táborparancsnok kedvence volt. Hangos, lármás, mindig jókedvű tolvajok voltak legtöbbnyire.

Néhány magyarnak sikerült kikerülni ebből a pokolból. Altorjai Sándor, Rátz Kálmán, a nyilasképviselő, Gratz Gusztáv volt külügyminiszter és Malasits Géza, még mielőtt én a táborba érkeztem volna, hazamentek. Most gróf Apponyi Györgyöt és gróf Szapáry Antalt engedték ki a táborból. Apponyiért sógora, Rohan herceg, nagy nácivezér vállalt felelősséget és az ő birtokára internálták.

Gróf Sigray Antalt a politikai osztályra hívták és közölték vele, hogy érdekében közbenjártak, nem kell többé munkába mennie, saját ruhájában járhat és külön szobát kap. Sigray kérésére vele együtt tizenkét magyar „prominenst” a B szoba előterébe felállított, ágyakkal elkülönített helyiségbe helyezték el, ahol a régi viszonyokhoz képest kényelmesen éltek. A tizenkét szerencsés: Sigray Antal, Andorka Rudolf, Hantó Sándor, Somogyvári Gyula, Parragi György, Rátkai Károly, Szentiványi Lajos, Rassay Károly, Lajos Iván, Peyer Károly, Szvatkó Pál, Kund Elemér.

Lutz, a vérengző vadállat, addig áskálódott, amíg elérte, hogy a zsidókat és a keresztényeket különválasztották. Az A-szobába kerültek a zsidók, a B-szobába kerültek a keresztények. Lutz ezzel azt akarta elérni, hogy az ő lengyel honfitársai a B-szobában élők kissé kedvezőbb körülményei közé jussanak. Zsidó bajtársaink között ez a rendelkezés nagyfokú idegességet váltott ki. Mindig attól tartottak, és erre alapos okuk volt, hogy az SS-ek egyik éjjel kiirtják őket. Éppen eleget hallották ezt Lutztól. Az emberséges Blokkältester megnyugtató beszédeivel is éppen az ellenkező hatást érte el. Mennél többször mondta: „ne féljetek, én megvédlek benneteket, ha kell a saját testemmel is”, annál idegesebbek let-

tek. Amíg mi keresztények közöttük voltunk, addig bíztak abban, hogy nem bántják őket. De valahányszor valamilyen okból külön csoportosították őket, mindig megrettentek.

Junker Gézát, a Weiss Manfréd-gyár vezérigazgatóját és Bauer Károly igazgatótársát elvitték a táborból. Hazamennek! A Weiss-család, amely negyvenkét tagjának megmen-téséért minden magyarországi vagyonát odadobta Hitlerék-nek, kimentette két hűséges alkalmazottját a mauthauseni pokolból.

Olyan jól érzem magam, hogy már kedvem van vasárnap az előadásra lemenni. Sokat hallottam már ezekről az előadásokról, de eddig még olyan gyenge voltam, hogy egy negyedórai állást se mertem megkockáztatni. Most, vasárnap lementem megnézni a híres, nevezetes előadást. Először és utoljára.

Az „előkelőségek” részére székeket tettek. Az „előkelőségek” természetesen az SS-pribékek voltak. Fent a kapu fölött, az úgynevezett toronyban helyezkedtek el az SS-tisztek feleségeikkel és gyerekeikkel. Oldalt a bordélyház ablakában a perditák ültek és mutogatták bájaikat. Ámulva néztem ezt a megosztódást. Tudom, hogy a társadalom bűne a prostitúció. Nem vetem meg őket, legfeljebb sajnálom. Azt azonban mégsem tudtam volna megtenni, hogy a kisgyermekemet és a feleségemet egy társaságba hozzam velük össze.

A bokszmeccsek bírái nem arra ügyeltek, hogy a parancsnok vagy felesége miképpen vélekedik egy-egy versenyzőről, hanem azt figyelték, hogy a perditák mit intenek nekik. A pontozást a bordélyház lakói irányították. Néha elég hangosan és szemérmetlenül. Micsoda erkölcs ez itt ebben a „magasabb rendű” országban? Bevett hivatalos intézménnyé vált a bor-

délyház? Ezzel akarják elejét venni a börtönök, koncentrációs táborok ocsmányságának, a homoszexualitásnak? Nem sikerült elérni. A barakkok tele vannak pederasztákkal. Alig akad olyan Blokkältester vagy Blokkschreiber vagy borbély, aki ne lenne homoszexuális.

Legtöbbnek két-három fiúja van. Tizenöt-tizenhatéves orosz vagy lengyel gyerekeket szednek maguk köré, ezeket öltöztetik, becézgetik, etetik és a legszemérmertlenebb nyíltsággal, majdnem mindenki szemeláttára üzik ocsmányságaikat. Egészséges érzésű ember undorodva nézte ezeket a szerelmi jeleneteket. A legnagyobb nyilvánosság előtt csókolóztak, hogy egyébről ne is beszéljek. Ha kint a polgári életben elfogtak egy-egy pederasztát, akkor azt internálták. Nálunk, vagy valamelyik másik koncentrációs táborban lakat alá tették. Itt pedig százszámra, úgyszólván az SS-ek felügyelete mellett fajtalankodtak. Ezek a szerencsétlen fiatal emberek aztán az egész életre elvesztek minden tisztességes társadalom számára. Ezerszámra fogják ellepni, elárasztani Európát ezek a megmérgezett lelkű és megrontott testű szerencsétlenek. Nem lehet ezekkel többé elfelejtetni mindazt, amit a koncentrációs táborok fertőjében három-négy éven keresztül tanultak.

Megérkezett Budapestről Kállay Miklós miniszterelnök fia, Kállay András testőrfőhadnagy. Ebből az alkalomból a mágnás-csoport megmutatta, mi az osztályszolidaritás. Az antiszemiták azt hirdették a zsidókról, hogyha Budapesten pofonvágnak egyet közülük, akkor ettől még New-Yorkban is üvölt az Izraelita Alliance. Mauthausenben a zsidó szolidaritásból vajmi keveset láttam. Szidták, tépték, marták egymást. A zsidó főrabbit éppen úgy gúnyolták, mint a tabi lókupecet. Vallásuk sem volt elég lelki kapocs, hogy összetartsa őket.

A legkülönbözőbb társadalmi rétegekből dobódtak ide. Osztályszolidaritás sem volt tehát köztük. A magyar gentry mutatott példát, hogyan kell osztálytudatosan viselkedni. Kállay András megérkezése után harmadik napra tökéletesen fel volt mindennel szerelve. Már külön ágya, rendes ruhája, cigarettája és ennivalója volt. Felkarolták, eljárak érdekében, minden kellemetlenségtől védtek, óvták. Emellett sokat jelentett, hogy Kállay Miklós magyar miniszterelnök fia volt. Ez imponált a betörőknek csakúgy, mint a bécsi tűzoltóknak, nem is szólva arról, hogy a pécsi bankfiók-főnök, a siklósi textiles, a barcsi fűszeres, stb. milyen megtiszteltetésnek vették, ha a huszonhat éves miniszter-elnökfi szóba állt velük. Meg kell hagyni ez nem sokszor történt meg. Ha mégis, úgy üzletről volt szó.

Szerelem a koncentrációs táborban? A tömeget, a foglyok kilencvenöt százalékát egyetlen gond, egyetlen vágy, egyetlen érzés tölti el: enni. A beszédtema: mit ettünk, mit ennénk, mit fogunk enni – otthon. Vannak ingyencmestereink, például dr. Balázs pécsi fogorvos, aki hónapokra összeállította az étrendet, amely körül komoly viták indultak meg. Nekem is összeállított egy két hónapra szóló étlapot, amelyet, ha nagyon unatkoztam, vagy nagyon éhes voltam, elővettem és mély áhítattal tanulmányoztam. Egyes ételek felett elábrándozgattam, jó szagokat és ízeket éreztem. Egy-egy étel utáni vágy különösen megragadt bennem. Hetekig álmodoztam dióval meghintett lekváros derelyéről. Sok dióval. Jó cukrosan. Egy kicsit odapírítva...

Halmi Miklós, a Magyar-Olasz Bank vezérigazgatója, a miliomos gourmand fölényével egy kissé lenézett minket, plebejusokat, akiknek a fantáziája a lekváros derelyénél, töpörtyűs túrócsuszánál, vagy töltött csirkénél magasabbra szárnyalni már alig képes. Halmi meghívott a Kelenhegyi úti tizenhét

szobás villájába, ahol hatezer tulipán színorgiája kápráztatja a szemet, húszezer kötetes könyvtár szórakoztat, oktat és ahol a reggelit grappe-fruittal, gyümölcslével, csokoládéval, teával, babkávével kezdik, mézes marmeládés vajaskenyérrel – a kenyér persze vékonyra szelve és pirítva kerül az asztalra –, folytatják, lágy tojással, sonkával és egy pohárka pezsgővel fejezik be. Milyen kitűnő pezsgős bőlékat tudott összeállítani! Mélységes csöndben, áhítattal figyeltük szavait és jaj volt annak, aki szentségtörő módon bele talált robbanni a szer-tartásba.

Nőről, szerelemről, kalandról, flörtről – a kedvenc férfitémákról – talán sohasem is esett szó köztünk.

A tábor jól kitáplált arisztokratái, a tömböreges, írkok és segédírkok, az üzemek „capói”, előmunkásai, főként pedig a különleges egyenruhába bujtatott, majdnem kizárólag poseni lengyelekből toborzott tábori tűzoltók sokat kínlódtak, mondjuk úgy: a szerelemmel. Abból, amit az újonnan érkezőktől elraboltak és tőlünk régiektől, a nekünk kiutalt, amúgy is szűkre szabott élelmezési adagból elloptak, jól sőt bőségesen zabáltak. Megerőltető munkát nem végeztek, fiatalok voltak, némelyik öt-tíz éve rab, ezeket bizony gyötörte a nemi inger. Kidülledt a szemük, ha a szerelem iparművész-nőit csak messziről is meglátták. A bordélyház mindjárt a kapunál, az 1. számú barakkban volt. Vasárnaponként, vagy az esti órákban nagy korzózás volt a bordélyház előtt. Gyakran láttunk a bordélyház vasrácsába kapaszkodva, légtornászi mutatványnak is beillő, függő helyzetben csókolódzó fiatalokat vérvörösén, izzadva a vágtyól és az SS-től való félelemtől fűtve, de mégis mindent kockáztatva lógtak a falon – egy-egy csókért.

Egy perdita csókjáért, aki futószalagon adja esténként héttől-kilencig a kéjt.

Mindent, de mindent vállalt a szerencsétlen egy kis, egy icipici kis szerelmi illúzióért. Pedig ezt a szerelmi ködképet az SS-ek igyekeztek alaposan szétrombolni. A szabott áron mért prostituált szerelem sok illúziót amúgy sem tűrt, de a megmaradt is az SS-brutalitás martaléka lett.

A pásztor-percek ára egy márka volt. Ezt az egy márkát a „Schreib-Stubéban”, a táborirodában kellett lefizetni. Ott kaptak egy utalványt, amelyen fel volt tüntetve, hányadikán, melyik órában, hányas számú nőnél kell jelentkezni. A nők mindig túl voltak jegyezve és a szerelmi lázban égőnek többnyire nyolc-tíz napot kellett várni, amíg vágyai a részére előre kijelölt hölgynél, az ugyancsak előírt 15 perc alatt, kielégítésre találtak. A szorgos hölgyeknek kilenc órán túl különóránok a legnagyobb forgalom idején sem volt szabad.

És mégis, a szerelem ilyen indusztrializálása ellenére is, még ebben a mocsárban is, a valódi hamisítatlan, halálos szerelem is jelentkezett. A „Lagerältester” szenvedélyesen, lobbogó, türelmetlen, eget csapkodó szerelemmel szerette az egyik berlini szajhát. A két ember ebbe a szerelembe majdnem berokkant.

Szemlátomást mennek össze az emberek. Az elégtelen táplálkozás következményei hétről-hétre jobban megmutatkoznak már a külső megjelenésben is. Látjuk ezt mi jól egymásról. A csodálatos az, hogy legjobban az öregek félnek a haláltól. A hetven-hetvenöt évesek. A sok ijedt, életéért reszkető öregember láttán sokszor jut eszembe Nagy Frigyes ocsmány beszéde, amelyet katonáihoz intézett: „Kutyák, hát örökké akartok élni?!” Sokat beszélgettünk Papp Koleszár-al a halálról és az öregek halálfélelméről. Többször mondtam neki:

– Nagyon szeretnék hazakerülni, de ennyire mégsem félek a haláltól. Eljöttem, kiszakadtam a magyar szocialista

mozgalomból, mikor még teljesen épkézláb, hasznos ember voltam. Ha itt meghalok, otthon a munkásmozgalom sok-ezer mártírja között fogják nevemet tisztelni. Ha hazamegyek, akkor idővel talán úgy járok, mint a legtöbb vén ripacs, nem tudok kellő időben lemenni a színpadról, és a mártír-koszorú helyett gúnykacaj fog kísérni az utolsó utamra.

Nem értettem az öregemberek mohóságát, akik tömték magukba a sok folyadékot. Alázatoskodtak, esdekeltek, szemtelenkedtek, erőszakoskodtak, fenyegetőztek – egy kis pót adagért. Pedig a szívük nem bírta feldolgozni a sok nedvet. Arcuk, lábuk megdagadt, tele lett vízzel. Az öreg háftlingek egyre figyelmeztettek bennünket: „Ezt a sok tápérték nélküli vizet ne tömjétek magatokba, mert az meggyilkol benneteket.” Nem sokat használt a figyelmeztetés. A szenvedés nem bírta mérsékletre szorítani az éhezőket. Szerencsémre a legnagyobb éhség közepette is uralkodni tudtam magamon. Ebben nagy segítségemre volt mindennapi bibliám: Az Ember Tragédiája.

*Minden ami él, az egyenlő soká él,
A százados fa, s egynapos rovar.
Eszmél, örül, szeret és elbukik,
Midőn napszámát s vágyait betölté.
Nem az idő halad: mi változunk,
Egy század, egy nap szinte egyre megy.
Ne félj, betöltöd célokat te is.
Csak azt ne hidd, hogy e sár-testbe van
Szorítva az ember egyénisége.
Látád a hangyát, és a méherajt:
Ezer munkás jár dőrén össze-vissza,
Vakon cselekszik, téved, elbukik,
De az egész, mint állandó egyén,*

Együttleges szellemben él, cselekszik,
Kitűzött tervét bizton létesíti,
Míg eljön a vég, s az egész eláll.
Portested is széthulland így, igaz,
De száz alakban újlag felélsz,
És nem kell újra semmit kezdened.
Ha vétkezel, fiadban bűnhődöl.
Köszvényedet őbenne folytatod,
Amit tapasztalsz, érzed és tanulsz,
Évmilliókra lesz tulajdonod.

Ha napjaim számát, vágyaimat és célokat betöltém, úgy-
is hiába minden és ha halni kell, a Népszava felelős szerkesz-
tőjéről ne mondhassa senki: reszketett és félt feláldozni éle-
tét az eszme oltárán...

Buchinger Manó visszajött a kórházból. Meleg szeretet-
tel öleltem meg az öreg harcost, aki túszként lefogott háztar-
tási alkalmazottját két órán keresztül sem engedte maga he-
lyett szenvedni. Annál inkább örültünk visszajövetelének,
mert a kórházból öreg ember nem igen jött vissza. Buchinger
is csak úgy menekült meg, hogy néhány elvtárs lent a kór-
házban az időnkint megjelenő felülvizsgáló bizottság elől el-
dugta. A felülvizsgáló bizottságnak t. i. az volt a feladata, hogy
az öregeket, a túlságosan legyengülteket „üdülni” küldje. „Üdül-
ni” egy erre a célra szolgáló kék autóban küldték az erre ki-
szemelteket. Ingre-alsóra vetköztették őket, mielőtt beültették
a kocsiba, tizenöt-húsz percig kocsikáztak velük és akkor visz-
szajöttek – a krematóriumhoz. Az „üdülés” tizenöt-húsz perc
alatt befejeződött. Az úton gázt eresztettek rájuk... Ezerszám-
ra küldték ezzel a kék autóval „üdülni” a betegeket és örege-
ket. Szegény Gál Benő is minden valószínűség szerint így vé-

gezte be életét. Most értettem, a kis rücskös orosz orvos miért nem utalt kórházba. Magamban bocsánatot kértem tőle, hogy rosszindulattal gyanúsítottam egy pillanatig is. Ő tudta, mi várt volna rám, ha vérköpéssel jelentkezem a kórházban.

A kórházból felhozták báró Hirsch Albertet, a híres cukorbárót, a cukortröszt vezérét. Igen-igen rossz állapotban van. És hogyan játszik vele a sors, egy-két szem kockacukorért esdekelteni. Csúnya, giccses regényeket ír az Élet.

A rádióból megtudtuk, hogy Hitler ellen merényletet követtek el. A hír óriási izgalmat keltett nemcsak a mi, hanem rabtartóink soraiban is. Megkettőztették az őrseget és ahogy Blokkältesterünk mondta, vastaggá vált a levegő. Attól tartottunk, hogy idegességükben valami gázságot fognak elkövetni.

Este kilenc óra tájban azt az öt vagy hat lengyelt, akik reggel a Belgrádból érkezett menekülteket lajstromozták, a blokk-írnokkal az élén kiszedték az ágyból és levitték a parancsnok elé. Másnap reggel érkeztek vissza.

Egyik közülük valamelyik menekült asszonynak az adatfelvételnél tréfásan azt mondta: „Miért jöttek ide, hiszen ez nem Mauthausen, hanem Mordhausen.” A szerencsétlen asszony ettől megrémült és addig jajongott, amíg az egész ügy a parancsnok fülébe jutott, aki természetesen nem tűrhette hogy Mauthausenről ilyen méltatlan vicceket gyártsanak. Megindult a kihallgatás és mivel senki sem volt hajlandó megmondani, ki tette a megjegyzést, éjjel az udvaron körbe állította őket és kutyákat uszított rájuk.

Sokat hallottunk eddig is arról, hogy a kihallgatásnál kutyákat is igénybe vesznek. Arról is beszéltek, hogy beta-

nített kutyák vannak, amelyekkel széttépetik az embereket. A régi foglyok elmondották, hogy Bachmayer táborparancsnok szobalányának két häftling udvarolt. Ezt a parancsnok úr annyira zokon vette, hogy mind a két bajtársat egy vérebbel széttépette. Bár sok mindent láttunk már magunk körül, mégsem akartuk elhinni ezeket a szörnyűségeket. Most aztán saját szemünkkel győződünk meg arról, hogy ez sem mese. A szerencsétlen lengyel írnokok teste össze-vissza volt marva. Egyiknek a hátából, másiknak a karjából, lábából, melléből, arcából téptek ki a véregek egész húsdarabokat. Ijesztően néztek ki. A kórház cseh és lengyel orvosai titokban megkísérelték sebeiket kimosni és bekötözni. Ezt a munkájukat azonban abba kellett hagyni, mert a parancsnok rájuk üzent, hogyha tovább folytatják, akkor őket is kutyákkal tépeti széjjel.

Lengyel katonatisztek érkeztek a 19-es blokkba. Köztük egy hatalmas, szép szál ember, aki vezérkari ezredes és Lengyelország egyik leggazdagabb földbirtokosa. Társai is mind magasrangú katonák. Mágnácsoportunk, amely nemigen találta meg az utat az „A” szobához, nagy szeretettel, meleg szolidaritással fogadta a kis lengyel mágnácsoportot.

A karalábét felváltotta a spenót, amely nem is spenót. Csak rámondjuk, mert zöld. Sötét, haragosszöld, mintha ő volna dühös azért, hogy minekünk meg kell enni. Sohasem tudtunk rájönni, milyen füvekből állították össze ezt a – spenótot. Ízetlen, szagtalan folyadék volt. Éppen úgy nem bírtam lenyelni, mint a kalarábét. Nagyon nagy teljesítmény volt, ha egy negyed, vagy fél csajkával magamba tudtam erőszakolni.

Egyik éjjel két SS-pribék tört ránk. Ahogy beléptek az ajtón, a kezükben lévő bőrkorbáccsal rögtön ütni-vágni kezdtek. Aztán valamennyiünket felsorakoztattak az előszobában. Az-

zal vádoltak, hogy valamelyikünk átment a „B” szobába lopni. Az igazi ok nem ez volt. A 20-as barakkból valaki megszökött, azt keresték közöttünk. Valaki valóban beugrott hozzánk az ablakon és átrohant a mi szobánkon keresztül a „B” szobába. Erről szerencsére a tömeg nem tudott. A „B” szobában a parancsnok elfogta a szerencsétlent, azonban úgy megsajnálta, hogy elengedte. Másnap délig hajszolták. Nem találták. Végül is a tőlünk nem messze lévő egyik barakk szelőlőző tornyában akadtak rá. Leszedték onnan és kutyával tépették szét.

Augusztus 20. Andorka terminusa régen elmúlt. Újabb terminusok születtek, fogadásokat kötöttünk, ki október 15-öt, ki november 4-et, a legtöbben azonban karácsonyt jelölték meg a háború végének. Aki ezen túlmenő határnapot mert mondani, azt agyon akartuk verni. Általában nem bírtuk a pesszimistákat. Szükségünk volt arra, hogy egymást doppingoljuk. Rossz hírek felvételére legtöbbünknek nem volt lelkiereje. Csak jó hírt volt szabad mondani. Nem baj, hogy nem igaz, nem baj, hogy két-három nap múlva kiderül, hogy az egész fantázia szülte latrina hír. Hinni akartunk! És miért ne hittünk volna? Az angolszászok elárasztották Franciaországot. Avranchesnél áttörték a frontot, a szélrózsa minden irányából nekiindultak a német határnak, egy-kettőre a Rajnánál lesznek, akkor a németek is látni fogják helyzetük tarthatatlanságát és megyünk haza.

Bál van a 18-as barakokban. Férfi-bál. Hivatalosak a tábor összes pederasztái. Étel, ital, zene, tánc. Emlékezetünk ködén, ha visszatekintünk, mindez így együtt egy kis szépséget, egy kis rózsaszínű mámort jelentett. Ez a „férfi”-bál is mámort jelent, a förtelem mámorát. Milyen mélyre zuhant

ez a szerencsétlen Németország, amely a homoszexuális „bűnözőket” Mauthausennal bünteti, de ugyanakkor tűri, hogy fényes nappal, hangos muzsikaszó és kurjongatás mellett, kétszáz ember szemeláttára és füle hallatára vigadjanak és tomboljanak beteg, elferdült hajlamú emberek – a büntetőtáborban.

A karvalyorrú Vili, a tizenötször büntetett besurranó tolvaj itt vonaglik a Kleopátrának elkeresztelt fiatal lengyel fiúval, akit ki nem elégítő szerelmi magatartása miatt nemrégén transzportba zavart a „férje”.

Richard, a magdeburgi mérnök már tíz perce fixíroz egy fiatal orosz fiút. Nem meri „lekérni”, mert a fiú barátja és tulajdonosa halálosan féltékeny és a fiú legkisebb kacérságára örvöngeni kezd.

Bruno, a mainzi hússzorosan büntetett csempész, az izgalomtól sápadtan ragad egy szőke, kékszemű, hosszú orosz fiúra. A gyerek nincs több tizenöt évesnél. Se teste, se értelme nem reagál a durva nemi inzultusra. Meglepődve, csodálkozással a szemében nézi a rátapadó, lihegő, ziháló, verejtékező férfit, aki hol az arcát csókolja, hol a nyakát harapdálja.

Helmut, a frankfurti artista pedig a zene, az ital, a tánctól megmámorosodva eljutott a szerelem önkívületéig. A legnagyobb nyilvánosság előtt teszi meg előkészületeit a nászra...

Bemegyünk a blokkunkba, elég volt az ocsmányságból.

Minden héten egyszer-kétszer „Lauskontroll” tetűvizsgálat van. Az udvar közepén meztelenre vetkőztetnek bennünket. A fehérneműt kézben tartva, meztelenül kell a vizsgálóbizottság elé állni. Kitűnő alkalom ez is a foglyok bántalmazására. A vízszolgáltatásban mindinkább zavarok mutatkoznak. Van úgy, hogy néha három-négy napig nem tudunk mosdani.

Szappant heteken keresztül nem adnak. Mégis, ha valakin tetűt találnak, össze-vissza verik. Meztelenül beállítják a fürdőszobába, ott óraszámra állni hagyják, akkor jön a borbély, életlen borotvával szőrteleníti, utána benzinnel bekenik, és végül, ha éppen van víz, jéghideg vízzel zuhanyozzák. Az áldozat örülhet, ha néhány pofonnal és kisebb-nagyobb húléssal ússza meg a dolgot. Tüdőgyulladás és egyéb nyavalya gyakran származik az ilyen tetvetlenítésből.

A tetű, poloska és egyéb rovar barakkunkban annyira elszaporodott, hogy egyik orosz bajtársunk kiütéses tifusszal kórházba került. Erre elhatározták, hogy ciánozzák a 19-es blokkot. A keresztényeket a szomszédos barakkokban helyezték el két éjjelre, a zsidókat pedig elvitték a fürdőbe. Zsidó bajtársaim között majdnem pánik tört ki, mikor megtudták, hogy éjjelre a fürdőbe kell menniök.

- Gázosítanak bennünket - futott a vész hír embertől-emberig. És csak akkor nyugodtak meg, amikor este látták, hogy az emberséges Blokkältester, Karl Grüneberg velük maradt a fürdőben. Még így is valóságos tortúra volt két éjjel a fürdőben aludni. Csupasz kövön feküdtek. Az egyikre forró, a másikkra hidegvíz folyt. WC nem volt a fürdőben, hordókat állítottak fel a szükséglet elvégzésére. Ezek már éjjel előtt megteltek. A sok öregember nem tudta tartani vizeletét, széklejét, maga alá csinált, ezért viszont a fürdő „Capo” (parancsnok) össze-vissza verte őket.

Hazulról semmi hír, sem levelet, sem csomagot nem kapok. Azok közül, akik velem jöttek Mauthausenbe, senkisem kap hazulról értesítést, vagy csomagot. Úgy látszik, mi, akik utóbb jöttünk ide, már nem részesülünk ebben a kedvezményben.

Bajok lehetnek odakint. Körülöttünk a bombák mind jobban zuhognak. Egy lelőtt amerikai repülőnél térképet találtak, amelyen a mauthauseni tábor és környéke pirossal van bekeretezve. A repülő kijelentése szerint a mauthauseni tábort nem szabad bombázni. Ha nem is kaptunk bombát, a környékbeli bombázások hatását mégis éreztük. Legtöbb esetben a vízszolgáltatásnál. A villanykábeleket tették tönkre a bombák és ezáltal a vízszolgáltató motorok bizony néha nyolc-tíz napig sem működtek. Elakadtak a kenyérszállítványok is. Napokig nem jött kenyér. Azt, hogy a németeknek rosszul megy, legjobban abból láthattuk, hogy a rádió híradását beszüntették és a lapok olvasását halálbüntetés terhe mellett megtiltották. Ez mindennél többet mondott. Ha már a saját hivatalos jelentésük olvasása halálbüntetés terhe mellett tilos, akkor igen válságos lehet a helyzet. Azt hittük, nincs már messze a döntés.

Nincs nyersanyag és éppen ezért a zsidók nem járnak többé a szövődébe. A blokkban vagyunk tehát már úgyszólván mindannyian. Legtöbben nagyon örülnek, hogy nem kell többé eljárnioik. Györki Imre mindennap nagyot fohászkodik:

- Csak ne kelljen többé dolgozni menni. Nem akarok ezeknek a nyomorultaknak egy fillérnyi munkát sem végezni.

Sokan vagyunk idehaza, nehezen múlik az idő, elhatároztuk tehát, hogy előadásokat rendezünk. A történelmi, közgazdasági, újjáépítési, pénzügyi témákat szétosztottuk és a barakk egyik sarkába húzódva, néha húsz-harminc, néha bizony még ennél is nagyobb számú hallgatóság előtt tartottuk meg az előadásokat. A dolog nem egészen veszélytelen, mert csak egy rosszakarató besúgásra van szükség, és

ránk fogják, hogy politizáltunk. Akkor pedig jön a kéméletlen megtorlás. Amióta a németeknek rosszul megy és a levegő állandóan „vastag”, minden nap legalább egyszer, de néha többször is figyelmeztetnek bennünket: három embernél többnek nem szabad egy csoportban lenni. Szigorúan tilos minden politika. Harctéri helyzetről híreket terjeszteni halálbüntetés terhe mellett tilos. Mégis, Rassay Károly érelyes figyelmeztetése ellenére, megkockáztattuk az előadások tartását. Az egyik előadó én voltam. A téma: a zsidókérdés. A sok meggyötört, megkínzott, sárgafoltos zsidó bajtárs nagy érdeklődéssel tekintett előadásom elé. Nem a szocialista lapszerkesztő előadása érdekelte őket, hanem mit mond a zsidókérdésről egy keresztény ember. Ebből a szemszögből néztek lassan már mindent, még a legfelvilágosodottabb és zsidó „fajiságuktól” legjobban eltávolodott bajtársak is.

„Magyarországon, mondtam, csakúgy, mint máshol, valahányszor az államhatalom bajba jutott, a zsidókérdés mindig kitűnően bevált eszköz volt a bajok gyökeréről elvonni a figyelmet. Már a legrégebb magyar államokmányban, az Aranybullában, a pénzverő- és sókamarák és vámok bérletétől, kezelésétől az izmaelitákat és zsidókat eltiltják s e fontos pénzügyi funkciókra magyarok alkalmazását rendelik.

Szent István óta ez volt az első forradalomszerű megrázókództatás Magyarországon. Hivatalokra, állásokra volt szükség, sok köznemesi igényt kellett kielégíteni, elvették tehát az izmaelitáktól (mohamedán vallású bolgárok) és a zsidóktól a busás hasznót hajtó vámbérleteket.

A tatárjárás után is kísérletet tettek, hogy a zsidókat, mint idegenvezetőket, mint a tatárok kémeit, tegyék felelőssé az ország romlásáért.

Az első komoly és nagyszabású zsidóüldözés Nagy Lajos király alatt volt. Ekkor volt Magyarország a legnagyobb és

legerősebb és ekkor tért át az ország a terménygazdálkodásról a pénzgazdálkodásra, ami szintén forradalmi változás volt. A pénzhez nem értő magyar főurak úgyszólván kivétel nélkül eladósodtak a pénzgazdálkodáshoz évszázadok óta hozzászokott zsidóknál. Volt olyan magyar főúr, aki kegyúri templomát minden drágaságával, aranykelyhekkel és egybekkel együtt elzálogosította a zsidónál. A tájékozatlan magyar urak az akkori szokásoknak megfelelően száz egynéhány százalékos kamatot fizettek. Egy-kettőre elérkezett tehát az az idő, amikor a csak pénzzel rendelkező zsidónak ezért felelnie kellett. A felelősségre vonásra a legjobb ürügy az olasz hadjáratot követő pestisjárvány volt. Az Olaszországból hazatérő katonák behurcolták az országba a pestist. Ráfogták a zsidókra, hogy ők terjesztik a járványt. Megmérgezik a kutakat és mindent elkövetnek, hogy a keresztényeket és a magyarokat kipusztítsák. A király engedett a „közóhajnak” és felszólította a zsidókat, keresztelkedjenek meg vagy vándoroljanak ki az országból. Mondani sem kell, hogy az akkori vallási életet figyelembe véve, a zsidók legnagyobb része a kivándorlást választotta. Ezután került sor a dolog lényegére: a király a zsidóknál lévő tartozásokat elengedte. Ehhez a királynak joga volt, mert a zsidók kamaraszolgák voltak és a király rendelkezett életük és vagyonuk felett.

Ilyen általános és az országban élő valamennyi zsidóra kiterjesztett üldözés nem is volt több Magyarországon. A mohácsi vészt követő években a különféle városokban hoztak zsidóellenes rendelkezéseket. Különösen a dunántúli és a szepességi német városok hoztak ilyen, a viszonyaiknak legjobban megfelelő zsidóellenes törvényeket. Az 1848-49-es forradalom bukása után is megjelentek a zsidóellenes törvények: I. Ferenc József ötmillió forintba büntette a magyarországi zsidókat, mert „támogatták” a forradalmat.

A zsidóüldözéseket mindig követte aztán a zsidók helyzetének jobbrafordulása. A tatárjárás után például IV. Béla király, a második honalapító, nagy szerepet biztosított nekik az ország újjáépítésében. A pénzverdét is zsidónak adta és az ő korából való pénzérméken héber felírás van. A pénzverde vezetőjét, egy Henük nevű zsidót, hűséges szolgálatai jutalmaként hatalmas földbirtokkal ajándékozta meg és kamargrófot csinált belőle. Előbb lett Magyarországon egy zsidóból gróf, mint például a Bethlen- vagy Teleki-családból.

Nagy Lajos is visszavonta a zsidókat kitiltó rendelkezéseit. Néhány esztendővel később kénytelen volt a Lengyelországba távozott zsidókkal tárgyalásokat kezdeni visszatérésükre vonatkozólag. Nagyon egyszerű oka volt ennek. Nagy Lajos királynak nem volt megfelelő szerve az adók behajtására. Hiányzott a zsidó szervezet és hiányzott a zsidó tőke. Visszahozta tehát őket.

Évek múlva Ferenc József is „revideálni” volt kénytelen álláspontját. Az ötmillió forintnyi sarcot egymillióra csökkentette, majd ezt is zsidó kultuszcélokra ajándékozta. Magyarázat: ismét szükség volt a zsidó tőkére, főként a Rothschild-bankház pénzére.

Magyarországon külön királyi kegy volt a zsidótartás joga. Érdemeket szerzett főurakat jutalmazott ezzel a király. A türelmi adó szép készpénzjövedelmet is jelentett. Azonkívül maga a király is, ha megszorult, soron kívül adóztathatta a kamaraszolgákat. Nem újság tehát a magyar történelemben a zsidóüldözés. Az azonban tény, hogy a magyar zsidóüldözések soha nem fajultak el annyira, mint Németországban vagy Spanyolországban, ahol a középkorban teljesen kigyilkolták őket. Magyarországon a magyar parasztnak, a magyar jobbágnak mindenkor sokkal, de sokkal rosszabb helyzete volt, mint a zsidóknak, akiket pénzük,

tőkékük és ezen a réven szerzett befolyásuk többnyire megvédett.

A magyar népnek lelkiileg sem a múltban, sem a jelenben ezekhez a zsidóüldözésekhez semmi köze nem volt és ma sincs.

Az előadást vita követte. Az első hozzászóló dr. Schweiger Miklós szabadkai ügyvéd volt. Schweiger a cionisták egyik külföldön is ismert és becsült vezére, aki egyébként szocialistának tartotta magát. Schweiger szerint egyetlen egy megoldás van. A zsidóország felállítása. A zsidók – állította ő is, mint az őket elnyomó fasiszták – nem vallás, hanem faj. Ha ötezer évig nem tudtak beolvadni egyetlen népbe se, akkor ez azt mutatja, hogy igenis zsidókérdés mindig volt és mindig lesz mindaddig, amíg saját hazájukba nem mehetnek. A mostani zsidóüldözések – mondotta – fel fogják világosítani a zsidókat erről az igazságról és amit eddig a cionisták propagandával és heroikus példamutatásukkal nem tudtak elérni, azt elvégezte a fasiszmus, megteremtődik Zsidóország.

A vitában részt vevők kilencven százaléka nekem adott igazat, aki azt állítottam, hogyha békében hagyják a zsidót, akkor asszimilálódik, másrészt ha majd eljön a szocializmus ideje és osztály nélküli társadalom lesz, akkor nem is lesz több zsidókérdés.

Weisz Imre szeszgyári igazgató a szeszgyártásról, Meller János, kétezer hold bérlője a mezőgazdasági problémákról, Herz Henrik papírgyári igazgató a papírgyártásról, Halmi Miklós pénzügyi kérdésekről, Kisfaludi Imre pécsi ügyvéd a szövetkezeti kérdésről, Ország Sándor, a Monori Magkereskedelmi Részvénytársaság igazgatója a magtermelés jelentőségéről, Györki Imre a Beweridge-tervről, Goldberger Leó a műselyemgyártás jövőjéről tartott rendkívül érdekes és nagy

tudásról tanúskodó előadást. Mikor végighallgattam ezeket az előadásokat, amelyeket közgazdasági szakemberek tartottak, olyanok, akik a magyar közgazdasági élet tényezői voltak vagy lehettek volna, akkor éreztem át igazán, miért volt szüksége a németeknek a zsidók deportálására. Meg kellett fosztani Magyarországot közgazdasági szakemberei nagyrésztől. Ki kell irtani azokat, akik az ipar és kereskedelem területén tényezők. Nem elég megszerezni, ellopni az ipari és kereskedelmi vállalatok részvényeit, el kell pusztítani azokat is, akik tudásukkal esetleg segíthetnek újjáépíteni mindazt, amit a németek összeromboltak. A történelmi materialista itt megláthatta és megtanulhatta újra: ezer esztendőn keresztül a zsidókérdésnek materiális okai voltak.

Nap mint nap visznek szobánkból embereket kivégezni. Hogy honnan jön a parancs a kivégzésre, nem tudjuk. Hogy miért végeznek ki valakit, nem tudjuk. Csak annyit tudunk, hogyha a politikai osztályról egy kis alacsony, rosszcarcú háftling jön, akkor valakit a halálba visznek. És az a valaki tíz perc múlva már nem él. Fiatal oroszok voltak a múlt héten a halállistán. Ma pedig elvitték az öt lengyel katonatisztet. A hatalmas, szép szál ezredest és négy magasrangú bajtársát. Tudták, mi sors vár rájuk. A barakkban lévő lengyel püspök meggyón-tatta, feloldozta és megáldotta őket. Hívó katolikus volt mind az öt. A lengyel írnok egész a krematóriumig kísérté és bátorította, vigasztalta őket. Hősiesen bátran mentek a halálba.

Milyen furcsa a sors, ez az öt úr, de különösen a szép szál ezredes, Lengyelország egyik leggazdagabb földbirtokosa, pár nappal ezelőtt még azt mondotta Papp Koleszárnak:

- A zsidók hiába reménykednek, élve innen ki nem szabadulnak. Ha a németek nem végeznek velük, mi fogjuk felkoncolni őket a háború végén...

Egyik reggel a 20-as barakkból kijövő két hóhér korbácsa csöpögött a vértől. A korbácsokat az udvaron lévő meleg feketekávés kondérban mosták le. Ezt a feketekávét osztották szét közöttünk.

Györki Imrét orvosi vizsgálatra rendelték. Megvizsgálták szívét, tüdejét, megkérdezték tőle, egészségesnek érzi-e magát. Kérdésére azt a felvilágosítást kapta, hogy családja a Vöröskereszt útján érdeklődik egészségi állapota iránt.

Az orvosi jelentés után két napra a politikai osztályra rendelték. Ott egy szobában egy Hauptscharführer fogadta. Rajta kívül még egy férfi volt ott, aki félig agyon volt már verve. A szerencsétlen a földön feküdt. Megkérdezték tőle, ismeri-e.

- Nem - mondta. - Sohasem láttam.

Megparancsolták neki, csókolja meg ezt az embert. Feküdjön melléje. Mikor lefeküdt, akkor ütést mértek rá egy vastag bottal. Ez így nem volt jó, letolatták a nadrágját is és újabb öt súlyos botütést kapott. Utána egy másik szobába egy másik Hauptscharführerhez vezették, ott kikérdezték családi állapotáról, politikai pártállásáról, megkérdezték, ismeri-e Szálasit és hogy igaz-e hogy Horthy iszákos? Aztán kijelentették, hogy a másik szobában lévő félholtra vert ember hazug csirkefogó, aki azt vallotta róla, hogy kommunista. És a második Hauptscharführer mosolyogva mondta Györkinek:

- Nem kínálom meg hellyel, mert tudom, hogy az ülés most kissé nehezebbre esnék.

Szegény Györki a verés nyomait hetekig viselte. Mindezt pedig azért, mert egy zsidó után a családja érdeklődni mert, és ezzel az uraknak többletmunkát okozott.

Peyer Károly ma délben egy gyászkeretes borítékot nyújtott felém. Első pillanatban meghökkentem. Feleségem kezeírását láttam rajta. Gyászboríték. Úristen, mi történt? Csak nem a gyerek? Remegő kézzel nyitottam fel a levelet. Szerencsére az a része került először ki a borítékból, amelyen kislányom kezeírása volt. Még nem is tudtam, mi van a levélben, de láttam: élnek. Mind a ketten. Mióta fogságban vagyok, másodszor fakadtam sírva. Majdnem valamennyien így járunk. A hazai levél, a „szerencsés” csomagosoknál a hazai küldemények olyan lelki izgalmakat váltanak ki, hogy napok kellenek, amíg megnyugszunk.

Rosszul mehet a németeknek. Folyton újabb és újabb transzportok érkeznek. Nagy a mozgás a táborban. Nagy forgolyforgalmat bonyolítanak le. Ezrek és ezrek jönnek, hogy néhány nap múlva tovább szállítsák őket. A büntetések is szaporodnak. Úgy látszik, a fegyelem kint lazulófélben van, mert a terrort fokozzák. A 20-as blokkban már nem férnek el a halálra szántak. Reggel váratlanul munkások érkeztek a mi blokkunk udvarára, kezdték a kövezetet feltépni. Rövidesen kiderült, hogy a 19-es számú blokkot is büntető-blokká alakítják át. Nagy izgalom vett rajtunk erőt. Mi lesz velünk? Rövidesen megkaptuk rá a feleletet. A tizenkét prominens, néhány keresztény ipari munkás és bennfentes zsidó kivételével valamennyiünket áttettek a 2. számú táborba. Ez külön, különösen körülfalazott tábor volt, külön őrséggel súlyosbítva. A legszigorúbb elkülönítést jelentette ez. Elszakadtunk minden hírtől. Lehetetlenné vált számunkra az „organizálás”, ami azt jelentette, hogy egy falatnyi ennivaló többletnek sem tudtunk többé hozzájutni. De ez még mind elviselhető lett volna. De „a” 24-es barakkba kerültünk, ahol azonnal meztelenre

vetköztettek bennünket, mindenkitől elvették a váltó fehérneműjét, senkinél nem hagytak egy zsebkendőt sem. Szapant, fogkefét, minden meleg holmit elvettek. Nem maradhatott más senkinél, mint a rajtalévő harisnya, alsónadrág, ing, kabát, felsónadrág, sapka. Csípős volt már az idő. Ez a levetköztetés, ami nem is ment olyan simán és egyszerűen, szörnyű előérzetekkel töltött el mindannyiunkat.

A rólunk leszedett holmik közül az értékesebbet a blokk-személyzet szemünk láttára szétosztotta maga közt, a többbit az előszobában, egy halomra dobta. Jelentést tett a 24-es Blokkältesterje az SS-eseknek, hogy a „zsidók” mennyi mocskot, szennyet, kést, borotvát, zsilettpengét tarthattak maguknál a 19-esben.

Másnap megjelent a táborparancsnok titkára, aki undorodva rugdosott bele az egy csomóban heverő holminkba, de nem ítélte olyan súlyosnak a mulasztásunkat, mint a Tömböreg. Megelégedett kisebb büntetéssel. A kisebb büntetés az volt, hogy másnap reggel öt órától délután hat óráig egyhuzamban gyakorlatoztattak bennünket. A sok elcsigázott öreg, beteg ember reggel öttől délután hatig szakadatlanul mozgott. Isten csodája volt, hogy mindjárt az első alkalommal nem estünk össze. Ilyen volt a fogadtatás a 24-es barakkban. Ez azonban csak a bevezetés volt. Most láttuk csak, milyen fokozatai vannak a kínzásnak, és hogy a kínok útján újabb mélységek felé visz az út. Egy szóért, egy rossz lépésért, egy helytelen kézmozdulatért kollektív büntetés járt.

A 24-es Blokkältesternek öt vagy hat fiúja volt. Tizen-négy-tizenhat éves sihederek. Ezek mindent tehettek velünk. Mikor a Blokkältester már elfáradt és kifogyott az ötletekből, akkor ezek a kölykök játékból, szórakozásból kínoztak bennünket. Fejünkre ütöttek, megrugdostak, leköptek, gáncsot vetettek. Nekik játék volt. A hetvenkét éves Aschner Lipót-

nak, a hetvenhat éves Wortmann bácsinak, vagy a hetvenöt éves Engelsmann Jenőnek, a hetvenéves Buchingernek szörnyű testi és lelki tortúra.

Kint hideg volt már, fagyott. Vékony kabátban, egész nap az udvaron kellett tartózkodni. A 19-esben már elértük, hogy napközben be-be mehettünk a hideg időre való tekintettel. De a germán állat most előről kezdte a kínzást. Reggel öt órakor az első szóra ki kellett ugrani az ágyból. Felsőruhát nem volt szabad felvenni, hanem mezítláb, alsóruhában kellett a mosdóba kimenni és mosdás után az udvaron öltözködni. Ennek a tisztálkodásnak a mosdás csak gúnyneve. Percek alatt kellett kirohanni, megmosdani, felöltözni. „Rasch”, „rasch”, „rasch” volt a jelszó. Gyorsan, gyorsan, gyorsan, hogy mikor készen lettünk, tétlenül ténferegjünk kint a hidegben. Elvette tőlünk a kanalakat. Szennyes, piszkos kezünkkel szedtük ki a csajkából az ételt. A 19-esben még vigyáztak arra, hogy a csajkákat minden étkezés után elmosás. Itt nem volt elegendő csajka, egymástól, vagy a másik szobában lévő fogolytársainktól kaptuk a szennyes csajkákat. Ez annál undorítóbb volt, mert bajtársaink igen tekintélyes része tele volt keléssel.

A 19-es barakk Ältestere ügyelt arra, hogy azt a kedvezményt, amely bennünket a többi foglyokkal szemben hivatalosan megilletett, tudniillik, hogy nehéz munkára és transzportba nem vihetnek, mindig betartotta és másokkal betartatta. A 24-es Blokkältestere pedig mindent elkövetett, hogy korra és egészségi állapotra való tekintet nélkül munkára menjünk.

Egy alkalommal hurcolkodni vittek bennünket. Szalmazsákokat, pokrócokat kellett a kőfalon kívül lévő egyik barakkból a másikba vinni. Csúszós havas volt az út. A völgyből kellett hegyre felhozni a szalmazsákokat. Egészséges, normális embernek nem elviselhetetlen munka húsz-huszonöt

kilós szalmazsákokat hátára venni és hegynek felmenni. De a sok szívbeteg, tüdőbeteg, asztmás, ödémás idős embernek bizony életveszélyes volt. Azt hittem én is, hogy kiszakad a szívem és a tüdőm. Megálltam terhemen az egyik barakk előtt, ahonnan éppen kilépett a tábor adminisztrációjának vezetője, Strauss őrnagy. Úgy látszik, feltűntem neki, mert megszólított:

- Kicsoda ön, magyar?
- Igen.
- Gróf?
- Nem.
- Zsidó?
- Nem.
- Hát miféle fajzat? Mi a foglalkozása?
- Újságíró vagyok.
- Te csirkefogó, takarodj a szemem elől!

Az őrnagy úrnak és a többi SS-pribéknek szép fogalmaik voltak Magyarországról. Vagy gróf, vagy zsidó. Szerencsétlenségemre még a zsidónál is gyűlöltebb felekezethez tartoztam. Újságíró voltam. Az ő szemükben „Lausbub”.

Megismerkedtem a szomszéd barakk Ältesterével. Elmondotta, hogy hosszú ideig segédkezett a kivégzéseknél. Többek között a vérfelmosás is az ő munkája volt.

- Biztosítlak - mondotta -, nekem egy emberélet annyi, mint egy szalmaszál. Azelőtt parkett-táncos voltam. Nők kiktartottja, strici. Nem fogom tovább ezt a fáradságos munkát folytatni. Ha egyszer mégis sikerül innen kiszabadulnom, kinézem magamnak az első embert, akinek a kezén briliánsokat látok. Azt leütöm. Könnyen, úri módon akarok a jövőben megélni.

Nagy mulatság volt az éjjel Blokkältesterünknel. A nevenapját ünnepelték. Mikor már jól beszéltek, akkor kivágódik szobánk ajtaja, megjelenik az orangután képű ember, a 21-es barakk Ältestere, és elordítja magát:

– Zsidók! Ide figyeljete! Vegyétek tudomásul, hogy testöl-lelkestöl, szívvel-lélekkel betörő vagyok. És az is akarok maradni!

A 22-es barakk Ältesterje eldicsekedett azzal, hogy a magánéletben gigoló volt. Specialitása, hogy púpos nőket vett feleségül.

– Szerencsém volt – mondotta. – Rajtakaptam a púpos dögöt, mikor megcsalt. Ettől kezdve gondtalan életem volt. A nő, hogy botrányt ne csináljak, fizetett, mint a köles.

És ezek az emberek voltak megbízva a mi és hozzánk hasonló politikai és hadifoglyok rendbentartásával és fegyelmezésével.

Ádám:

*Im nagy lsten tekints le és pirulj, mi nyomorult,
akit remeknek alkotál, az ember.*

Az állandó gyakorlatoztatás, az ételadagok csökkentése, a folytonos izgalmak rendkívüli módon igénybe vesznek mindannyiunkat. A reggeli appeloknál (sorakozók) nap mint nap összeesik közülünk valaki. Szívgörcsök, idegbénulások következtében ájulnak el bajtársaink. Minden héten legalább egy, de néha ketten-hárman kerülnek kórházba. Valóságos pánik van már. Jól látja ezt a mi Blokkältesterünk és nagy elégtétellel veszi tudomásul. Éppen ezért esze ágában sincs csillapítani bennünket, megnyugtatni, mint ahogy tette ezt Karl Grüneberg. Ellenkezőleg. Minden alkalmat megragad, hogy a pánikot fokozza.

A sok megrettent ember, aki nem tudja idegfeszültségét levezetni, egymást marja. A gyűlölködés fokozódik. Sem valósi, sem faji, sem honfitársi összetartásról nem lehet beszélni. Mindenki mindenki ellen megy. Undorodom. Ez a sok kapitalista gazdag ember egy életen keresztül a napos oldalon járt. Harminc-negyven évig éltek jólétben, bőségben. Mindent, ami szép, mindent, ami szemnek, szájnak ingere volt, megvettek. És, tisztelet a kevés kivételnek, akik így élvezték az életüket, azok voltak a leggyávábbak, a legkétségbeesettebbek, a leghitványabbak.

Péter apostol:

*Te nyomorú faj! gyáva nemzedék,
Míg a szerencse mosolyog feletted,
Mint a napsugárban a légy, szemtelen,
Istent, erényt, gúnyolva taposó.
De hogyha a vész ajtódon kopog,
Ha Istennek hatalmas ujja érint,
Gyáván hunyász, rútul kétségbe'eső.
Nem érzed-é, hogy az ég büntetése
Nehezkedik rád? Nézz csak, nézz körül,
A város pusztul, durva idegen nép
Tiporja el aranyvetésidet,
Szétbomlik a rend, senki sem parancsol
S szót nem fogad. A rablás gyilkolás,
Emelt fővel jár a békés lakok közt,
Utána a halvány gond, rémület
S égből, földről se' részvét, sem segély.
Nem bírod, úgy-e, kéjek mámorával
Elandalítani azt a szózatot,
Mely a kebelnek mélyét felveri
S jobb cél felé hiába ösztönöz?*

Kielégítést úgy-e bár nem érzesz.
Csak undort ébreszt szűdben a gyönyör
És aggódva nézsz körül, a jarkad rebeg:
Hiába mind a régi istenekben
Nincs már hited, kövekké dermedeztek.
Elporlanak és új istent nem találsz,
Mely a salakból újra felemelne.

... ..

... ..

El fogsz pusztulni, korcsult nemzedék,
E nagy világ most tisztuló színéről.

Reggel összeállították csoportunkat: ötven embernek a kőbányába kell menni követ hordani. Blokkáلتesterünk, a vadállat, válogatás nélkül zavarta kőhordásra az első ötvenet, akik sorban elöl álltak. Hiába könyörögtek: sérvem van, szívbjajos vagyok, vesebjajos vagyok, dagadtak a lábaim – nem használt semmit.

– Takarodjatok, mielőtt ütök!

S az ötven ember, mondhatnám, majdnem halálra szántan indult el. Szerencsétlenségükre munkafelügyelőjük, a tábor egyik hírhedt alakja, egy pozsonyi sváb fiú, akit röviden „a Bokszernek” hívtunk, korbáccsal diktálta a tempót. Aki könnyebb követ mert felhozni, azt véresre verte. A cionista Schweiger Miklós, aki gyenge testalkatú ember volt, leejtette válláról a követ. Úgy gurította felfelé 186 lépcsőfokon a negyven-ötven kilós súlyos gránit-darabot. A Binét és Barna cég egyik főnöke, Barna, aki akkor már súlyosan beteg volt, kékre-zöldre verve jött vissza. A Bokszer rettenetes ökleivel kiütötte a fogait és kis híja, hogy a szemét is ki nem verte, Györki Imre, akit Budapesten az operációs asztalról vittek a fogdába a Gestapo emberei és aki eddig keményen állta a sarat,

lihegve, reszkető térdekkel tért vissza. Mind az ötven ember kisebb-nagyobb sérüléssel jött haza. Mikor hazafelé jöttek, találkoztak a Táboröreggel (Lagerältester), aki részeges vadállat volt, de velünk, magyarokkal és magyar zsidó bajtársainkkal mindig rendesen viselkedett. Megdöbbenve látta a megviselt magyar csoportot. Feljött a mi Tömböregünkhöz, és megkérdezte tőle:

- Nem tudod, hogy ezekkel a magyarokkal nem szabad nehéz munkát végeztetni? Megtiltom, hogy még egyszer ilyen csinálj.

Hiába tiltotta meg, mert a 24-es barakk „Öregje” még kétszer vagy háromszor leküldte a kőbányába magyarjainkat azzal a különbséggel, hogy most már kiválasztotta a keresztényeket és olykor hallgatott az orvosra. Megcsinálta azt is, hogy tizenhat bajtársunkat transzportba akarta küldeni, Gusenba. Megborotváltatta, megnyíratta, felöltöztette őket, ahogy ezt a transzportba menőkkel meg szokták tenni és csak a legutolsó pillanatban akadályozta meg a Lagerältester ezeknek az elhurcolását.

Ma reggel Garai János, az olimpiai kardvívóbajnok esett össze ájultan. Egyike a legszimpatikusabb, legcsendesebb és legszerényebb bajtársaknak. Kereszténynek született, a szülei már fiatalkorukban kitértek. Kereszténynek nevelték, mégis származási alapon sárga csíkot festettek rá és zsidónak számított. Valahányszor ránéztem, mindig eszembe jutott, mikor a rádió előtt ültünk odahaza és hallgattuk az olimpiai kardvívó-csapatbajnokság helyszíni közvetítését. A fülemben csengett:

- Kedves hallgatóink, az olasz és a magyar kardvívó-csapat két utolsó vívója lép most a porondra. Eddig egyenlő pontszáma van mind a két csapatnak. Garai Jánosra, aki az

utolsó asszót vívja, vár a feladat a haza becsületét, a magyar kard becsületét megvédeni.

Garai János megvédte a magyar kard becsületét, az utolsó menetben legyőzte világhírű olasz ellenfelét s a magyar csapat lett az olimpiai világbajnok. A magyar kard becsületét Garai János megmentette. Ez azonban kevés volt. A kereskedelmi minisztérium külkereskedelmi osztályán németellenes beállítottságúnak számított és ezért kell most lakolnia.

A mellettünk lévő barakkokban jönnek-mennek a transzportok. Kétségbeejtő állapotban vannak legtöbben. Soványak, elhanyagolt külsejűek, rongyosak, mezítlábasok. Alig van emberi formájuk. Egyszer Gáspár Árpáddal, a magántisztviselők titkárával arról beszélünk, vajon a szörnyű külsők mögött kik húzódnak meg? Úgy találomra mondom:

- Nézd, itt jön ez a rosszkülsejű ember. Francia. Ki tudja vajon odahaza, Franciaországban, Párisban, nem délceg úr volt-e?

- Tudod mit? Tegyük egy kísérletet. Kérdezzük meg hová való és kicsoda?

Kiderült, párisi ember, repülőszázados. Repülőgépet lelőtték és mint De Gaulleista, koncentrációs táborba került...

- Nézzük meg azt a másikat, azt a hosszú legényt. Lázrózsák vannak az arcán. Hosszú, sovány, köhögős. Nagy vastag szarukeretes pápaszem az orrán. Olasz származású amerikai újságíró. Tüdőbeteg, eddig bányamunkát végzett. Tudja jól, élve nem szabadul. Hősiesen viseli a sorsát.

Szomszédaink a legkülönbébb nemzetiségűek. Mégis legtöbb közöttük itt is a lengyel és az orosz. Ezek még éheesebbek, mint a 18-as, 17-es barakk oroszai voltak. Egy darab kenyérért, néhány cigarettáért mindent eladnak. Így jutot-

tam én is télikabáthoz. Akkoriban egy egész kenyér ára tíz cigaretta volt. Márton István kőműves elvtársam néhány napja ide jár dolgozni. Elmondtam neki: egy kenyérért télikabátot vehetnék. Ehhez azonban tíz cigarettára volna szükségem. Márton Pista, a szenvedélyes dohányos, szó nélkül benyúlt a zsebébe, kivett tíz cigarettát és odaadta nekem. Az elvtársak, akár a kommunisták, akár a szociáldemokraták egy-két esettől eltekintve, nagyon jók voltak hozzám. A vasas Ebergényi András bőrbakancsot szerzett, Hegedüs Lajos gépmester kabátot, meleg harisnyát adott minden ellenszolgáltatás nélkül, ami itt nagyon nagy szó, mert hiszen mindenki éhes és minden ruhadarabnak kenyérértéke van.

Blokkáltesterünk kissé megennyhült. Nem tudjuk kinek a befolyására, de tény, bemehetünk az előszobába, leülhetünk és napközben néhány órát melegben lehetünk. Ilyenkor mindig igyekszem olyan emberek mellé kerülni, akikkel értelmesen lehet beszélni. Bálint Imrével kerültem össze és miről beszélhettünk, két magyar újságíró? Politikáról. Bálint Imre a szabadelvű párt politikáját védte, én pedig támadtam. Innen, Mauthausenből nézve mondtam, látjuk igazán, milyen súlyos hiba volt az úgynevezett Népfront ellen állást foglalni. Súlyos politikai bűn volt állandóan azon dolgozni, hogy a szociáldemokrata pártot izolálják. Ez tulajdonképpen a bethleni koncepció folytatása. Elszigetelni a szociáldemokratákat, megfosztani a mozgás minden lehetőségétől, így kezdte, így folytatta, így fejezte be politikáját Bethlen István, és ezt a politikát folytatta ugyanazokkal a szándékokkal a szabadelvű párt.

Bálint Imre eleinte védte pártja hivatalos álláspontját, végül beismerte ennek a politikának a helytelenségét. Mellettünk ült a 75 éves Vajda Árpád, valamelyik amerikai kö-

olajvállalatnak nyugalmazott vezérigazgatója. A vita végén azt mondotta:

- Negyven évig éltem a magyar közgazdasági élet gyújtópontjában. Egy hatalmas nagy vállalatnak voltam elég nagy befolyással rendelkező vezetője. Soha eszembe nem jutott a magyar politikával törődni. Ha jöttek a választások, a kormány pénzt kért tőlünk a választás céljaira, adtunk. Soha nem gondolkodtam afölött, hogy kire adjam a szavazatomat. Magától értetődőnek tartottam, hogy a mindenkori kormány pártjára szavazzak. Most, mikor hallottalak benneteket vitatkozni, most döbbsenem rá, milyen jóvátehetetlen mulasztás volt ez részemről, részünkről. Fogalmunk nem volt arról, mi történik körülöttünk. Lenéztük a politikát, azt a politikát, amely íme, kilökött bennünket polgári kényelmünkből s amely mulasztásért most valószínűleg az életünkkel fogunk fizetni.

Igen, igaza volt Vajda Árpádnak. A sok közgazdasági nagyság, akik mind kitűnően értettek ahhoz, hogyan lehet milliókat keresni, teljesen idegenül mozognak a magyar politika területén. Csak egyet tudtak: a szocialisták és a kommunisták ellen minden eszközzel harcolniok kell. Hát még a vidéki zsidók. Téglagyárosok, bőrgyárosok, textilkereskedők, nyomdatulajdonosok, nagy pénzeket kereső virilista ügyvédek, természetes és magától értetődő kötelességüknek tartották az utolsó pillanatig a mindenkori kormány kiszolgálását. Sokszor eszembe jutott, ami a Népszava-agitáció során egyik Népszava-gárdistával történt. Bevetődött egy ilyen nagy-pénzkereső üzletemberhez, aki azt mondta neki:

- Takarodjon ki a lakásomból. A Népszavára nem fizettek elő. Minden porcikámmal gyűlölöm magukat és százszor inkább a nyilasokat segítem!

Vajon használt-e a mauthauseni lecke az itt sínylődő zsidó bajtársaimnak, meg annak a bennünket minden porci-

kájával gyűlölő gazdag zsidónak, aki ki tudja, melyik koncentrációs táborban kap gyakorlati oktatást a fasizmus lényegéről? Tanultak-e belőle valamit, vagy ha elmúlnak a nehéz napok, minden kezdődik előlről?

Meghalt Simonyi Ákos elvtárs, az V. kerületi pártszervezet titkára. Szegény Simonyi, milyen hős, tetőtől-talpig férfi és ízig-vérig szocialista volt. Megjelenése olyan, amire valóban ráillett: nem leányálom. Mindig borotvátalan, az ingnyak rojtos és szennyes, a kabát rongyos, a cipő csámpás és piszkos. Már itthon is sovány, Mauthausenbe pedig mozgó csontkollekció. De soha egy türelmetlen szava nem volt. Soha nem lázadt sorsa ellen, nem sírt, nem jajgatott, nem vádolt. Megadással viselte nehéz keresztjét, melyet még súlyosabbá tett az emberek állandó csipkelődése – elhanyagolt külseje miatt.

Szegény Simonyi Ákos, a végén már teljesen legyengülten megfertőződött, rühes lett. És így legyengülten, betegen készült, hogy nekünk Ady Endréről előadást tartson. A törött testben levő töretlen szocialista lélek az elmúlás előtti utolsó napokban is még tanítani akart.

A tetűvizit alkalmával megállapították fertőző voltát, elküldték a kórházba, ahol másnapra halott volt. A fáradt, nyomorult testét reggelre elhagyta szép, erős lelke. Az első éjjel csendesen elaludt örökre.

A fektetésnél a szobaszolgálatos bajtárs rossz helyet jelölt ki egyik bajtársának, aki egyébként civilben a MÁK vezetőmérnöke volt. Ezen ez annyira dühbe jött, hogy leköpte a szobaszolgálatost, aki erre pofonnal válaszolt. A zajra bejött Blokkältesterünk, és mikor megtudta, miről van szó, először ököllel verte arcul mérnök bajtársunkat, később gumibottal

ütötte ott, ahol érte. Végül felemelte a levegőbe kétszer-háromszor és úgy csapkodta a földhöz. Ezzel azonban még nem volt befejezve az ügy. Másnap reggel a mauthauseni „jogszokásoknak” megfelelően kollektív büntetést mért ki ránk. A nyolc-tíz centiméteres vastagságú hórétetet, amely éjjel leesett, tenyerünkben kellett egy halomba hordani.

Amitől féltem, bekövetkezett. A sok izgalom, éhség, örökös gyakorlatoztatás, hideg megtették a magukét. Irtózatosan köhögtem már hetek óta. Tudtam, mi lesz a vége. Vérköpés. Dől belőlem a vér. Mutatom az orvosoknak a köpetet, először vigasztalgatnak, később elkerülnek, ne kelljen velem beszélni. Alig van jártányi erőm. Rettegve gondoltam az elkövetkezendő napokra. Nem a haláltól féltem most sem. Attól féltem, hogy az állati életösztön az utolsó pillanatokban úrrá lesz rajtam és méltatlanul fogok viselkedni. Rettegtem attól, amit legtöbb esetben láttam, hogy a halálra vált emberek nem uraik többé akaratuknak. Az ösztön viszi őket. Síró, nyöszörgő, szánszalkos figurákká válnak. Ettől féltem, Litván Józsefnek, a Budakalászi Textilművek vezérigazgatójának mondtam el aggályaimat. Megismételtem előtte Parragi Györgyre bízott üzenetemet. Hozzáfűztem még azt a kérésemet, hogyha az utolsó hetekben én is olyanná válnék, mint amilyeneket itt látunk napról-napra a betegeknek, mondja meg magyar bajtársaimnak, ez már nem én voltam. Belőlem a lélek már régen kiszállt. Ez csak a visszamaradt állat, amely rúg, kapál, nem akar a föld alá kerülni.

Peyer, Rátkai, Parragi át-átlátogatnak hozzánk, vasárnaponként. Csak engedéllyel lehet hozzánk jönni és a kapuban álló SS-pribék szűken méri ezeket az engedélyeket. Tizenöt-húsz perc a legtöbb, amit látogatási időnek szán. Peyer és

Rátkai közölték, azon dolgoznak, hogy közülünk mennél többen valamelyik üzembe kerülhessenek munkára. Ez volt az egyetlen lehetősége annak, hogy irtózatosszigeteltségünkől és a 24-es Blokkältester karmaiból kimeneküljünk. Néhányunknak, de csak keresztényeknek, sikerült ez. A mosodába kerültünk munkára. Ami a többinek öröm volt, benem nagyobb aggodalmat keltett. Vérköpéssel, ezzel a szörnyen elgyötört, legyöngült szervezettel reggeltől-estig dolgozni, hogyan fogom ezt bírni? Hiszen annyi erőm sincs, hogy a járdára fel tudjak lépni. A járdára való fellépés, vagy lelépés is kínos és nehezemre esik. Nem volna okosabb végét vetni az egésznek? Körbefut a falakon az erős árammal telített drót. Csak hozzá kell érni és vége mindennek: befejezem a földi szenvedéseket. Napokig vívódtam: megtegyem, ne tegyem? Szégyelltem így meghalni. A szégyenérzés tartott vissza attól, hogy öngyilkos legyek. Olyan fáradt voltam, annyira fájt az élet, hogy irigyeltem azokat, akik végelgyengülésben örökre elaludtak. Miért nem adatik meg nekem is ez a könnyű halál? Mit vétettem, hogy ilyen rettenetesen sokat kell szenvednem? A fáradságnak, gyöngeségnek ennyi fájdalmát miért kell viselnem. És mégsem nyúltam a dróthoz. A legkétségbeesettebb lelkitusában győzött bennem a szocialista. Nem szabad megfutamodni. Bukjak fel menés közben, essek össze a gép mellett, vagy aludjak el a kórházban végelgyengülésben, de természetes halállal távozzak erről az átkozott sárgolyóbisról. Mit szólna a feleségem, mit szólna a gyermekem, mit szólnának az elvtársaim, ha megtudják: megszöktem a szenvedések elől?

Munkába álltam. A forró mángorlóhoz osztottak be. Reggel félhétől egy órai ebédszünettel este hatig a nedves lepedőket kellett szétfeszített karral a forró mángorlóba rakni. A forró gőz, ami a nedves lepedőből felszállt, az állandó,

folyamatos, megszakítatlan munka, azt hittem, rövidesen végeznek velem. De ez még nem volt elég. Ez még a könnyebb munka volt. Néha hetven-nyolcvankilós klórmeszes hordókat hoztak, azokat a mosoda munkásainak kellett az autóról a pincébe hordani. A második, vagy harmadik napon már engem is kizavartak erre a munkára. Odaálltam az autó elé, a vállamra tették a nyolcvankilós hordót és megindultam a lépcső felé. Éreztem, még egy lépés és felbukom. S az utolsó pillanatban megszólal mögöttem valaki:

– Sándor bácsi, add ide, majd én leviszem.

Fauszt József volt, egy baranyai sváb, aki azért került ide, mert magyarnak vallotta magát.

Életmentés volt, amit csinált. Mert ha a nyolcvankilós hordóval a lépcsőn lefelé menve elesem, a hordó agyonnyom.

Peyer Károly nagyon sokat segít rajtam. Mikor kiszabadultam a 24-es blokk vadállatának kezéből és átkerültem ismét az 1-es táborba, Peyer közbenjárt, hogy abba a barakkba kerüljek, ahol ő és a többi magyar „prominens” volt. Nagy dolog volt. A kínok útján egy kicsit jobbra fordult a sorsom. Bár egész nap dolgozni kellett, a lelki kínzások elmaradtak új helyemen. Ha hazajöttem a munkából, nyugodtan leülhettem. Senki nem rúgott belém. Híreket hallhattam és újra könyvhöz juthattam. Sopronkőhidáról a foglyok egy részét ide hozták. Ezek könyveket is hoztak magukkal. Parraginak már régibb idő óta megvolt Vörösmarty összes költeménye. Most megkaptuk Shakespeare Velencei kalmárját, Hamletjét, Antonius és Kleopatráját, Zilahy Lajos: A szökevényét, Bromfield: Árvíz Indiában c. regényét. Egy kis kultúra, egy kis nyugalom és hozzá egy kis ételtöbblet újra emberré formáltak. Peyer mindent elkövetett, hogy kenyeret szerezzen számomra. Az osztrák kommunista, Josef Kohl és a szociál-

demokrata Josef Stoltzschnik minden második nap egyharmad kenyeret, Peyer, Rátkai, Rassay, akik esténként közösen főztek, minden este egy tányér levest adtak. Bent a mosodában is néhány emberséges emberre találtam. Az üzemvezető helyettese, egy Fiala nevű fiatal cseh szocialista, ahol csak lehetett, támogatott. Vigyázni kellett nagyon, mert ha az üzemparancsnok SS meglátta, hogy valaki beteg vagy fáradt, azt azonnal kidobta az üzemből. Egy Gottlieb nevű bécsi kommunista meglátta, hogy a zsebkendőmbe vért köptem. Ettől kezdve, amikor csak módjában volt, juttatott egy-egy falat ennivalót. Nem sokat, mert a kedves „Lieb” jószívére sokan pályáztak, sokfelé kellett adnia és Lieb boldog volt, ha menél többnek adhatott.

Az üzem vezetője egy német zsebtolvaj volt. Többször megtörtént, hogy esti sorakozónál öngyújtókat, cigaretta-tárcákat rakott az asztalra. „Jelentkezzenek a tulajdonosok” – mondta nevetve. A dohányosok ijedten kapkodtak zsebükhöz. Üzemvezetőnk napközben munkásai zsebéből kilopkodta a különféle értéktárgyakat. Bevallotta, hogy nem szeretné, ha kijönne a gyakorlatból...

A mosodában tiszta fehérneműt kaptunk minden héten. A 24-esben nyolc hétig nem váltottam fehérneműt. Soha az életemben nem éreztem, mit jelent mocskosan járni. Nagyon szegény voltam egész életemben. Hétéves korom óta félárva. Tizennégy éves korom óta magam kerestem a kenyeremet. Édesanyám napszámba járt, kis cselédszobákban laktunk, de tiszta fehérneműm mindig volt. Most tudtam meg Mauthausenben, milyen gyomorémelyítő a bűzös szennyes alsóruha. Itt tudtam meg, milyen örömet okozhat meleg vízben megmosdani mindennap. Arcot, nyakat, fület, mellet, lábat mindennap megmosni és minden héten

egyszer tiszta fehérneműt kapni! Milyen kevéssel beéri néha az ember.

Volt még egy nagy előnye mosodai szolgálatunknak. „Organizálni” tudtunk. Mauthauseni tartózkodásunk alatt először jutottam abba a helyzetbe, hogy magam is organizálhattam. Organizáltam is és elláttam fehérneművel, tiszta ruhával elvtársaimat. Üzletet is megpróbáltam kötni. Az egyik textilgyáros, aki nagyon fázott, meglátott nálam egy kék gyapjú pulóvert.

- Nem.

- Eladó?

- Add el nekem. Nagyon fádom. Az Isten is megáld érte, ha eladod nekem.

Éhes voltam, körülöttem sokan éltek jól abból, hogy az organizált holmikat eladták, gyenge lettem, engedtem a kísértésnek.

- Jó - mondtam -, eladom. Tessék.

- Mit kérsz érte?

- Rád bízom, amennyit neked ér, annyit fizess.

- Rendben van. Egy kenyeret adok érte. De most nem tudok fizetni, mert pillanatnyilag nincs kenyérem. Majd részletekben fogom törleszteni.

Ez volt az első és az utolsó üzletem. Ezt is szégyelltem, mert csak nagy botrányok után törlesztette le bajtársam azt a vételárat, amelyet maga ajánlott fel.

Érzem, hogy egy helyiségben vagyok, amelynek azonban nincs padozata, nincsen mennyezete, nincsenek falai. Mégis úgy érzem, zárt helyiségben vagyok. Érzem azt is, hogy valami csodálatos dolog fog velem történni. Szorongó érzés fog el. Nem tudom, hol vagyok, de érzem a barátságos helynek minden melegét. Ennek ellenére is úgy érzem ma-

gam, mint egy szurkoló diák az érettségi előtt. Izgatottan várom, mi fog velem történni.

- Fiam - szólal meg egy csodálatos zengésű hang -, magam elé szólítottalak, mert beszélni kívánok veled. Úgy tudom nagyon szeretnél hazamenni. Vágyódsz a családod után. Szeretnél dolgozni otthon. Dönteni kívánok sorsodban. Mondd meg, mi az, amiért haza szeretnél menni? Mondd meg, miért van odahaza terád szükség? Mi az, amit egyedül te és csak te tudsz és amelyben pótolhatatlan vagy?

- Uram, Teremtőm, nagyon szeretnék hazamenni. Azt hiszem, még hasznomat is tudnák otthon venni. Kérem azt a kegyet, hogy kislányomat és feleségemet még egyszer láthassam. Jóságod engedje meg, hogy még egyszer dolgozhassak a szocialista mozgalomban. Harcolni, küzdeni szeretnék még azért, amiért Fiad a keresztfán kisenvedett.

- Jó, jó, de ezt más is el tudja végezni. Fiatalabbak vannak, erősebbek, harcosabbak. Nem vagy nélkülözhetetlen a mozgalomban sem. Felneveltetted a gyermekedet. Ha itt halsz meg Mauthausenben, a párt biztosítani fogja feleséged megélhetését. A családnak sem vagy tehát nélkülözhetetlen. Azt kérdeztem és arra felelj, mi az, amit te és egyedül csak te tudsz megcsinálni?

- Teremtőm - dadogtam és homlokom gyöngyözni kezdett -, valóban nem tudok olyant mondani, amit csak én és egyedül csak én tudnék elvégezni. Nem tudom megmondani, miben vagyok nélkülözhetetlen. Úgy érzem, nem vagyok különb senkinél. Nem áldottál meg lángésszel. Erős lelket, idealizmust, munkavágyat és munkakedvet adtál belém. Teremtőm, nem elég ez, hogy a hazamenetelt kiérdelemjem?

- Nézd, gondolkozz egy kicsit. Talán ennél okosabb és elfogadhatóbb indokot tudsz találni, amivel bebizonyítod, hogy a hazamenetelre rászolgálász. Egy példával segítségedre

is leszek. Itt van az öreg Engelsmann Jenő. Hetvenöt éves. Benne is van munkakedv és ő is fogadkozik, hogyha hazamegy, dolgozni fog. Én mégsem ezért ajándékozom meg őt az étellel, hanem azért, mert ő valóban nélkülözhetetlen odahaza. A kis unokáival senki nem fog tudni úgy játszani, mint ő. Kis unokáinak senki nem tudja adni szívben, lélekben, szeretetben azt, amit ő. Látod, ő nélkülözhetetlen. És ezért fogom őt hazasegíteni.

Álltam verejtékezve, fejem lebiccsaklott, könnyeim szivárogtak:

- Uram, Teremtőm, kegyelmedet kérem. Mondd meg, mi a szándékom velem, hogy tudjam, mi lesz a sorsom.

- Fiam.....

- Aufstehen! – dördül bele a hajnali csöndbe egy durva hang. Felébredtem.

Gyakran megjelenik a mosodában Bachmayer SS-őr-nagy, lehúzza kezéről a véres glazékesztyűt és behajítja kitisztításra. Azt mondják az öreg Häftlingek, a tarkólövéseket sajátkezűleg végzi és attól véres a glazékesztyű.

Nagyon hideg van. Húsz-huszonöt fokos hideg éjszakák szakadtak ránk. Benne vagyunk abban a télben, amitől olyan nagyon féltünk. Minden dátum, minden jóslás, kombináció hamisnak bizonyult. Ötvenszer elfoglaltuk Kölnt, átkeltünk a Rajnán, körülvártuk Varsót, Budapestet, megszálltuk egész Magyarországot, hogy mind az ötvenszer kiderüljön: semmi sem igaz. Nem hittünk már senkinek és jóformán nem is bízunk már semmiben. Közeleg a karácsony. Félünk tőle és nehezen várjuk. A leghitetlenebb emberben is él a karácsony misztikuma. Vár tőle valamit. Bízunk benne. Hiszi hogy ez a dátum sorsdöntő lesz. Hogy erre a napra valóban megszületik a Megváltó, megszületik a megváltás.

A „Strafkompagnie”, a büntetőszázad majdnem ugyanolyan veszedelmes hely, mint a 20-as blokk. A legkülönbélebb bűnökért kerülnek ide az emberek. Vannak benne politikai „bűnösök”, és vannak tolvajok, bicskások, fegyelmezhetetlen fenegyerekek. Vannak, akiket egyszerű kivégzés helyett erre a „cirkuszos” kiirtásra ítélték. A 20-as blokk többnyire a lassú sorvadás, a végelgyengüléses halál telepe, a „Strafkompagnie” a gyorsabb halál tábora. Van, akit „szökés közben” már az első nap lelőnek, van, aki már az első útján önként megy a halált jelentő drótkerítéshez, várva a megváltó golyót, de vannak, akik bíznak fiatalságukban, izmaikban, egészségükben és szerencséjükben.

Februárban, farkasordító hidegben a nyolcvan méter mély kőbányából 50–60 kilós kövekkel a hátukon tántorogtak be vagy hetvenen az udvarra. A sima aszfaltot jég vonta be és az azon való járás minden terhelés nélkül is életveszélyes volt. Ezen a síkos úton kellett a lihegő, kifáradt, kifulladt embereknek súlyos terhükkel végigmenni. Minden lépésnél felbukott egy-két ember. És ez minden esetben vagy súlyos sérülést, vagy halált jelentett. Mindenki szemeláttára, az udvar közepén, a bordélyház előtt loccsantak szét a fejek.

A látvány olyan borzalmas volt, hogy a nők sírva, örvongve sikongattak és átkozódtak. Kinyitották ablakaikat, két kezükkel rázták a vasrácsokat és a legútszélibb, legrágárabb kifejezésekkel illették a kísérő SS-eket. Az SS-ek embertelensége néhány pillanatra újra emberré nemesítette a polgári társadalom kiközösítettjeit. A perditák a szenvedések láttán nővé, anyává váltak, ugyanakkor mi férfiak hangerővel, gyáván, meghunyászkodva néztük a mosoda ablakából bajtársaink kínszenvedését. Vajon a legutolsó nőben is több emberi érzés van, mint a legrendesebb férfiben?

Készülődnek karácsonyra. Barakkunk B) szobájából kirakják a lakókat, átalakítják színház- és zeneteremmé. Barakkunk bejárata elé fenyőfákat állítanak fel. A betörők, a feleséggyilkosok, a zsebtolvajok átszellemülten, lelkesen készülnek a karácsonyi játéokra.

December 24. Karácsony-est elérkezett. Este a prominensek szobájában összegyövünk, elénekeljük a „Mennyből az angyalt”, Rátkai Károly mélyen átérzett, megható és meghatódott beszédet mond. Elfog bennünket a karácsonyi hangulat. Peyer Károly maga elé teszi felesége és leánya arcképét, előszedi leveleiket és könnyes szemmel hol a leveleket olvassa, hol a fényképeket nézi. Peyer Károly a kemény harcos. Nézem a parlamenti és közgyűlési harcok kíméletlen bajvívóját, aki félelmet nem ismerve állt ki a népgyűléseken csak úgy, mint a közgyűlésen vagy a parlamentben, akit odahaza soha meghatódva nem láttunk, akiről azt hittük, nincs is szíve, most itt ül a fényképek előtt és sír. Olyan emberi volt ebben a karácsonyi ellágyulásban, hogy odamentem hozzá, megöleltem és megcsókoltam.

Karácsony első napját színielőadással és hangversennyel ünnepelték. A zenekar legtöbb tagja cseh muzsikus. Többnyire művész a maga nemében. Peyer Károllyal áhítattal hallgattuk a gyönyörű zenét. Beethoven IX. szimfóniája, Liszt ábrándjai ebben a környezetben! Ezek a gyönyörű hangok, zsolozsmázták imánkat az ég felé. Mint tegnap este, most is erőt vett rajtunk az ünnep hangulata. Beethoven a német kultúra egyik csúcsa. A sokszor, de soha eleget nem hallott IX. szimfónia! Szinte elfeledkeztünk mindenről. Nem láttunk, csak hallottunk. Sajnálunk, mikor vége szakadt. Megittasulva és kábultan a szokatlan élvezettől, magunkba mélyedve léptünk ki az ajtón. Mikor kilépünk, és oldalt tekintünk, nyolcvan vagy száz meztelen, fagyott hullán akadt meg a tekintetünk. Mint a tűzifa, egymásra rakva feküdtek ott baj-

társaink. A teremben Beethoven a német kultúra világító csillaga, az udvaron a bizonyíték, hogy a földi teremtmények legzüllöttebbike: a német!

A nemzetközi világtröszt megint belenyúlt a mauthauseni táborba, hogy kiemeljen onnan egy kapitalistát. Hatalmas szervezet, amely még a hitleri birodalomban is megtalálja a börtönök kulcsát, hogy egy-egy emberét kiszabadítsa. Hatalmas szervezet, amely a kapitalista zsidót ki tudja vinni. Hiába: a Wertheim-szekrény kulcsok a hitleri börtönök és koncentrációs táborok kapuit is nyitják.

Aschner Lipótot, a Egyesült Izzó vezérigazgatóját engedték ezúttal haza. Mielőtt elment, a 24-es Blokkältester alaposan megverte.

– Disznó zsidó. Én a keresztény, a német aki, négy éve itt rothadok, továbbra is itt kell rothadjak. És te, „Saujud” hazamész! Hát vidd el útravalóul még ezt a néhány pofont.

Örültünk, hogy szegény Aschner kiszabadult. Ő is azok közé tartozott, akik majdnem végig keményen állták a sarat. Mindig tiszta volt, sokat adott a külsejére. Kefélte ruháját, fényesítette cipőjét. Mikor egyszer megjegyeztem:

– Tetszik nekem, hogy így viseled sorsodat. Tetszik nekem, hogy ruhád, cipőd tisztaságára vigyázol.

Akkor azt felelte rá:

– Igen, vigyázok. Mit szólna a fiam, ha megtudná, hogy apja elhanyagolja a külsejét.

Legfőbb ideje volt, hogy ebből a pokolból elvigyék. A hetvenhárom éves Aschner Lipót testi és lelki erejét a sok szenvedés ekkor már kikezdte.

Sok baj van a magyar „prominensekkel”. Nem állják egymást sem, de különösen nem állják Peyer Károlyt, aki né-

ha valósággal menekül a szobából. Esténként, mikor holtfáradtan hazajövök a mosodából, szinte könyörög, menjek vele sétálni, hogy ne kelljen az „urakkal” együtt lennie. Nem bírják egymást. Peyer világosan látja nemcsak azt, amit valamennyi magyar „prominens” tud már, hogy a háborút a németek elveszítették, hanem azt is, mik lesznek ennek Európa-szerte és természetesen odahaza Magyarországon is a következményei. És ha erről van szó, Peyer Károly megmondja: A magyar középosztálynak, a magyar arisztokráciának és gentrynek, a magyar államgépezet vezetőinek lakolni kell Magyarország romba döntéséért. Nyíltan megmondja: az egész Horthy-rezsimmel, visszamenőleg egészen 1919-ig le kell számolni. A magyar „prominensek”, a mágnások, tábornokok, vitézek, miniszteri tanácsosok és legitimisták, ha erről van szó, mindig felhördülnek. El nem tudják képzelni, hogy mindaz, amit Peyer mond, valóra válhat. Rossz módórának, izgágaságának tudják be mindazt, amit mond s azt hiszik, személyes bosszúját akarja kiélni. El nem tudják képzelni, hogy Magyarországon olyan idők következzenek, amelyben nekik nem lesz szerepük, amikor nekik, mint osztálynak is, el kell számolni, miképpen sáfárkodtak.

Különösen a legitimisták agresszívek. És mikor Peyer egyszer kijelentette, hogy „tojik a királyokra”, akkor az egyik majdnem tettelegességre vetemedett.

Valóban nem jó vitát kezdeni a „prominensek” szobájában. Rátkai Károllyal az újságírói erkölcsről vitatkoztunk. Azt mondtam, ha hazamegyünk, vigyázni fogunk, nehogy újságírók politikai felfogásukkal ellentétes lapoknál szolgálhassanak. Nem szabad még egyszer annak a világnak visszatérni, hogy bér-írók legyenek. „Az újságírói erkölccsel összeférhetetlennek tartom – mondtam –, hogy ma szél-

sőjobboldali, holnap pedig »baloldali« újságnál dolgozhas-
son valaki.” Rátkai ezzel szemben azt vitatta, „Az újságírói
foglalkozás éppen olyan mesterség, mint mondjuk a nyom-
dászság. Egy rendőri riportnál nem érdekes írójának politi-
kai felfogása.”

Szó szót követett, beleszólt Rassay is, aki Rátkainak adott
igazat, beleszólt Peyer is, aki az én pártomra állt. Rövidesen
parázs veszekedéssé fajult az ártatlan vita. Utána Peyerral
arról beszéltünk, hogyan fogunk tudni odahaza egy új, egy
más Magyarországot felépíteni, ha a magát szabadelvűnek
nevező polgársággal a legegyszerűbb kérdésekben sem tu-
dunk közös nevezőre jutni. Előttünk, szocialisták előtt pél-
dául egyszerű és világos, mi az újságírói erkölcs. Egyszerűen
nem tudjuk elképzelni, hogy a Népszavánál más is dolgoz-
hasson, mint szocialista. És lám, ami előttünk olyan egysze-
rű, világos, az a másik oldalon is egyszerű és világos, de az
ő egyszerűségük és világosságuk homlokegyenest ellentétes
a mienkkel. Hogyan fogjuk tudni összeegyeztetni nézetein-
ket súlyosabb és nagyobb kérdéseknél?

Az öreg Fellner Frigyes egyetemi tanár sokat kínlódik
a szívével. Gyakran lesz rosszul. Elájul. Egy ilyen rosszullé-
te alatt jött a barakkba az általunk „Böllérnek” nevezett pri-
bék. (A Böllér nevet azért kapta ez a bácskai sváb béres, mert
a kőbányában úgy gyilkolta a foglyokat, mint odahaza disz-
nőöléskor a hízott disznókat. Kéjjel, gyönyörűséggel, szen-
vedélyesen.) Látta az öreget az ágyon feküdni és megkér-
dezte tőle:

- Mi bajod van?
- Az istentisztelet alatt rosszul lettem.
- Hát akkor dögölj meg!

A Böllér nevéhez méltó válasz volt.

Vasárnaponként Rátkai református istentiszteleteket tart, amelyen mi, katolikusok is többnyire részt veszünk. Szépek és meghatók ezek az istentiszteletek. Rátkai jól végzi dolgát. Meleg, lélektől, szívtől átfűtött fohászokat tud mondani. Megríkatja a résztvevőket, mikor beszél a szeretetről, jóságról. A szent tanokról, a felebaráti szeretetről, amelyet Jézus adott az ótestamentumi szemet-szemért, fogat-fogért, kéket-kékért tan helyett. A hegyibeszéd Jézusát idézte. Még jóformán el sem hangzottak a szép szavak, még a fülünkben csengett Rátkai prédikációja, és öt perccel később már mint az éhes kutyák, úgy morogtak, vicsorítottak egymásra az előbb még meghatódottan könnyező keresztények.

Lucifer:

A szent tanok...

Ah, épp a szent tan mindig átkotok,

Ha véletlen reá bukkantatok:

Mert addig csűritek, hegyezitek,

Hasogatjátok, élesítitek,

Míg örülség vagy békó lesz belőle.

Exakt fogalmat nem bírván az elme,

Ti mégis mindig ezt keresitek,

Önátkotokra büszke emberek.

Újév. 1945 január elseje. A jó polgári szokásoknak megfelelően üdvözlögetjük egymást, kezet rázva, ölelkezve, jobb meggyőződés nélkül kívántunk egymásnak boldog újesztendőt, csak úgy, mint odahaza.

A szilveszteri éjszakát SS-ék is átvirrasztották. Rettegve nézünk a sok részeg SS-re. Egyik részeg pribék a másik után jön barakkunkba. Az egyik hóhér a 24-esben lévő magyar

zsidó bajtársainkat „tisztelte” meg látogatásával. Sorba állította őket és egyenkénti kihallgatás következett.

– Mi a neved?

– X. Y.

Pofon.

– Mi a foglalkozásod?

– Gyáros, ügyvéd, kereskedő, stb.

Pofon.

– Mennyi vagyonod van?

– Semmi, mert ami volt, elvitték.

Pofon. Földre zuhanás. Fölállás. Pofon. Földre zuhanás.

Rúgás.

És a részeg hóhér egész délelőtt ezzel szórakozott. Három embert, az esztergomi főrabbit, a newyorki polgármester sógorát és még egy bajtársunkat úgy összeverte és rugdalta, hogy bordatörést és súlyos zúzódást szenvedtek. Olyan nagyfokú gazság volt ez az újévi SS-szórakozás, hogy az egész táborban híre ment. A parancsnok is tudomást szerzett róla. Személyesen ment fel a 24-esbe megnézni, mi van ott. A három súlyosan sebesültet kórházba vitette, mindegyiket külön ágyba fektette és megparancsolta a kórházvezetőnek, hogy a három bajtársat különlegesen kedvezményes bánásmódban részesítse. A három bajtárs a kedvezményes bánásmódba néhány hét múlva belehalt...

Éjjel gépfegyverropogásra ébredtünk. Első pillanatban azt hittük, hogy a sokszor beígért és kilátásba helyezett vérengzés veszi kezdetét. De a gépfegyverropogás nem közeledett, hanem mindinkább távolodott. Nem tudtuk, mi történt. Reggel aztán a beavatottak elmondták, a 19-es és 20-as barakk orosz foglyai fellázadtak és kitörték. Egy fogoly orosz vezérkari tiszt szervezte meg a felkelést. Éjjel, mikor a blokksze-

mélyzet elaludt, pokrócot dobtak rájuk, hogy kiáltani ne tudjanak és megfojtották őket. Aztán az előre elkészített csajkákkal megtámadták a legközelebb lévő gépfegyvertornyot. A toronyban lévő SS-hez vagdosták az előre elkészített csajkákat. Igyekeztek a szemébe verni a csajkákat, hogy ne lás-son és megzavarodjon. Közben pokrócokat dobtak az erős árammal telített szögesdrótokra és egymás hátán másztak fel a toronyba a géppuskát elfoglalni. Mindez pillanatok alatt játszódott le. Az örök jóformán még magukhoz sem tértek, amikor már a kiszemelt gépfegyvertornyot elfoglalták, az abban lévő SS-t megölték, a gépfegyvert birtokukba vették. Azonnal tüzelni kezdtek a szomszéd gépfegyverállásra. Ugyanakkor a többiek, 6–700 ember átugráltak a kőfalon és az éj leple alatt menekülni igyekeztek. Egész éjjel üldözték őket. Napokon keresztül hozták vissza az erdőkben, hegyekben elfogott orosz menekülteket. Borzalmas látvány volt, amint húszfokos hidegben vékony vászon fogolyruhában, mezítláb és véresen cipelték őket. Némelyik csoportnak még a halottjaikat is magukkal kellett hozni. Kezüknél-lábuknál fogva húzták maguk után a félig agyonverték az egészen agyonvertéket. A holttesteket a krematórium elé vitették, a sebesülteket pedig a toronyhoz láncolták. Ez a toronyhoz láncolás külön rafinált kínzóeszköze volt az SS-eknek. Hatalmas, súlyos lánc végződött béklyóban, amelyet az áldozat kezére helyeztek. Néha napokig állt ott egy-egy szerencsétlen a falhoz láncolva. Most különösen ügyeltek arra, hogy a véresre verték közszemlére tétessenek. Akarták, hogy a tábor valamennyi lakója lássa, így szenvednek azok, akik az SS-uralom ellen lázadni mernek.

Az a hír járja, hogy a menekültek, a lázadók egész kis csoportja, mindössze harminc-negyven ember tudott csak

átjutni a nem messze lévő cseh határon és megmenekülni. Azt beszélik, a lázadók tudták is, hogy legnagyobb részük elfog pusztulni. Mégis vállalták ezt a kockázatot: a lassú szenvedés, kínhalál és sorvadás helyett a lázadást. Vállalták a lázadást, hogyha húsz vagy harminc, vagy akár kevesebb bajtárs tud innen élve menekülni, mégis legyen néhány ember, aki hírt visz a mauthauseni büntetőtábor 19–20-as barakkjainak borzalmairól. Maradjon életben néhány ember, aki átélte ezeket a szörnyűségeket, hogy legyen, aki visszatérve, bosszút álljon ezer és ezer bajtársának kínhaláláért. Országok!...

Az éjjeli lázadásnak óriási visszhangja volt a foglyok közt. Éjjel, amikor a géppuskák szóltak, Somogyvári Gyula elkiáltotta magát:

– Kitört a forradalom, szabadok vagyunk!

„Gyula diák”, aki nagyon haragudott a magyar októbristákra és mint Gömbös leghívebb katonája, karriert csinált azon: „soha többé 1918, soha többé október”, boldogan üdvözölt volna egy osztrák forradalmat. Az a forradalom, amelyik őrajta segít: éljen!

Somogyvári Gyula egyébként a legcsendesebbek közé tartozik, stoppolgat, szobát takarít, szekrényeket sikál. Kitérő házimunkás és nem tartozik a prominensek agresszív csoportjához. Az erőszakos magyar úri politikának legagresszívebb képviselője az ismeretlen Kund Elemér címzetes miniszteri tanácsos. Gyűlöl bennünket, szocialistákat és kijelentette, hogy ő is fog vérebekeket tartani, amelyekkel ott-hon bennünket széttépet. Más alkalommal is kifakadt és azt mondta:

– Ezek (értsd alatta a kommunistákat és a szocialistákat) azt hiszik, ha a heréjükre vörös szalagot kötnek, akkor már megváltották a világot.

Szvatkó Pál sem szégyelli múltját. Magasan hordja az orrát és mikor egyszer a prominensek szobájában vita volt arról, miképpen fogjuk otthon elszámoltatni azokat, akik vétettek a szocialisták, kommunisták ellen, akkor kijelentette:

– Egy rakás gané lesztek ti otthon. Nem hívnak majd beneteket otthon senkinek, nemhogy elszámoltathatnátok valakit vagy valakiket.

A harcos prominensek közé tartozik Lajos Iván is, a „Szürke könyv” szerzője. Halálosan gyűlöli a Horthy-rezsimet. Tele van adatokkal, amelyekkel bizonyítja Horthyék bűneit. Emellett azonban fáradhatatlanul agitál, vitatkozik és meggyőzni kíván: Habsburg Ottó visszatér. Hisz benne és mint minden fanatikus ember, nem mulaszt el egyetlen alkalmat sem, a királyság szükségességét, célszerűségét és valószínűségét bizonyítani. Ő az, aki kimondja, amit a legitimista urak egymás között beszélnek, s azt hiszem, itt a magyarázata annak, miért gyűlöli úgy Peyert.

Gróf Sigray Antal csendes. Jó modora van, senkit meg nem bánt, nem agitál, rajta meglátszik a régi iskola. Nem mondja el, inkább elmondhatja, amit akar. Feudális nagyúr, még egyelőre nyolcezer hold boldog tulajdonosa, nem hinném, hogy az újjáépítendő Magyarországon beillene az építők sorába.

Andorka Rudolf diplomatához illően elegáns és jómodorú. Mindössze csak egyszer feledkezett meg magáról, amikor fogai között sziszegve pimaszoknak nevezett bennünket. Soha egy percig nem ismertem rá benne a Magyar Nemzet cikkírójára. Odahaza egy időben azt rebesgették, hogy Andorka belép a szociáldemokrata pártba. Itt pedig a teljesen passzív, háttérbe vonuló, semmiben részt nem vevő, senkiért ki nem álló, elvekben magát legitimistának valló ember volt. Megtörtént, hogy Kubányi Iván folyamőrkapitányt még a 19-es blokkban a vadállat Lutz arcul verte. Kubányi akkor egy má-

sik katonatisztel, Faragó Andrással együtt Andorkához, a magyar tábornokhoz fordult azzal a kéréssel, szóljon Lutznak, legalább a magyar katonatiszteket ne üsse. Andorka abban az időben igen meleg barátságot tartott fenn Lutz-cal. Együtt vacsoráztak, a politikai és hadihelyzetet megvitatták, mégsem vállalta ennek az igazán semmit sem jelentő lépésnek a megtételét. Elhárított magától mindent, ami a közösség ügyét szolgálta volna. Sigray olykor-olykor mégis rászánta magát arra, hogy az SS vezérkarnál a magyarok érdekében interveníáljon, Andorka soha egyetlen egyszer a legparányibb szolidaritást nem vállalta a magyar csoporttal.

Kállay András, Horthy Miklós testőrfőhadnagya sem tagadta meg származását, osztályát és nevelését. Vita közben egyszer kijelentette: „igen, Magyarországnak volt egy Kossuth Lajos nevű hóhányója”...

A mosodában egész kis Babel van. Az üzemvezető, a „Capo” német. Helyettese és a különféle csoportok vezetői csehek és lengyelek. A munkások között vannak osztrákok, franciák, spanyolok, jugoszlávok, magyarok. A csehek és a lengyelek nem szeretnek minket magyarokat. Nem is csinálnak ebből titkot. A spanyolok többnyire fiatal emberek és nem érdekli őket semmi a bokszon, táncon és organizáláson kívül. Az osztrákok barátságosan viselkednek velünk szemben. A szerbek, illetve jugoszlávok jó barátaink. Igen meleg barátságot kötöttem Stevo Trivunac belgrádi ügyvéddel és egy Jug nevű szlovén egyetemi hallgatóval. Trivunácon keresztül megismerkedtem néhány magasrangú szerb katonatisztel is. Bemutattam őt és társait Peyernek is. Elhatároztuk, hogy a környező államok politikusaival igyekszünk szorosabb barátságot kötni. Waldmann Béla, az egyik amerikai köölaj részvénytársaság vezérigazgatója összehozott a prá-

gai parlament gyorsírói irodájának vezetőjével. A lengyelek közül egy poseni mérnökkel barátkoztunk össze. Az osztrákok pedig már amúgy is régi jó barátaink voltak. Sokszor beszélgettünk ezekkel a fogolytársainkkal arról, milyen hiba volt, milyen politikai bűn volt, hogy a Duna völgyében élő kis népek nem tudtak egymásra találni. Elhatároztuk és ebből a célból egymás címét kicseréltük, ha Mauthausenből kiszabadulunk, minden erőnkkel azon leszünk, először, hogy az itt kötött barátságot ne csak felújítsuk, hanem elmélyítsük, azonkívül odahaza mindannyian nagy propagandát fogunk kifejteni egymás szeretete, megértése, megbecsülése, együttműködése érdekében.

Minden hírtől el vagyunk vágva. Peyer, Parragi és Rátkai odalent az Effekten-Kammerban, az ajtó mögül hallgatják a szomszéd szobában lévő SS rádiót. Az asztalon keresztül félszemmel lopkodják a Völkischer Beobachter fejcímeit. A magyar csoportnak körülbelül ez a hivatalos hírszolgálat. Szerencsére volt „latrina”-hírszolgálat is. A legvakmerőbb és legelszántabb cselekedetekre voltak képesek az emberek, hogy egy-egy angol hírt lehallgassanak. Mikor az SS-ek megállapították, hogy a tábor túlságosan jól van informálva, nyomozni kezdtek, hogyan lehetséges ez? Az egyik ágyban találtak egy rádiókészüléket. Az ágy két lakóját ezért azonnal kivégezték. Ha nem is kaptunk volna semmiféle hírt, akkor is látni kellett, hogy helyzetük odakint nem lehet túlságosan rózsás. Az állandó bombázás, a megszakítatlan éjjeli elsötétítések és riadók, az újabb és újabb transzportok, az élelmezési adagok leszállítása, a kenyéradag folytonos csökkentése, mind azt mutatták, baj van. A különféle fogolytáborokból csak úgy dőlt hozzánk a nép. A sok magyar zsidó Auschwitzból, Birkenauból, Buchenwaldból kétségbeejtő állapotban érke-

zett Mauthausenba. Tőlük tudtuk meg, az oroszok erős ütemben nyomulnak előre. Idegfeszítő, őrijítő hetek ezek. Ha az új foglyokat nem látnánk és az élelmezés romlását nem éreznénk, azt kellene hinni, nem történt odakint semmi. Az SS-ek építkeznek, kegyetlenkednek, uraskodnak, mintha minden a legnagyobb rendben volna.

Körülbelül két hónapig voltam a mosoda munkása. Váratlanul közölték velem és csak egyedül velem, holnap reggel nem megyek már a mosodába dolgozni és azonnal áthelyeztek az 5-ös blokkba lakni. Az 5-ös blokk lett közben a magyar „prominensek” és a magyar zsidók blokkja. A „prominensek” itt is külön szobát kaptak, zsidó bajtársaink pedig még a 24-es barakknál is rosszabb helyzetbe kerültek. A 24-es blokkban mindenki másodmagával feküdt egy ágyban. Csak mikor időnkint megveszett a Blokkältester, dobálta be őket az oroszokhoz vagy a lengyelekhez, és büntetésből négy-öt napon keresztül három-négy embert fektetett egy ágyba. Az 5-ös barakkból, az „A” szobában feküdtek a tábor lengyel tűzoltói, az előszobában a magyar prominensek. A „B” szoba előterében a bécsi tűzoltók, a szobában a földön hárman-négyen egy szalmazsákon a magyar zsidók. A 6-os barakkból kerültem ide, ahol tűrhető volt az elhelyezésem. Egyedül feküdtem egy ágyban hosszú idő után és valamivel több ennivaló is jutott, mint eddig. Most a kínok útján egy újabb lépcsőfokot léptem lefelé. A meleg mosodából kikerültem. Ismét negyedmagammal feküdtem a földön, kevesebb lett az ennivalóm és megint részem lett mindabban a megaláztatásban, amelyből zsidó bajtársaimnak olyan bőven kijutott. Az 5-ös blokk Öregje politikai fogoly volt. Valamelyik német demokrata pártnak a tagja. Azt állították: képviselő volt. De zsidógyűlöletben, agresszivitásban, német beképzeltségben, durvaságban és ke-

gyetlenségben semmivel sem maradt a német zsebtolvajok, betörők és kéjgyilkosok mögött.

Ez az újabb vadállat előlről kezdte azt, amit a 24-es Blok-kältestere már lassan megunt. A legordítóbb hidegben óraszámra kellett katonai gyakorlatokat végeznünk az udvaron. Kékre-lilára fagyunk. Ő pedig a jól fűtött szobából az ablakon keresztül nézte kínlódásunkat. Néha-néha kirohant, nem találta elég feszesnek a járásunkat, nem kaptuk le egyszerre tisztelgésre a sapkáinkat, néhányan eltévesztették a lépést. Ilyenkor kijött. Le bűdöszsidózott, esetleg felpofozott néhányat és azután visszavonult a meleg szobába.

Február 16. Cudar kemény hideg van. Újabb transzport érkezett Auschwitzból. Dél felé a 4-es baraktól az Appelplatzig meztelen embereket állítanak fel. Ötös sorokban, fesszes vigyázzban, katonásan kellett nekik tizenöt-húsz fokos hidegben meztelenül állni. A tábori tűzoltók bottal a kezükben igazították őket: jobbra át, balra át... Az első órában még csöndesen álltak. Dideregtek, megpróbálták szabadgyakorlatokat végezni, kezeiket összecsapkodni. Ők is, mi is azt hittük, arra várnak, hogy a fürdő kiürüljön és aztán úgy, mint a többieket szörtenítik, megfürdetik, ruhát kapnak, és mennek a barakkjukba. Nem így történt. A 300–350 főnyi meztelen sereg késő estig az udvaron állt. Sikítottak, jajgattak, könyörögtek mind hiába. A tábori tűzoltók kétóránként váltották egymást, kijöttek a meleg szobából, egy-egy furkósbottal a kezükben és azt, aki túlságosan sírt vagy jajgatott, még alaposan meg is verték. Mire mi lefeküdtünk, már sokan meghaltak közülük. Késő este a meztelen embereket levitték a fürdőbe, ahol hideg zuhanyt kaptak. Aztán úgy csuromvizesen, kizavarták őket a húszfokos hidegbe. Reggelre alig néhányan maradtak életben közülük. Azt a néhányat pedig, aki ezt a szörnyűséget kibírta,

az SS-ek és a tábori tűzoltók furkósbottal agyonverték. Bajtársaink közül azok, akik másnap reggel a szemetet összeszedték, még tanúi voltak ilyen jeleneteknek. Magam is a saját szememmel láttam, amint a fal tövében tucatjával heverték a megfagyott emberek. A borzalom és a rémület vett rajtunk erőt. Hát még mindig itt tartunk? Az angolszász hadseregek és az oroszok itt kell legyenek valahol nem messze. A vég közeledik, és a németek még mindig így mernek gyilkolni? Akkor mit remélhetünk? Milyen sors vár ránk?

Ülünk a blokkban, a vitákat már unjuk, alig tudunk egymásnak újat mondani. A mindennapi latrina-hírek megvitatása után a sötét gond terpeszkedik valamennyiünk lelkére. A könyvekhez menekülök. Most újra van időm és erőm olvasni. És milyen csodálatos dolgokat olvasok. Milyen más itt az értelme minden szónak. Miket találok odahaza lenézett vagy unottan félredobott könyvekben. Itt van például a híres-nevezetes „Árvíz Indiában” című könyv. Cronin, Bromfield, igazán nem számítanak a klasszikusok közé. És jó magam is elhúztam a szám, ha egyikről vagy másikról szó esett. És lám, miket találok Bromfield „Árvíz Indiájában”.

„Krisztus (így gondolta Rasid), túlságosan gyakorlatiatlan vizionárius természet volt. S mindazt, amit tanított, s ami, akárcsak az izlám hit, eredetileg maga volt az egyszerűség, megrontották az egyház és a papok.

Az izlám valahogy megőrizte az emberek testvériségének gondolatát. Maga Rasid, mint minden jó muzulmán, a legfeketébb marokkóit, vagy a legsárgább malájit is testvérének tekintette az izlámiban. Ebben – mint mondotta – megbukott a kereszténység, amióta különböző csoportjai fajok és nemzetek szerint rendezkedtek el; ez okozta szerinte a Nyugat felbomlását. Ez fogja végül is elpusztítani a Nyugatot.

A birka a középosztálybeli állat, úgy kellene hogy külvárosokban éljen, mindig a konzervatív párt tagja legyen és állandóan becsapják a tőzsdeügynökök. A birka a veszély, fenyegetés vagy akár a változás első jelére mindjárt körben kezd forogni és egymást taszigálva, igyekszik a nyáj biztonságos közepére.

Akár a birkák, ezek is csak biztonságot kerestek és annyi lefelé, hogy életben maradhassanak.

Ez az osztály, ez az egész társadalom, amely jó egy század alatt fejlődött ki az ipar, a technikai találmányok, a kereskedelem, a pénzkölcsönzés segítségével, az emberi törekvések és teljesítmények tetőpontját jelenti. Voltak pillanatok, amikor úgy tetszett neki, hogy a Nyugat betegségéért és hanyatlásáért a középosztály és csak a középosztály felelős. Talpnyalásával, érzélgősségével, nacionalizmusával és tökfűségével.

Melyik embernek, vagy melyik népnek van hite Európában? Ki akar ott bármit a középosztálybeli biztonságon és a pénzkeresés lehetőségén kívül? Nem, a Nyugat kifáradt. Ott sem ember, sem nép nincs elég erős és elég fiatal, hogy a nagy erőfeszítést megpróbálja.

Látta őket megszületni a gyárak füstjéből és szennyéből, a bányák nedvességéből és sötétségéből, éhségből és nyomorúságból és sztrájkokból, az emberiség kapzsiságából és a XIX. század sötét kenetes szenteskedéséből. Egyiküknek sem volt soha lehetősége, hogy üstökön ragadja az életet, sem apáiknak és anyáiknak nemzedékek hosszú során keresztül, míg végre kibukkantak az idők méhéből ezredszázmra csupa apró nyomorult torztestű ember.

Az emberek legfeljebb az automobilgyárban és a marhavásárban hittek.

Az izlámnak gyűlölködése és reformáló buzgósága sohasem gyöngült el annyira, mint a kereszténység, amely teológiával és egyéni erkölccsel törődött. Rasid a maga izlám hitében végtelenül nagyobb bűnnek tartotta a kapzsiságot, színlelést és aljasságot, mint a házasságtörést, többnejűséget vagy nemi perverzítást. A kereszténység minekutána újra meg újra hasznát vette az emberiség ellen elkövetett bűnöknek, most nem veszi észre, mert betegesen a nemi erkölcsre irányítja figyelmét.

Egy angol régen megtanította, hogy elszakadjon a minden szektával közös kicsinyességtől, romlottságtól és babonáktól, egy magasabb rendű hit kedvéért, amelyet nem bálványokban vagy láthatatlan és hihetetlen istenekben lehet megtalálni, hanem magában az emberiségben, ahol a nagy Akbar is megtalálta.

Dörzsölöm a szemem. Bromfield ilyeneket ír? Hogyan nem láttuk mi ezt meg odahaza? Hogyan engedte ezt keresztül a magyar cenzúra?

Vajon jól idézem-e ehelyütt Hamletet:

*„Korunk meghibbant – ó balvégzet átka
Hogy helyrelökni jöttem e világra.”*

Vajon csak a mi korunk hibbant meg? Nézzük csak Hamletet, aki ezt mondta:

Dánia tömlöc! *Rosenkranz*: Akkor az egész világ is az. *Hamlet*: De még mennyire! Mennyi zárka, őrhely és börtönzúg van benne. Dánia pedig a legcudarabbak egyike. *Rosenkranz*: Mi nem így gondolkozunk, Fönség. *Hamlet*: Nektek hát nem az; hiszen nincsen is a világon se jó, se rossz, csak a gondolat látja ilyennek, olyannak. Nekem tömlöc.

Korunk meghibbant? Csak a mi korunk hibbant meg? Mít is mond a *Velencei kalmár*?

„- Zsidó vagyok. Hát nincs a zsidónak szeme? Nincs a zsidónak keze, lába, szerve, érzéke, indulata, szenvedélye? Nem ugyanaz az étel táplálja-e, nem ugyanaz a fegyver sebz-e meg? Nem ugyanazok a nyavalyák támadják-e, nem ugyanazok az orvosságok gyógyítják-e, nem ugyanaz a tél és nyár hoz rá hideget, meleget, mint a keresztényre? Ha megszártok, talán nem vérzünk? Ha megcsiklandoztok, talán nem nevetünk? Ha megmérgeztok, talán meg nem halunk? S ha megbántotok, mégse álljunk bosszút? Ha mindenben hasonlítottunk hozzátok, hát ebben is akarunk! Ha zsidó bánt keresztényt, mi lesz a keresztény alázatból? Bosszú! S ha keresztény bánt zsidót, ennek is keresztény példára, mi legyen a béketűrése? Hát mi? Bosszú! Ti tanítottatok erre a gonoszságra, hát én majd gyakorlom is és nagyon furcsállanám, ha túl nem tennék mestereimen.”

Shakespeare 1596-ban írta a *Velencei Kalmárt*. A hideg futkos az ember hátán, mikor itt Mauthausenben ezeket olvassa. A XVI. század zsidaja is így sikít. Hát mégis csak iga-za van Hamletnek:

„A természet valamely napszámosa embert akart alkotni és nem gyúrta jól.”

Elmerengve nézem a sötét sorokat, az átkozódó Bromfieldet, a XVI. század jajongó zsidáját. Hát nem mozdultunk, nem fogunk előremenni, nincs fejlődés? Nem lehet hinni, bízni? Nem igaz a madáchi mondás: Nem az idő halad: mi változunk... Nem változunk? Századok alatt sem változunk? És akkor *Vörösmartyhoz* menekülök, aki így vigasztal:

„Majd ha kifárad az éj s hazug álmok papjai szűnnek
S a kitörő napfény nem terem áltudományt;

Majd ha kihull a kard az erőszak durva kezéből
S a szent béke korát nem cudarítja gyilok;
Majd ha a baromból és ördögből a népszaroló dús
S a nyomorú pórnép emberiségre javul;
Majd ha világosság terjed ki keletre nyugatról
És áldozni tudó szív nemesíti az észet;
Majd ha tanácsot tart a föld népessége magával
És eget ostromló hangokon összekiált,
S e zajból egy szó válik ki dörögve: »igazság!«
S e rég várt követét végre leküldi az ég:
Az lesz csak méltó diadal számodra, nevedhez
Méltó emlékjelt akkoron ád a világ.”
„A GUTTENBERG-ALBUMBA.”

Igen, majd ha a föld népsége eget ostromló hangokon összekiált, ha majd egyszer az ember valóban hozzájut az ég régvárt követéhez, az igazsághoz, igen, higgyünk benne, akkor újjászületünk. Ehhez azonban az kell, hogy eljőjön a nap, amikor újra elszavalhatjuk Vörösmarty „Szabad-sajtó” költeményét:

„Kelj föl rabágyad kőpárnáiról
Beteg, megsibbadt gondolat!
Kiáltis fel érzés, mely nyögél
Elfojtott vérző szív alatt!

Oh, jöjjetek ki láncravert rabok,
Lássátok a boldog, dicső napot,
És a honra, mely soká tűrt veletek,
Derűt, vigaszt és áldást hozzatok.”

Vajjon „lesz még egyszer ünnep a világon?”

Ádám:

„Oh, jó-e kor, mely e rideg közönyt
Leolvasztandja, s mely új tetterővel
Szemébe néz az elavult tanoknak,
Bíróul lép fel, büntet és emel,
Nem retten vissza a nagy eszközöktől,
Nem fél a rejtett szót kimondani,
Mely majd hatalmas görgeteg gyanánt
Haladni fog a végzetes úton,
S lezúzza tán azt is ki őt kimondta.

(A marseillaise dallama hallik.)

Oh, hallom, hallom a jövő dalát,
Megléltem a szót, azt a nagy talizmánt,
Mely a vén földet ifjává teszi.”

Igen megleltem a szót, mely a vén földet ifjává teszi: *Szocializmus!*

A mauthauseni táborban eddig nők csak a bordélyban voltak. Újabban a különféle kiürített táborokból női transzportok is érkeznek ide. Eleinte néhány napi itt-tartózkodás után tovább küldték őket, később néhány száz itt maradt.

Rendeletet adtak ki, hogy a munkahelyeken a férfiakat nőkkel kell helyettesíteni. A férfiakat tehát a munkahelyekről leváltották és még földmunkára is kizárólag nőket alkalmaztak. Csak a nehéz testmunkások és a szakmunkások maradtak a helyükön.

A bordélyházat feloszlatták. A perditák egy része más beosztást kapott. A nő-munkások „capói” lettek. Alárendeltjeik „Mutter”-nak kell szólítsák őket.

Schweiger Miklóst, a cionista vezért kiemelték az 5-ik blokkból. Először a Revierbe vitték, ahol gróf Csekonics Ivánnal került egy szobába (gróf és zsidó; gróf vagy zsidó). SS-kosztot kap, haját növeszthet és polgári ruhában járhat.

Mi történt, valaki jó pontokat akar szerezni a zsidóknál?

Nagy baj lehet odakint. Állandóan sorozzák a német háftlingeket. Az afrikai egyenruhába öltöztetik az újoncokat és megindul a szabályszerű kiképzés. Nem tudjuk, mit szándékoznak velük csinálni. Az a hír járja, ők lesznek a tábori rendőrök és velük váltják le az SS-eket, akiknek a frontra kell menni. A rablókbl lesz a jó pandúr?

Éjszakánként ezrével hozzák a magyar munkaszolgálatosokat. A táboron kívül felállított sátrakban zsúfolják őket össze. Kétségbeejtő állapotban vannak. Nekünk is alig adnak már enni, a sátorbeliek meg ennek is csak a felét, vagy harmadát kapják. A hideg és az éhség irtózatosan pusztítja őket. Hullanak mint ősszel a legyek. Minden reggel nyolcvan-száz holttest fekszik a sáortábor erre a célra kijelölt helyén.

A munkaszolgálatosok, úgy véljük, érkeztek utolsó álmásukra. Híreink szerint úgy az oroszok, mint az angol-szások erős ütemben nyomulnak előre. Bécs elesett. München körül járnak – mondják a mindentudók. Hova vinnék ezeket a szerencsétleneket most már? Aggódva nézzük a sátorban lévők mozgósítását. Úgy érezzük, ha őket nem viszik már el, akkor minket sem evakuálnak. Pessimistáink szerint Tirolba fognak minket vinni és ott, amint Hitler mondotta, az SS-ek utolsó szálig ki fognak tartani.

A prominensek között teljes a szakítás. Rassay és Rátkai megszakították a személyes érintkezést is Andorkáékkal.

Annyira elmérgesedett a helyzet, hogy a temperamentumosabb Rátkai valamelyiknek megígérte, hogy a széket hozzávágja, ha így folytatja.

Csodálatosan szépek itt a napfölkelték, mondom egy csoport bajtárs előtt, s erre valaki hangosan olvassa: „...Olyan a föld, nekem akár csak egy kopár hegyfok; ez a dicső mennyezet, a lég, ez a felettem függő kiterjedt erősség, ez arany tüzekkel kirakott felséges boltozat, no lássátok, mindez előttem nem egyéb, mint undok s dögletes párák összeverődése.”

(Hamlet.)

A keresztény magyarokat ismét elvezényelték az 5-ös blokkból. Átkerültünk a 4-esbe, ahol főként olaszok és spanyolok voltak. Az 5-ös blokk B-szobája megint tisztán zsidószoba lett. Sötétnek látjuk a jövőt. Valami gázság készül.

A kenyéradagok napról-napra csökkennek. Van olyan nap, hogy tizen-tizenketten kapunk egy egykilós kenyeret egész napra. Az éhség valósággal megőrjíti az embereket. Megkíséreljük „organizálással” segíteni magunkon. Burgonyát tisztítani néhány magyar zsidó bajtársunk lejár a konyhára. Ezek „organizálnak” onnan nyers burgonyát. Ennek a megfőzése újabb nehéz feladat. Tűz nincs sehol, a kályhákat mindenünnen kidobták. Bér-főzéseket vállálnak azok, akik valamilyen úton-módon tűzhelyhez tudnak jutni. A kegyetlen éhség azt az ötletet adta nekem, hogy a mosodában maradt szerb barátomat, Trivunácot kérjem meg, hogy 30–36 darab burgonyát, amelyet egy vászonzacskóba teszek, akassza be a mosodában az egyik kazán gőzére. Ott egy negyedóra alatt a burgonya megfő. Megmondtam neki, miről van szó. Ha nem

jutok valami pót-adaghoz, akkor egész egyszerűen éhen halok. Ennek a harminchat darab burgonyának az egyharmada az enyém, ez a főzés díja.

Néhány héten keresztül napi tizenkét darab burgonya volt a főtáplálékom. Sajnos, Trivunácot is leváltották és helyére is nőket vezényeltek. Néhány napig nem ettem burgonyát, úgy éheztem, hogy könnyeztem az éhségfájdalomtól. Eszembe jutott a másik mosodai jugoszláv barátom, a kedves Jug. A szlovén egyetemi hallgató. Készséggel vállalta a főzést. Minden reggel hat órakor átadtam neki a zacskó burgonyát és nyolc óra felé már megfőve visszakaptam tőle. Így ment egy darabig, amíg egyszer az egyik cseh bajtársunk botrányt nem csinált. Elkezdett Juggal ordítani, hogyan merészel egy magyarnak ilyen szívességet tenni? Jug röstelkedve közölte velem, hogy ezek után nem meri vállalni a főzést. Ha ez a megvadult ember továbbra is lármázik, akkor az SS üzemparancsnok könnyen észreveheti és neki súlyos kellemetlensége lesz. Megkíséreltem cseh bajtársamat jobb belátásra bírni. Megkérdeztem tőle, miért haragszik rám?

- Nem rád, tirátok haragszom. A magyarokra haragszom.

- Én nem szolgáltattam okot a haragra. Rám sem egyéni, sem politikai okból nem haragudhatsz. Én is azért vagyok itt, amiért te. Németellenes magatartásom juttatott ide. Szocialista vagyok.

- Nem érdekel. Valamennyien egyformák vagytok és valamennyiőtöket utállak. Ne merészelj még egyszer főzésre burgonyát beadni.

Megkíséreltem Waldmann Bélán keresztül megkérni a cseh parlamenti iroda vezetőjét, járjon közbe érdekemben ennél az elvakult embernél. Sajnos hiába interveniált, nem használt semmi.

Nehéz napok következtek. Valamennyien nagyon szenvedtünk az éhségtől. A nagy legyöngülés következtében mind több és több embernek van állandó hasmenése. Minden héten két-három halottunk van. Súlyos beteg Rassay Károly, Sigray Antal, Goldberger Leó. Időnként el-elkapja a betegség Peyer Károlyt, Györki Imrét, Gáspár Árpádot és jómagamat.

Az 5-ös barakkban megismerkedtünk az osztrák szociáldemokrata mozgalom egyik kiváló harcosával, Bernacsek Richárdal, aki a hitlerizmust megelőzőleg az osztrák szociáldemokrata párt linzi titkára volt. A Dollfuss elleni fegyveres harcot tulajdonképpen az ő magatartása váltotta ki. Ő volt az, aki a linzi munkásokat fegyveres ellenállásra szólította fel. Kiváló ember volt. Jól beszélt magyarul is, édesapja is szociáldemokrata volt, aki annakidején Ausztriában feketelistára került. Így jött Budapestre, ahol tíz vagy tizenkét évig dolgozott. Bernacsek típusa volt az öntudatos, képzett szocialista munkásnak. Nyugodt, meggondolt, tanult és okos. Élvezetes vitáink voltak, soha egy pillanatig meg nem rendült. Hitt a szocializmus győzelmében és az ahhoz vezető utat hideg ésszel és meleg szívvel mérte fel.

Hetek óta még egyetlen egy szürke kis verebet sem látok a tábor területén. Madárdal-foszlányokat messze-messze távolból, az erdőből hoz néha a szél.

Azt a rádióhírt kaptuk, hogy a buchenwaldi tábor elfoglalásánál megdöbbenő kép tárult a bevonuló angolszász csapatok szeme elé. Az angol rádió a világ minden részébe szét-sugározta azokat a borzalmakat, amelyeket Buchenwaldban találtak. Az ottani csontvázzá aszott betegeket, öregeket lefényképezték és ezeket a fényképeket megküldték az angol

és az amerikai, valamint a külföldi semleges sajtónak is. Az ott tapasztaltakért kíméletlen megtorlást helyeztek kilátásba. Ennek következtében a mi kórházunkban, az úgynevezett Russenlagerben lévőket sorozni kezdték. A nagyon betegeket és soványakat kiválasztották és felhozták a 3. számú táborba, amely még a miénknél is rosszabb volt. Azt mondták nekik, azért hozzák őket fel, hogy jobb táplálékhoz jussanak. Naponta négy-ötszáz ember jött így fel. Néhány nap múlva megtudtuk, miképpen táplálják fel őket. Négy-ötszáz bajtársunk ment naponta a gázkamrába. Az utolsó pillanatig folytatni fogják ezt a tömeggyilkolást?

Vöröskereszt-autók érkeztek. Állítólag tíz vagy tizenkét-ezer szeretet-csomagot hoztak, amelyet átadtak az SS-eknek, akik azokat egy külön raktárba zárták. Most azután megmutatta az újonnan szervezett Lagerpolizei, a betörőkből alakult tábori rendőrség, miképpen lesz a tolvajból jó pandúr. A foglyok részére küldött csomagok tekintélyes részét ellopták, és majdnem valamennyi csomagot megdézsmáltak. A nagy bőségben igényesek lettek. A mű-méz és hasonló nem ízlett nekik. A csomagokból a szardíniákat és a húskonzerveket lopták ki. Éppen azt, amire a szegény legyengült bajtársaink rá lettek volna szorulva.

Az SS-ek azt állították, hogy szeretetcsomagok csak a franciák, belgák, hollandok, egyszóval csak a nyugati nemzetek fiai részére érkeztek. Kidüledt szemekkel néztük, amint ezek a bajtársaink a finom, jó falatokat ették. A magyar prominensek megkísérelték, hogy szerezzenek ezekből a csomagokból. Először a tizenkét prominens kapott valami ennivalót. Peyer, Rátkai, Parragi addig jártak a csomagok fölött rendelkező Hauptscharführer nyakára, míg végre valamennyi magyar részére „különös kegyképen” adott egy-egy három-

kilós csomagot. Nem lehet leírni azt a boldogságot és örömet, amelyet ezek a csomagok okoztak. Méz, margarin, keksz, cukor, ötven darab cigaretta és akiknek szerencséjük volt és teljesen ép csomaghoz jutottak, egy-egy doboz szardínia, egy évi koplalás után.

Én egy belga bajtársam csomagját kaptam meg. A csomagon a következő címzés állott:

Willems Emanuel, Buchenwald No 48526.

Comité International de la Croix-Rouge (Agence Centrale des Prisonniers de Guerre Geneve Suisse).

A vöröskeresztesek tízezerszámra adtak át az SS-eknek válaszos levélnyomtatványokat azzal, hogyha legközelebb jönnek, ezeket összeszedik és rendeltetési helyükre juttatják.



P. 10.014 fd*

AU COMITÉ INTERNATIONAL DE LA CROIX-ROUGE — GENÈVE

MESSAGE-EXPRESS

Urgent

Eilt

L'utilisation de ce message est réservée exclusivement aux prisonniers de guerre ou internés civils et leurs proches parents sans nouvelles directes depuis plus de trois mois.

Ausschliesslich für Kriegsgefangene oder Zivilinternierte und deren Angehörige bestimmt, die seit mehr als drei Monaten ohne direkte Nachrichten sind.

EXPÉDITEUR

Nom et prénom (en toutes lettres
et en majuscules)*

ABSENDER

Name und Vorname (voll ausgeschrieben
und in Druckbuchstaben)*

Adresse
Anschrift

DESTINATAIRE

Nom et prénom (en toutes lettres
et en majuscules)*

EMPFÄNGER

Name und Vorname (voll ausgeschrieben
und in Druckbuchstaben)*

Adresse
Anschrift

* Prisonniers de guerre: indiquer le grade, le numéro du prisonnier et l'adresse complète du camp

Internés civils : indiquer le numéro de l'interné et l'adresse complète du camp.

* Bei Gefangenen stets Angabe des Dienstgrades, der Kriegsgefangenen- sowie der Lagernummer.

Bei Zivilinternierten stets Angabe der Nummer in dem betreffenden Lager.

**Message au verso.
Mitteilung umseitig**

MESSAGE A TRANSMETTRE — Nouvelles d'ordre familial exclusivement. Ecrire lisiblement et sur les lignes

NACHRICHT ZU ÜBERMITTELN — Ausschliesslich Familiennachrichten. Bitte deutlich und auf der Linie schreiben.

Date

Datum

Signature

Unterschrift

Franc de port.

Portofrei.



P. 10.014 fd*

AU COMITÉ INTERNATIONAL DE LA CROIX-ROUGE — GENÈVE

RÉPONSE — ANTWORT
MESSAGE-EXPRESS

Urgent
Eilt

L'utilisation de ce message est réservée exclusivement aux prisonniers de guerre ou internés civils et leurs proches parents sans nouvelles directes depuis plus de trois mois.

Ausschliesslich für Kriegsgefangene oder Zivilinternierte und deren Angehörige bestimmt, die seit mehr als drei Monaten ohne direkte Nachrichten sind.

EXPÉDITEUR

Nom et prénom (en toutes lettres
et en majuscules)*

ABSENDER

Name und Vorname (voll ausgeschrieben
und in Druckbuchstaben)*

Adresse
Anschrift

DESTINATAIRE

Nom et prénom (en toutes lettres
et en majuscules)*

EMPFÄNGER

Name und Vorname (voll ausgeschrieben
und in Druckbuchstaben)*

Adresse
Anschrift

* Prisonniers de guerre: indiquer le grade, le numéro du prisonnier et l'adresse complète du camp

Internés civils : indiquer le numéro de l'interné et l'adresse complète du camp.

* Bei Gefangenen stets Angabe des Dienstgrades, der Kriegsgefangenen- sowie der Lagernummer.

Bei Zivilinternierten stets Angabe der Nummer in dem betreffenden Lager.

Réponse au verso.
Antwort umseitig.

RÉPONSE A TRANSMETTRE — Nouvelles d'ordre familial exclusivement. Ecrire lisiblement et sur les lignes

ANTWORT ZU ÜBERMITTELN — Ausschliesslich Familiennachrichten. Bitte deutlich und auf der Linie schreiben.

Date
Datum

Signature
Unterschrift

Franc de port.
Portofrei.

A németek ezeket a finom kivitelű nyomtatványokat a foglyok között WC-papír céljára osztották szét.

A belső táborban lévő kórház úgynevezett Revier-pincéjében szeméthordó bajtársaink találtak egy csomó magyarok részére szóló levelet, amelyben a Vöröskereszt értesíti őket, hogy részükre szeretetsomagot küldtek. Az enyém is közte volt. Ugyanazzal a címmel, mint Willems Emánuelé Buchenwaldba, csak azzal a különbséggel, hogy az én nevemre szólt:

Milok Hongraise Interné No 3901.

Azon csodálkoztunk, mikor ezeket az értesítéseket bajtársaink megtalálták és mikor a tábori rendőrség szemérmetlen tolvajlását láttuk, hogy a svájci Vöröskeresztesek rábízták a szeretetsomagok szétosztását a németekre. Hát még mindig nem ismerték eléggé ezt a tolvajbandát?

Bernacsek Richárdot késő délután kiszólították a barakkból. Egyenesen a krematórium kivégző szobájába vitték. Öt perc múlva halott volt.

Tarkón lötték.

Nincsenek szavaim a szörnyű gázság megbélyegzésére. Nem találok szavakat, amelyek eléggé kifejezőek lennének. Sírunk.

A „rémhírterjesztők” azt beszélik, hogy Ziereis, a tábor legfőbb parancsnoka és Bachmayer parancsnok között éles vita volt arról, mi történjék velünk?

Ömlik hozzánk a jobbnál-jobb és szebbnél-szebb hír. Egyesek szerint már Passaunál vannak az amerikaiak. Ke-

letről pedig Melkig nyomultak előre az oroszok. Nem mérünk hinni a hírekben. Annyiszor csalódtunk, hogy már nem hiszünk semmiféle latrina-hírnek. Valami azonban mégis kell legyen, mert izgatottak, idegesek a németek. Az SS-ek csak úgy, mint az újonnan beöltözött politizeiok, akik tökéletesen megőrültek az egyenruhától. Egyenrangúakká váltak. Úgy páváskodnak, tetszelegnek maguknak az egyenruhában, mint a gyerekek. Németek.

A hírek szerint az amerikaiak Linz körül vannak. Egy szót sem hiszünk.

Éjjel távoli ágyúdörgést hallottunk.

Az ágyúdörgések egész közélről hallatszanak. Hát mégis igaz?

Vajon mi lesz velünk? A gázkamra fokozott ütemben dolgozik. A krematórium éjjel-nappal üzemben van, mégsem győzi a munkát. Nem messze a tábortól tömegsírt ásnak, ahova naponta százával temetik el azokat, akiket a krematóriumban már nem tudtak elégetni.

Jár közénk egy 50–55 év körüli SS bácskai sváb paraszt: kubikos. Jól beszél magyarul. Nagyon nagy gondja van. Fél, hogy közvetlenül az SS-ekhez való bevonulása előtt vásárolt gyönyörű szép, vadonatúj kubikos talyigája elveszett...

A gyűrű úgy látszik bezárul Mauthausen körül. Éjjel-nappal dörögnek az ágyúk. A táborból először az SS-ek tűntek el. Helyüket a bécsi, illetve német polgári rendőröknek adták át. Eltűntek a tábori rendőrök is. Állítólag valamennyien a front-ra mentek. Az SS-ek magukkal vitték Schweiger Miklóst.

Megölik vagy csak túszer?... A frontra, amely huszonöt-harminc kilométernyire lehet már csak Mauthausentől.

Nem hiszünk, nem merünk hinni sem szemünknek, sem fülünknek. Nem lehet az, hogy ilyen közel legyenek. Nem lehet az, hogy a szabadulás küszöbön van. Nem lehet, hogy mi innen élve szabadulunk. Valami gázság fog az utolsó percben velünk történni.

A teljesen legyengült Goldberger Leót levitték a kórházba.

Május 4-én este félkilenc órakor az 5-ös blokkban, a B. szobába bement a Blokkältester és elmondotta, az új parancsnok közölte velük, megjelent Mauthausenben a Vöröskeresztnek egy kiküldöttje és az amerikai hadseregnek egy parlamentérje. Ezekkel az urakkal tárgyalnak ez idő szerint. Nem tudja, hogy a tárgyalások órák vagy napok alatt fejeződnek-e be. Rajtuk, Blokkältestereken keresztül az új parancsnok felkér mindenkit, hogy rendre, tisztaságra ügyeljenek és fegyelmezetten viselkedjenek. Figyelmeztet mindenkit, esetleges erőszakosságra erőszakkal felelnek. Ő, a parancsnok azt hiszi, hogy belátható időn belül átvesz bennünket a Nemzetközi Vöröskereszt. Ellátás szempontjából – amint mondotta – az amerikai hadsereg fog rólunk gondoskodni.

A Blokkältesterek közölték a parancsnokkal, hogy már két napja egy falat kenyeret nem kaptunk. Az új parancsnok megnyugtatta a Blokkältestereket, igyekszik mindent elkövetni, hogy holnapra már legyen kenyérünk.

Május 5. Reggel félhétkor Faragó András formális beszédet intézett hozzám.

- Engedd meg, Sándor bácsi, hogy ünnepélyesen én üdvözöljelek először, mint szabad embert. A többi blokkokban már hivatalosan közölték, nem vagyunk többé foglyok. Szabadok vagyunk.

Lehetséges ez?

Ebéd után sétálgatok barakkunk előtt, mikor megszólít egy bajtársam.

- Értesz németül?

- Igen.

- Hát akkor figyelj ide. Menj be a gazdasági udvarba, onnan látni fogod, hogy a fehér zászlót a zászlótartó rúd közelére most kötik fel.

Értetlenül néztem rá. Nem értem jól? Olyan szépet mond, hogy alig tudom megérteni.

- Mondd még egyszer, kérlek, nem értem.

- A fehér zászlót pár percen belül fel fogják húzni, nem érted? Ha kíváncsi vagy, menj be és győződj meg a saját szemmeddel róla.

Berohantam a gazdasági udvarba, ahonnan valóban láttam a fehér zászlót. A német polgári rendőrök néhány bajtárs segítségével kötözgetik.

Nehezen megy. Remegnek a kezek. Nekem is remegnek - a lábaim. Végre lassan, szelíden, felkúszik a magasba a fehér lobogó. Fél óra, egy óra múlva, pontosan abban az órában, amikor tavaly ugyanezen a napon Peyeréket idehozták, megjelenik az első kis amerikai tank és az első amerikai „Tomy”, Mr. Rosenthal Csikágóból, aki véletlenül zsidó, tud magyarul is, mert szülei Nagyszöllősről vándoroltak ki.

SS-nek híre-hamva sincs. Az őrzésünkre kirendelt 2500 haramia, mint a kámfor eltűnt. A világ „legjobb katonáinak” egyik „sásfészkrét”, Mauthausent három amerikai polgár foglalta el. Egyszerűen minden snájdigság nélkül, kissé hanya-

gul, civil módra jártak-keltek-mozogtak és várták, hogy őket, az „éket” kövessék a többi tankok.

Közben a fürgé spanyolok az előre elkészített vörös lobogókat, sarló-kalapácsjelvényeket, üdvözlő felírástú táblákat kitűzik a toronyba. Megérkeznek az újabb tankok, a tömeg éljenezve, énekelve, sapkát dobálva, sírva, ordítva tódul a barakkokból a sorakozó-térre. Körülveszik a tankokat, csókolják a poros ágyúcsöveket, simogatják a katonákat, tökéletesen elveszítve minden önuralmat, egyetlenegy érzetének adva át magát, a szabadságnak. A nők egy csinosképű „Tommyt” mindenáron meg akarnak csókolni, aki szégyenlősen, pirolva igyekszik menekülni.

Az amerikai ezredes, ennek a tankoszlopnak a parancsnoka, felmegy a torony erkélyére. Először az oroszok megbízottját, majd valamennyi nemzet megbízottját maga mellé kéri. Bálint Imre notesszal és ceruzával a kezében már interjút csinál.

Egy üveg bort szerzett valamelyik bajtárs, felrohan vele, átnyújtja az ezredesnek, iszik belőle, odaadja az oroszoknak és így megy a békepohár szájról-szájra.

Az üvöltözés, éljenzés egyre fokozódik. A félhalottak is a sorakozótérre vonsozlják magukat, hogy egyet ők is ordíthassanak.

Ugyanebben az órában lent, a Russenlagerben kiszendett Goldberger Leó, a magyar textilipar legnagyobb tehetsége...

Az ezredes csöndet kér és beszédet intéz a tömeghez: „Az amerikai katonák felszabadították Mauthausent. Azt kívánják, hogy ehhez a nagy eseményhez méltóan viselkedjenek. Tartsanak rendet, mert a német rendőrséget lefegyverezték és a rendfenntartással a politikai foglyokat bízták meg. Ne romboljanak, mint ahogyan ezt egyesek meg-

kezdtek, mert különben az amerikai hadsereg kénytelen lesz fegyveresen közbelépni. Egyébként gondoskodni fognak, hogy rövidesen élelmiszereket osszanak ki. Mától kezdve meg kell szűnnie az organizálásnak. Az organizálás: lopás. Akit mától kezdve lopáson érnek, agyonlövik. Legyenek türelemmel, az amerikai páncélkocsik nem hordanak magukkal „bagázskocsit”, de reméli, holnapra megérkeznek a szállítóautomobilok is és ezzel az élelmezés javítása is lehetővé válik. Rendet, tisztaságot, fegyelmet kér. Lehet, hogy pár nap, lehet, hogy pár hét alatt likvidálják a tábort. Addig is türelmet kér. Nemzetközi bizottság választására hívja fel a különféle nemzetiségeket. Ennek a bizottságnak lesz a feladata előterjesztést tenni az amerikai parancsnoknak, hogy kit tartóztassanak le. Nem tűri az önbíráskodást. Aki verekszik és gyilkol, az a bizottság elé kerül.”

A beszédet óriási lelkesedés fogadta. A tömeg fel-alá húlámzik a sorakozótéren, énekelve járvák be a blokkok közti utcákat. A krematórium fölött lévő börtöncellákat kinyitották és a foglyokat szabadon engedték. Néhány magyar is kiszabadult és pedig: Bakay Szilárd altábornagy, Versenyi Tibor százados, Bornemissza Félix, a csepeli szabadkikötő igazgatója.

Az utcákon sétáló tömeg felfedez néhány német „Capót”. Német és Capo. Elfeledkeznek fogadalmukról, elfeledkeznek az amerikai ezredes kéréséről, fenyegetéséről. Elönti őket a düh, elvesztik önuralmukat és megkezdődik a lincs. A lincselők bejönnek az 5-ös barakk „A” szobájába is, ahonnan egy előttünk ismeretlen embert és Bornemissza Félixet, valamint Versenyi Tibort az udvarra ráncigálják, verni kezdik, hurcolják magukkal. Az ijedtségtől hamuszürkére vált arcú Versenyi Tibort, Ulain Ferenc vejét még időben ki tudta Parragi a tömeg kezéből szabadítani. Nehezebben ment ez Bornemissza Félixszel, aki már több sebből vérzett, feje, arca

kék-zöld-lila volt, szeméből is dőlt a vér, a tömeg mégsem akarta kezéből kiadni. Parragi sírt könnyörgött esküdözött, hogy tévedés van, nem német, nem SS, hanem magyar politikai fogoly Bornemissza. Végre nagy nehezen sikerült a lincselők kezéből Bornemisszát is kivenni.

Rövidesen kiderült, hogy Bornemissza és Versenyi Tibor megveretésüket saját ügyetlenségüknek köszönhetik. Bakay és Bornemissza „szívességből” magukkal hozták az 5-ös blokkba a bunker porkolábját, aki egyben a gázkamra Capója is volt. Bakay és Bornemissza azt állították, hogy ez az ember jól bánt velük. A tömeg viszont azt látta, hogy hárman együtt jöttek a bunkerból és azt hitték, hogy mind a hárman német szolgálatosok, akik a magyarok között akarnak elbújni.

Május 6. Reggel nyolckor valamennyiünket az Appelpatzra hívtak, és közölték az amerikai ezredes utasításait.

1. A fegyvereket egy órán belül le kell adni, mert a barakkok tele vannak fegyverekkel.

2. A legnagyobb tisztaságot kell megteremteni. A vízszolgáltatás rövidesen megindul. A klozetokat, barakkokat, utcákat azonnal ki kell tisztítani. Nagyobb munkásszázadokat kell összeállítani, amelyek rendbe hozzák a falakon kívüli helyiségeket. Oda kívánja a betegeket és asszonyokat elhelyezni.

3. Nem szabad a tábort senkinek elhagyni. Különösen nem szabad a táboron kívül aludni.

4. A nők azonnal menjenek a 20-as blokkba, ahonnan egy órán belül kitelepítik őket a táboron kívül lévő barakkokba, ott sokkal jobb dolguk lesz.

5. Nem szabad többé tüzet rakni. Rövidesen lesz annyi ennivaló, amennyi organizálás és külön főzés nélkül is elég lesz. Ahol tüzet raktak, ott azt azonnal el kell oltani.

6. Nem szabad többé a konyhából senkinek semmit kihozni. Ez a rendelkezés mindenkire vonatkozik, tehát a konyhaszemélyzetre is. Konyhabizottságot alakítottak, ez nemcsak a főzésre, hanem az egyenlő elosztásra is vigyázni fog.

7. A tábor írnokánál jelentkezzenek azok, akik dolgozni akarnak. Első és legfontosabb feladatok közé tartozik a sírok ásása, mert mától kezdve mindenkit egyénileg a végtisztesség megadásával fognak eltemetni. Nem engednek többé halottégetést. Ezeknek a munkásszázadoknak megalkotása azért is fontos, mert több mint ötszáz temetetlen hulla van a tábor területén.

A tömeg különösen az organizációra és a halottégetés megszüntetésére vonatkozó bejelentéseket fogadta kitörő lelkesedéssel.

Május 7. Az 5-ös blokkból a 15-ösbe helyezték át a magyarokat. Minden nemzet fiai külön-külön blokkba kerültek, és saját maguk választotta Blokkältester és személyzet intézi ezentúl az ügyeket. A mi tömböregünk Rátkai Károly, szobaparancsnokunk Mérő Ignác lett. A Nemzetközi Bizottságba Peyer Károlyt választották be.

Az első nemzetközi bizottsági ülésről visszatérve Peyer Károly tolmácsolja a NB kérését: „Azonnal jelentkezzenek a munkaképes emberek, mert ha nem tudják a halottakat sürgősen eltemetni, akkor a legszörnyűbb járványvesztélyt idézzük fel. Azonkívül konyhai munka végzésére is jelentkezzenek. Azért nem tudunk kellő időben ételhez jutni, mert nincsenek a konyhának burgonyatisztító munkásai. Vörös-fehér karszalagos nemzeti gárdákat kell minden blokknak felállítania. Ezek segítenek az amerikaiaknak, akik mától kezdve a rendfenntartást átvették, mert a fosztogatások, rablások, hiába minden kérésnek, nem akarnak megszűnni. Bizonyos elemek átmásznak a falon, kimennek a faluba és ra-

bolnak. Ezt nem fogják tovább túrni és az amerikai katonák lelövik, akiket a falakon kívül találhatnak. Továbbá: nem is ajánlatos a tábor falain kívül járkálni, mert az erdőben sok SS és civilruhába öltözött német pribék bujkál, akik tüzelnek a foglyokra. Felhívja a NB a bajtársakat, hogy akiknek dokumentumaik vannak az elkövetett gazságokról, vagy szemtanúi voltak ilyeneknek, jelentkezzenek. A következő, minden nyelven sokszorosított felhívással fordultak a deportáltakhoz:

„Bajtársak!

A Hitler-fasizmus bűnei iszonyatosak és szörnyűségek. Éppen a koncentrációs táborok voltak azok a helyek, amelyeken belül e szörnyű gazságoknak a legnagyobb része lejátszódott.

Bajtársaink közül sokan estek áldozatául a fasizmus gyilkolási szenvedélyének. Sokan közülünk olyan súlyosan betegedtek meg, hogy valószínűleg soha többé nem tudnak felgyógyulni.

A háborús bűnösök kinyomozására megalakult nemzetközi törvényszék ide küldte a maga megbízottait.

Mindenki közületek, aki az alább következő esetekről valamit tud, közölje nevét a tömbírnokkal, hogy mint tanú idézhető legyen.

A következő esetek jönnek tekintetbe:

1. Bajtársakon elkövetett gyilkosság, amely előttetek történt.

2. Szökési kísérleteknél való lelövések, amelyeket személyesen láttatok.

3. Bármilyen orvosi jellegű kísérlet foglyokon. Például: tetűtenyésztés, stb.

4. Szadisztikus kínzások, amelyeknek saját magatok voltatok szemtanúi. Jelentkezzetek, hogy a munka mielőbb megindulhasson.”

Az NB mellé minden nemzet ötös albizottságot delegál, csak ezeken keresztül lehet az NB-vel érintkezni. A mi nemzeti bizottsági tagjaink Györki Imre, Rátkai Károly, Parragi György, Waldmann Béla és Spitzer Hugó. Húsz rendezőgárdistát jelöltek ki. Parancsnokul Rátkai Károly Kállay Andrást ajánlotta. Kállay ellen azonnal tiltakozott a tömeg. Néhányan Andorkát ajánlották, végül is Kisfaludy Imre pécsi ügyvéd lett a rendezőgárdisták parancsnoka.

Az NB és az amerikai parancsnok között nézeteltérések támadtak. A parancsnok ugyanis azt kívánta, hogy a Nemzetközi Bizottság tagjai az ő általa megjelöltek és meghívottak legyenek. A Nemzetközi Bizottság viszont ragaszkodott ahhoz, hogy a különféle nemzetiségek által választott és beküldött NB tagok határozzanak és tegyenek javaslatot.

Az amerikai parancsnok mindjárt meg is hívta Andorka Rudolfot a Nemzetközi Bizottságba úgy, hogy most a magyaroknak volt egy választott és egy meghívott képviselője. Györki Imre Parragival megüzente Andorkának, a bizalom nem őt választotta. Erre Andorka, akit egy amerikai repülőkapitány ajánlott, megsértődve visszavonult. Ugyancsak visszavonult és nem akart részt venni az üléseken Peyer sem. Újra megválasztották és kötelezték arra, hogy vegyen részt a további tárgyalásokban.

Május 8. A Nemzetközi Bizottság a következő kiáltvánnyal fordult a bajtársakhoz:

„Az egyik legborzalmasabb és legvéresebb tábor: Mauthausen kapui végre megnyílnak. Visszatérünk szabadon a szélrózsa minden irányában a fasizmustól megszabadított hazánkba.

Azok a foglyok, akiket még tegnap a bestiális fasiszta hóhérok keze halállal fenyegetett, szívük legmélyéből mondanak köszönetet a diadalmas és felszabadító szövetséges

nemzeteknek és visszanyert szabadságuk első üdvözetével köszöntik a világ minden szabad népét.

A táborban eltöltött évek után jobban megértik a népek testvériségének értékét.

Ehhez az eszméhez híven megfogadjuk, hogy szolidárisak, egyek maradunk az imperializmus és a nemzeti fanatizmus ellen vívott harc folytatása érdekében. E fogadalmunk megtételénél példaképpen lebeg előttünk az a cél, hogy a világ az összes népek közös erőfeszítése révén szabadult fel a hitlerista fenyegetés alól, hogy erre az erőfeszítésre szükség volt, hogy a világ megszabadulhasson a náci szupremáciától és mi visszanyerhessük szabadságunkat, minden nép, minden nemzet közös javát. A béke és a szabadság, az emberek boldogságának és a szociális és nemzeti igazság új alapjain nyugvó világ felépítésének biztosítója és a nemzetek és emberek békés együttműködése felé vezető egyetlen út.

Miután hazánk és mi magunk visszanyertük a szabadságot, meg akarjuk őrizni emlékezetünkben a tábor nemzetközi szolidaritását. A tanulságok levonása után közös úton akarunk járni: minden nép oszthatatlan szabadságának az útján, a kölcsönös megértés útján, az igazságos és szabad új világ felépítése érdekében kifejtett együttműködés útján.

Örökké emlékeznünk kell, minő véres áldozatokat kellett hozniok a népeknek, hogy e javakat számukra visszaszerezhessék.

Visszaemlékezve a népek által kiontott vérré és a náci fasizmus által lemészárolt embermilliókra megfogadjuk, hogy ezt az utat nem hagyjuk el soha! A nemzetközi közösség biztos alapjára kívánjuk emelni a szabadság katonáinak legszentebb emlékművét: a szabad ember világát.

Az egész világhoz fordulunk felhívásunkkal: Segítsetek bennünket ebben a munkánkban.

Éljen a nemzetközi szolidaritás!
Éljen a szabadság!
Mauthausen összes régi politikai foglyai nevében:

Aláírások:

Československý Národní Výbor Revoluční.

Comité Espanol.

Comité Franco-Belge.

Comité Grec.

Deutsches Komitee.

Comitato Nazionale Italiano.

Jugoslovenski Odbor.

Magyar Bizottság.

Österreichischer Nationalausschuss.

Komitet Polski.

Ruskij Komitet.

Délégué pour les Albanaises.

Délégué pour les Hollandais et Suisses.

Der Delegierte für Luxemburg.

Délégué pour les Roumains.”

Kétszázötven jugoszláv, cseh, lengyel gárdista kiment a bujkáló SS-ek összeszedésére. A magyarok közül is tizennégyen jelentkeztek erre a feladatra. Harminc-negyvenes csoportokban állandóan hozzák a foglyokat. Mikor egy-egy ismertebb és vérengzőbb vadállat feltűnik, a tömegben mindig nagy izgalom vesz erőt.

Kirabolták az Effektenkammert. Egyik-másik bajtársunk találkozott a ruhájával, amelyet valamelyik idegen nemzet gyermeke hordott.

Fantasztikus mennyiségű piszokban fuldoklunk. Sajnos még mindig nincs elegendő víz, csak a reggeli mosdáshoz akad

egy egészen kevés. Megindult a küzdelem a piszok ellen. Hol volt ez a rengeteg piszok a németek ideje alatt? Amerre az ember nézett, a németek uralma idején, a szem mindenfelé csak tisztaságot látott. Pedig ez a piszok akkor is itt volt. Csak különféle rejtkehelyeken. A demokrácia napfényre hozta. Mindenki láthatja és mindenki védekezhet majd ellene. Az amerikaiak romtakarító tankokkal mennek a piszoknak s ezek a motorok órákon belül eltüntetik azt a szemetet, ami itt esztendőkön keresztül összegyűlt.

Rettenetesen gyenge vagyok. Megint előfogott a hasmenés. 38,5–39 fokos lázam van. Alig van jártányi erőm. Ugyanígy érzi magát Rassay Károly és Peyer Károly. Peyer nem hagyja magát rábeszélteni, hogy fekdjön le, életveszélyes amit csinál. Nem merek beteget jelenteni, mert az amerikaiak közölték, hogy csak az egészségeseket engedik haza, a betegeket feljavításra itt tartják és csak aztán mehetnek el. Nem akarok itt maradni. Haza akarok menni. Minél előbb haza!

Május 9. Megjelent gróf Sigraynál Máriássy svájci követségi megbízott névjegyével, a Nemzetközi Vöröskereszt kiküldöttje, aki még ma visszautazik Svájcba. Sigray azt üzeni Máriássynak, kérje fel nevünkben a magyar kormányt, kövessen el mindent, hogy minket innen minél előbb hazaszállítsanak. A Vöröskereszt megbízottja szerint először a nyugati nemzetek fiait szállítják el. A mi hazaszállításunkra csak később kerül sor. Sigray közölte ezzel az úrral, hogy a mi hazaszállításunk nem zavarná a többi nemzetek hazaszállítását, mert itt vagyunk a Duna mellett, sok magyar hajó van a Dunán, Linzben, azokat ide lehetne irányítani és legfeljebb a betegeket kellene egy autóbusszal leszállítani. Ezekkel a magyar hajókkal a mi tömegeinket könnyűszerrel haza lehetne küldeni anélkül, hogy másoktól szállítóeszközöket elvonnánk.

A svájci urat megkértük, hogy két levelet vegyen magához és továbbítsa. Az egyiket a Népszavának írtuk:

„Kedves Elvtársak!

Május 5-én, délután 3 órakor megjelent a dicső amerikai hadsereg első harcocsija a mauthauseni koncentrációs táborban. Kísérteties pontossággal azon a napon és abban az órában, amikor egy esztendővel ezelőtt Peyer Károlyt, Buchinger Manót és társakat, mint a barmokat behajtották ennek a tábornak a kapuján. Gyilkosaink, akiket a közhasználatban SS-eknek neveznek, elmenekültek és a tábort a német polgári rendőrökre bízta, akik az árbocra felhúzott fehér zászlóval fogadták a sáros, poros, a harci küzdelem jeleit mutató amerikai tank nagyszerű katonáit.

Eltársak! Május 5-én délután Amerika fiai kimentettek bennünket a halál torkából és végét vetették szörnyű éhezésünknek és már-már elviselhetetlen szenvedéseinknek. Csak most van alkalmunk, hogy életjelt adjunk magunkról. Ezt az első alkalmat azonnal megragadjuk, hogy a Népszava szerkesztőségét és olvasóit elvtársi szeretettel üdvözljük.

Eltársak! Arra kérünk Benneteket, kövessetek el mindent, hogy családunk is tudomást szerezzen arról, hogy élve szabadultunk ki a német banditák karmaiból és élve kerülünk a dicső amerikai hadsereg védelme alá. Élve, lélekben meg nem törve, harci készségünkben meg nem fogyatkozva, az eszme, a pártmozgalom változatlan szeretetében türelmetlenül várjuk hazaszállításunkat. Arra kérünk Benneteket, kövessetek el mindent, hogy lehetőleg minden hivatalos, bürokratikus eljárás mellőzésével soron kívül hazakerüljünk. Minél hamarabb meg akarjuk ölelni gyereinket, feleségünket és részt akarunk kérni az ország újjáépítésében, a szocialista eszme terjesztésében, a párt naggyá tételében.

Sok szeretettel köszöntjük az Elvtársakat!
Barátság!

*Peyer Károly,
Millok Sándor,
Györki Imre,
Buchinger Manó,
Várnai Dániel,
Gáspár Árpád,
Szántó Gyula,
Somogyi Károly,
Mérő Ignác,
Presszer István,
Láng Mór,
Forgács István.”*

A második levelet Peyer Károly küldte, amely így hangzik:

*„Opprecht Károly úrnak
Zürich.*

Tisztelt Elvtárs,

a svájci Vörös kereszt urai szíveskedtek lehetővé tenni számomra, hogy írassak Önnek. Sürgősen felhasználom ezt az alkalmat, minthogy már egy évvel ezelőtt a németek magyarországi bevonulásakor a Gestapo Budapesten letartóztatott és több vezető magyar politikussal együtt Mauthausen (Felső-Ausztria) SS koncentrációs táborba hurcolt.

Azt hiszem, nem szükséges az itteni viszonyokat közelebbről vázolnom, minthogy a svájci Vörös kereszt urai mindent láttak és észleleteiket nyilvánosságra is fogják hozni.

Csak egyet szeretnék hozzátenni, és pedig azt, hogy a csodával határos az a mód, ahogyan egyesek ezt az évet túléltek. Sokan közülünk éhség és betegségek következtében meghaltak, úgyhogy e százalomraméltó emberek hazájukat és hozzátartozójukat nem láthatják többé sohasem viszont.

Az amerikai csapatok e hó 5-én szabadítottak fel bennünket. A tábor átadása békésen történt és végül legalább ez nem követel több áldozatot. Az amerikai csapatok bevonulása előtt azonban, amikor a tábor még az SS-hóhérok kezében volt, többszáz, sőt állítólag több ezer csontig és bőrig lesoványodott embert elgázosítottak és holttestüket a krematóriumban elégették, hogy a betegek részére berendezett táborban elkövetett rémtetteik bizonyítékait megsemmisítsék.

E gatzettek folytatását az amerikai csapatok gyors bevonulása akadályozta meg.

Az amerikaiak bevonulása óta helyzetünk itt a táborban jelentékenyen megjavult, az ellátás most egészen kiváló, úgyhogy elmondhatjuk, az egész elmúlt évben egyetlenegyszer sem kaptunk olyan jó ételmezést, mint ezekben a napokban, ami azonban állítólag még javulni is fog.

Mauthausen táborban kb. 1000 magyar van, akik közül mintegy 800 zsidó. Ezenkívül Mauthausen különböző melléktáboraiiban még további 2-3000 magyar található, akik majdnem mind zsidók. Hogy a magyarok további tízezrei hol vannak, most még nem tekinthető át, minthogy nagyrészt az oroszok által megszállott területen található.

Valamennyiünknek csak az az egyetlen kívánságunk van, hogy mielőbb visszatérhessünk hazánkba.

Tudatában vagyunk annak, hogy e visszatérés elé milyen akadályok tornyosulnak és nyugodtan várunk, míg az lehetőségé válik.

Szeretném azonban megkérni, ha erre csak egy lehetőség is van, szíveskedjék a svájci vöröskereszttel összeköttetésbe lépni, hogy visszatérésünk ne sorrend szerint, amikor már minden akadály elhárul, következze be, hanem a leg-rövidebb időn belül. Ezzel egyetlen nemzetnek sem okoznánk hátrányt vagy késedelmet, mert javaslatunk szerint bennünket a Dunán hajóval, via Mauthausen–Wien–Budapest lehetne szállítani. Nincs szükségünk vasútra, országútra, tehérgépkocsira, csak 1–2 hajóra, amelyen hazánkba visszatérhetünk. A visszaszállítás egész lebonyolítása mindössze 40 órányi időt venne igénybe.

Ezáltal a tábor nyomban nagyszámú lakótól szabadulna meg, hazaérkezésünk hozzátartozóinkra is megnyugtatólag hatna, akik majdnem mindannyiunkat halottnak hittek és akiktől erőszakos elhurcolásunk óta mi sem kaptunk semmiféle hírt.

Mellékelten küldök még egy szöveget és kérem, hogy azt a leggyorsabban, ha lehet táviratilag, szíveskedjék feleségemhez Budapestre juttatni.

Csak annyit jegyzek még meg, hogy egy franciával, akit a francia Vöröskereszt néhány héttel előtt szállított hazájába vissza, üzenetet küldtem Önnek.

Ha a hírtovábbítás távirati, vagy írásbeli módja fennáll, címem a következő: Peyer Károly Mauthausen, Felső-Duna Koncentrációs tábor 15. tömb „A” szoba. Kérem értesítse a szakszervezeti bizottsághoz tartozó elvtársakat is, hogy több magyar elvtárrsal együtt itt életben maradtunk és reméljük hamarosan visszatérhetünk hazánkba, hogy felépítésének munkájában résztvehessünk.

Előre is köszönöm fáradozását és maradok elvtársi üdvözléssel:

Peyer Károly

A MAGYAR SZOCIÁLDEMOKRATA PÁRT

ELNÖKE, ORSZÁGGYŰLÉSI KÉPVISELŐ.”

Május 10. Öt napja már, hogy felszabadultunk. Szabadok vagyunk és mégsem mozdulhatunk. Ami előrelátható volt, valamennyiünket kínozt a szörnyű honvágy. A tömeg hisztériásan fél, hogy az utolsó pillanatban vagy a járványos hasmenésnek, vagy tifusznak, vagy valami más nyavalyának esik áldozatul. Ügyszólván nap mint nap harminc-negyven embert küldenek sorainkból kórházba. A lelki kínzások megszűntek, de a test tovább szenved. Látjuk valamennyien, sürgősen tenni kellene valamit. Éppen ezért a magyar bizottság a következő beadvánnyal fordult az amerikai parancsnokhoz:

„Mauthausen tábor magyar bizottsága.

1945 május 10.

Az amerikai csapatok parancsnokának
Mauthausen.

Uram,

Mauthausen koncentrációs tábor magyar internáltjai hálattal szívvel fejezik ki köszönetüket a nagy és diadalmas szövetséges hadseregeknek, hogy a világ népeit felszabadították a náciizmus és fasizmus rabszolgasága alól. A legkegyetlenebb körülmények között szenvedő és éhező, régóta itt őrzött foglyok mélyszégyenével viseltetnek az amerikai hadsereg iránt, amelynek bátor csapatai visszaadták szabadságunkat és emberi méltóságunkat. Már is jelentős javulás következett be életkörülményeink tekintetében is.

A szörnyű rendszer által legyilkolt igen nagyszámú magyar ember nem érhetette meg e nagy eseményt és nekünk, akik élve maradtunk, csak egy vágyunk van: amint lehet hazatérni és viszont látni családjainkat. Elfogatásunk óta legtöbbszörnek egyáltalában nem volt alkalma velük érintkezésbe kerülni, vagy tőlük bárminő üzenetet kapni és senkisem tudja, hogy e szörnyű időben ki pusztult el. Vannak közöttünk politikai pártvezetők, országgyűlési képviselők, felsőházi tagok, diplomáták, lapszerkesztők, ismert gazdasági szakértők és más közéleti férfiak. Valamennyi számos éven át nyíltan és elszántan harcolt a náciizmus ellen. E magatartásuk miatt deportálták őket és most sürgős szükség van rájuk Magyarország demokratikus és politikai újjáépítése terén.

Meg vagyunk győződve, hogy a hatóságok minden lehetőt megtesznek a szállítási probléma megoldása tekintetében és ezirányú fáradozásait szeretnénk megkönnyíteni, amikor a helyi körülmények ismeretében erre vonatkozólag gyakorlati javaslatot teszünk.

Minthogy az utak és vaspályák jelenleg más természetű forgalommal vannak zsúfolva, azt javasoljuk, hogy bennünket a Dunán hajóval szállítsanak haza. Szíves hozzájárulás esetén a jelenlegi Mauthausen koncentrációs táborban lévő 800 magyar férfifoglyot a mauthauseni kikötőből 48 órán belül Budapestre lehetne szállítani.

Nagyon lekötelezne bennünket, ha mellékelt kérelmünket, amelynek angol nyelvű fordítását csatoljuk, a magyar kormányhoz Budapestre eljuttatni szíveskednék.

Döntése vártában, maradunk uram mélységes hálával tisztelő hívei:

gr. *Sigray Antal* sk.

A FELSŐHÁZ TAGJA,

Peyer Károly sk.

VOLT MINISZTER,
A MAGYAR PARLAMENT ALSÓHÁZÁNAK TAGJA,
A SZOCIÁLDEMOKRATA PÁRT VEZETŐJE,

Rassay Károly sk.

A MAGYAR PARLAMENT ALSÓHÁZÁNAK TAGJA,
A SZABADELVŰ PÁRT VEZETŐJE,

Parragi György sk.

MAGYAR DEMOKRATIKUS LAPOK FŐSZERKESZTŐJE,

dr. Rátkey Károly sk.

EGY MAGYAR SZABADELVŰ LAP FŐSZERKESZTŐJE,

Prof. Phil.

dr. Györki Imre sk.

A MAGYAR PARLAMENT ALSÓHÁZÁNAK VOLT TAGJA,

Waldmann Béla sk.

A SHELL ÁSVÁNYOLAJ RT. (ANGOL ÉS HOLLAND TŐKE)
VEZÉRIGAZGATÓJA.”

Május 11. Nemcsak mi vagyunk idegesek. A többi nemzet fiai is türelmetlenül várják elszállításukat. Éppen ezért két magasrangú orosz katonatiszt érkezett a táborba az orosz bajtársak megnyugtatóására.

Parragi diadalittasan jelenti, hogy ma behoztak néhány SS-embert, köztük azt a sánta riport-vezetőt, aki tavaly a megérkezésnél a pályaudvaron arcul ütötte Gratz Gusztávot. „Ezt a pofont most – mondotta Parragi – teljes erővel, öröm-

mel és nagy elégtétellel, »ez Gratz Gusztávért van« – kiáltással visszaadtam.”

Bakay altábornaggyal sétáltam az Appelplatzon, ahol találkoztunk a krematórium egyik lengyelzsido szolgálattevőjével. Azt állította, hogy Kállay Miklóst elgázosították. Szerinte amióta ő volt a krematóriumban, tehát augusztus 15-től május 1-ig, több mint tízezer embert gázosítottak el.

Elmentem megnézni ezek után a kivégzőtermet s a gázkamrát. Eddig irtózva elkerültem ezt a két helyet. Irtózatomat leküzdve néztem meg a borbélyszékhez hasonló „fényképezőszéket”, amelybe az áldozatot beleültették, eléje tettek egy fényképező-masínát, fejét egy kicsit hátrahajtották és akkor Bachmayer tarkón lőtte. Láttam a gázkamrát. Körülbelül úgy nézett ki, mint egy fürdőszoba. A mennyezeten sűrű apró lyukakkal ellátott csövek vannak. Aki nem tudja, könnyen abba a tévedésbe eshet, hogy zuhanyozó teremben van. De minek egy zuhanyozó teremhez légmentesen záródó ajtó? Miért nincsenek szellőztető nyílások vagy ablakok?

A Magyar Nemzeti Bizottság a hozzá érkezett bejelentéseket a következő jelentéssel továbbította a háborús bűnösök kivizsgálására alakult nemzetközi törvényszékhez:

„A MAGYAR NEMZETI BIZOTTSÁG JELENTÉSE
*a háborús bűnösök kivizsgálására alakult
Nemzetközi Törvényszékhez
a mauthauseni koncentrációs táborban 1944-45. évben
elkövetett gyilkosságokról és bűncselekményekről.*

Összeállította a magyar bizottság négy kijelölt tagja:

Parragi György,
FŐSZERKESZTŐ.

Litván József,
EGY TEXTILGYÁR ÜGYV.-IGAZGATÓJA.

Presser István,
OKL. MÉRNÖK.

Alberti Ervin
GYÁROS.

Későbbi felvilágosításokat adott:

Peyer Károly

A MAGYAR SZOCIÁLDEMOKRATA PÁRT ELNÖKE.

Budapest Parlament.
Mauthausen, 1945 május.

TÖMEGGYILKOSSÁG AZ 1945 FEBRUÁR 16-RÓL 17-RE
VIRRADÓ ÉJSZAKÁN.

DOMOKOS JÓZSEF BUDAPESTI VÉDŐÜGYVÉD TANÚVALLOMÁSA.

1945 február 16-án Mauthausenbe érkezett egy fogoly-szállítmány. A foglyokat a délután folyamán a gyülekezőhelyen mezítelenre vetköztették. Az 5. blokkból – ahol én akkor tartózkodtam – órákon át láttuk a szerencsétleneket. Mint később megtudtam, egész éjszaka mezítelenül kellett állniok a fürdőhelyiség és a konyhaépület mögött. Az éjszaka történetéről Csapó Dezső (15. blokk) adhat felvilágosítást, akinek Freud Lajos nevű aranyműves barátja szintén ott volt. Csapó ismételt kérésemre újra meglátogatta Freudot és ez a következőket mondotta:

A foglyok egy Berlin melletti táborból jöttek, mintegy 1400-an, köztük kb. 350 beteg. Mauthausenba megérkezve, ez a 350 felszólításra betegként jelentkezett. Ezeket külön állították és levetköztették. A február 17-re virradó éjszakát a konyhaépület mögött, a szénporral belepett földön töltötték. Éjfél felé mind a 350 embert a fürdőhelyiségbe vezették és ott félórán át hideg tust kaptak. Utána nedvesen és vizesen

ismét kizavarták őket a szabadba, ahol dermesztő hideg volt. Mintegy két óra múlva megismételték a hideg tust. Reggel fél 8 és 8 óra között azok, akik még életben voltak – állítólag magasabb helyről –, kegyelmet kaptak.

Állítólag – ezt még mindig Freud elbeszéléséből tudom – azokat, akik nehézkesen tudtak talpra állni vagy a gyengeség más jeleit mutatták, SS-katonák agyonverték.

Reggel $\frac{3}{4}$ 8 óra felé magam is láttam, hogy a krematórium mögött a földet mezítelen testek borítják. Talán tévedek, de 200–250 emberre becsültem őket. Nagyobb részük, mintegy 75 százalékuk, mozdulatlanul feküdt a hidegben. Néhányan, hatan vagy nyolcan, bár nehezen, de fel tudták emelni felső testüket; egyetlenegy sem tudott közülük felkelni. Egyetlen embernek volt még annyi ereje, hogy másfél métert kússzon a földön, hogy egy rongyot gyűrjön a teste alá. A többiek csak fejüket vagy karjukat tudták emelni anélkül, hogy a hangjukat hallottam volna. Ekkor megjelent a magas SS-altsízt, akit mi „Lustig’s Landsmann” néven ismertünk. Egy nagy bottal teljes erejével a földön fekvőkre sújtott, mégpedig azokra, akik még mozogtak. Főleg a nyakukra célzott. Legtöbben az első ütés után mozdulatlanok lettek. Az egész jelenet hang nélkül játszódott le, mintegy tíz percig tartott, utána a katona eltávozott.

Nemsokára ezután megjelent egy másik katona, akinek arcát nem tudtam felismerni. Jól táplált volt, középmagas, őszes hajjal. Ugyanazt tette, mint a másik, valamivel rövidebb ideig, aztán ő is elment. Majd megjelent egy tábori tűzoltó, név szerint Lutz (Német-Elzászból). Csak le-felsétált anélkül, hogy tett volna valamit. Ő talán meg tudná nevezni a fent említett katonát.

A délelőtti folyamán szemetet hordva, háromszor jelentem meg a krematórium és a tábor közötti téren. Ekkor lát-

tam, hogy mintegy hat ember különös ruhában, katonaszerű köpenyegben, kiskocsikon magasan felhalmozott holttesteket szállít. A hullákat a krematórium lépcsőjére dobták. Egy fogolytársam az egyik hullára irányította a figyelmemet, erős, magas fiatalember teste volt.

A hullák ledobása után láttam, hogy a kocsit vastagon borítja a vér. Két munkás két-két vödörrel hordta a vizet, hogy megtisztítsa a kocsit. Összesen három hullaszállítmányt láttam és biztosan állítom, hogy néhány test a kocsin még gyöngén mozgott. Láttam, hogy a krematórium lépcsőjén az egyik test a másikon fejjel lefelé feküdt, az alatta lévő pedig lábbal lefelé. Így a felsőnek a lába az alsónak a fején feküdt. Láttam, hogy a felső, akinek ez a helyzet szemmel láthatóan elviselhetetlen volt, a lábat saját fejéről lassan egy mellette fekvő bajtársának a vállára tolta. Később láttam, hogy a konyha mögötti részt, amelyet a tűzoltó-laktanya határolt, fecskendőkkel tisztították meg a vértől és piszoktól. A konyha falát, amelyet mintegy másfél méter magasságban vér és kilocscsant agyvelő borított, ugyancsak megtisztították. A vérnyomokat azonban még ezután is fel lehetett fedezni.

Dr. Domonkos József.

DR. MAJOR MIHÁLY PÉCSI ÜGYVÉD, FŐHADNAGY, MAGYAR
HADBÍRÓ ÉS WORTMANN ANDOR (PÉCS) TANÚVALLOMÁSA.

Alulírott szemtanúk a következő tényállást terjesztik az
i. t. bizottság elé:

1945 február második felében (legjobb tudásunk szerint február 16-án) mintegy 5–600 emberből álló szállítmány érkezett a táborba. A szokásos fürdés után, délután 2 és 3 óra között az egész csoportot SS-hóhérok mezíttelenül felállították

az 1. és 4. blokk közötti kőfalhoz. Órák múlva, amikor már mindenki reszketett a hidegtől, az egész tömeget a konyhaépület mögötti falhoz állították.

Másnap reggel, amikor szokásos reggeli munkánkat végeztük, többek között a hamut szállítottuk el a krematóriumból láttuk, hogy a konyhaépület és a fal közötti terület nagyrészt hullákkal van borítva. Az ott fekvők közül sokan csak eszméletlenek voltak és néhányan megpróbáltak felállni. De aki megmozdult, azt két SS-hóhér bunkókkal addig verte, amíg életet gyanított bennük. Néháynak volt még annyi ereje, hogy felállt és futva igyekezett az udvar felé menekülni.

Rettenetes látvány volt ezeknek a halálra vert embereknek utolsó erőfeszítése, amint félig megfagyva és vérrel borított testtel futottak és a legkegyetlenebb módon ugyancsak agyonverték őket.

Csak mások elbeszéléséből tudjuk, hogy egy másik csoportot a konyha mögé kergették és éjszaka az úgynevezett tábori tűzoltóság felsőbb parancsra, hideg vízzel fecskendezte őket, úgyhogy a legtöbben, mivel a téli hidegben ruha nélkül voltak, már ettől a fecskendezéstől nyomorultan elpusztultak.

Ugyanezen a délelőttön, amikor a hullákat elszállították, láttuk, hogy sokan éltek még, mozogtak és segélykérő hangokat hallattak.

A bajtársak között, akiket a fent leírt módon halálra kínoztak, legjobb tudásunk szerint minden nemzet fiai voltak, többek között nagyon sok magyar munkaszolgálatos. A két SS-hóhért esetleges szembesítés alkalmával teljes biztonsággal felismernénk.

*Dr. Major Mihály
Wortmann Andor*

A 20. BÜNTETŐBLOKK SS FELÜGYELŐ-SZEMÉLYZETE.
TÖBB MEGFIGYELŐ TANÚVALLOMÁSA.

1944 nyarán és őszén a 19. blokkban voltunk, közvetlenül a 20. büntetőblokk közelében és megfigyelhettük, hogyan szállítottak el minden reggel az egyébként elzárt 20. blokkból mintegy 5–10 hullát, akiket három, általunk ismert SS-katona gyilkolt meg. Egyszer megfigyelhettük, amint az egyik SS-ember a 20. blokk kapuján kilépve, korbácsát az ott álló kávéfőzőüstben a vértől megtisztította.

Papp Koleszár Bertalan.

Ebergényi András.

Steiner Imre.

DR. MAJOR MIHÁLY ÉS WORTMANN ANDOR
TANÚVALLOMÁSA.

Mint a 19. blokk lakói, hónapokon át megállapítottuk, hogy a szomszédos 20. blokkból naponta legalább 10, olykor azonban 30 hullát is elszállítottak. A hullákon tisztán fel lehetett ismerni, hogy egyik sem természetes halállal halt meg, valamennyiüket halálra kínozták.

Éjjel-nappal szakadatlanul lehetett hallani a súlyos ütlegetéstől kiváltott fájdalomkiáltásokat.

Az áldozatok testén minden orvosi szakértelem nélkül meg lehetett állapítani, hogy a 20. büntetőblokk lakói még a nekik kiutalt csekély mennyiségű ételt sem kapták meg. Valamennyien csontig le voltak soványodva, úgyhogy a halál előbb vagy utóbb éhezés következtében is beállott volna.

Dr. Major Mihály.

Wortmann Andor.

MINTEGY 150 MAGYAR ZSIDÓ
„SOROZATOS KNOCK-OUTJA”.
TÖBB SÉRTETT TANÚVALLOMÁSA.

1945 január 1-én koradélután a 24 blokk előtt megjelent két SS ember, az egyik magyar származású, vagyis úgynevezett magyar sváb volt. Szembesítés esetén biztosan felismer-nénk. Ez a sváb „zsidók ki!” kiáltással kikergetett bennünket a hóval fedett udvarra, ahol a gránitkőfal mentén, mintegy 100 méter hosszúságban mind a százötvenünket egymás mellett láncszerűen felállított. Aztán a jobbszélen kezdve egyik embertől a másikhoz ment és öklével mindegyikünket knock-outolt, egy-két vagy három ütéssel, amíg az áldozat a hóba roskadt. Legtöbb bajtársunk többé-kevésbé súlyos sérüléseket szenvedett arcán, orrán, száján és állán, továbbá agyrázkódás is történt, aminek következtében néhány idősebb ember meg is halt. Ez az eset az egész táborban meglehetős feltűnést keltett, úgyhogy a következő nap Bachmayer, a védőőrizetes tábor vezetője, vizsgálatot rendelt ebben az ügyben és nagyon felháborodott az eset miatt.

*Litván József.
Presser István.
Gáspár Árpád.*

DR. GYÖRKI IMRE VOLT MAGYAR ORSZÁGGYŰLÉSI
KÉPVISELŐ BÁNTALMAZÁSA A POLITIKAI OSZTÁLYON.
DR. GYÖRKI IMRE TANÚVALLOMÁSA.

1944 október 15-én az irodába hívtak. Kérdésemre azt a felvilágosítást kaptam, hogy családom érdeklődik egészségi állapotom iránt.

Az orvosi jelentés után két nappal a politikai osztályra rendelték. Ott egy szobában egy SS ember fogadott (három csillagja volt, azt hiszem Hauptscharführer volt), egy nő is volt a szobában. Azonkívül egy férfi tartózkodott ott, aki félig agyonvertnek látszott. Azt parancsolták nekem, nézzem meg ezt az embert és kérdezték, hogy ismerem-e. Azt feleltem hogy sohasem láttam. Erre megparancsolták hogy hajoljak le és csókoljam meg ezt az embert. Megtettem.

Azután azt parancsolták, hogy újra hajoljak le. Ez is megtörtént. Erre öt ütést kaptam egy vastag bottal a hátsó felemre, illetőleg a hátamra. Utána megparancsolták, hogy engedjem le a nadrágomat és öt újabb súlyos botütést kaptam.

Utána megparancsolták, hogy menjek át egyik Hauptscharführerhez. Az udvarban várakoztattak, majd behívtak a szobába és kikérdeztek családi állapotomról, hivatásomról, politikai pártállásomról és arról, hogy mióta vagyok képviselő. Végül azt kérdezték, ismerem-e Szálasit, aki néhány nap óta állítólag a kormányzó helyettese és azt kérdezték, igaz-e, hogy Horthy iszákos. Miután mindezekre a kérdésekre feleltem, kijelentette a Hauptscharführer, hogy a másik szobában megvert ember „hazug csirkefogó”, aki azt vallotta rólam, hogy kommunista vagyok. Mindezek után a legnagyobb lelki nyugalommal azt parancsolták, hogy menjek vissza blokkomba. Bántalmazásom nyomai kék foltok és vér-aláfutások formájában még egy hónap múlva is látszottak testemen.

Azt hiszem, bántalmazásom oka az volt, hogy családom érdeklődött utánam, a zsidó után és ezáltal az uraknak adminisztratív munkát adtam.

Dr. Györki Imre.

SIEGFRIED SCHREIBER VALLOMÁSA A 19. BLOKK LENGYEL
ÍRNOKÁNAK, LUCIAN DZIARSKINAK KEGYETLENKEDÉSEIRŐL.

1944 június 27-én, amikor a takácsműhely munkapancsnokságánál jelentkeztem, 39.5 fokos lázzal összeestem. A takácsműhely vezetőjének engedélyével bajtársaim segítségével a 19. blokkba vonszoltam magam, ahol Koleszár bajtárs fekvőhelyet bocsátott rendelkezésemre. Amikor Dziarski ezt észrevette, teljes erővel ütlegelni kezdte fejemet és testemet, belém rúgott, egy söprűvel úgy ütötte a fejemet, hogy a söprűnyél eltörött. Az épületből kikergetett az udvarra, ahol a vízlevezető csatornába buktam, míg dr. Balázs orvos az irodába vezetett. Dziarski előzőleg még megfenyegetett, hogy ha nem vesznek fel a kórházba, úgy megver, hogy „halálom órájáig” emlékezni fogok rá. Felvettek a kórházba.

Siegfried Schreiber.

ENGELSMANN JENŐ (75 ÉVES) TANÚVALLOMÁSA.

1944 szeptemberében, vagy októberében éjszaka kimentem az udvarban lévő latrinára, mivel Dziarski rendelkezésére a legrosszabb időben is zárva volt éjszaka a W. C., ha a víz nem folyt. Amikor visszatértem az épületbe, Dziarski az ajtóban fogadott, megfogott, pofozott és azt állította, hogy nem a latrinába, hanem a csatornába vizeltem. Karom ebben az időben ficamodás miatt fel volt kötve, ez azonban a tettelegességben legcsekélyebb mértékben sem zavarta őt. Másnap két óra hosszat kellett a latrina előtt állnom és néznem, míg az emberek szükségletüket végezték. Ez alkalommal is pofozott és öklével többször az arcomba ütött.

Engelsmann Jenő.

KISFALUDY IMRE TANÚVALLOMÁSA.

Mivel egy beteg bajtársamnak segítettem, egy alkalommal elkéstem az ebédről. Dziarski ekkor megpofozott. Más alkalommal cipőben mentem át az úgynevezett blokk-szobában. Dziarski ezért egy gumicsővel háromszor-négyszer olyan erősen ütött a fejemre, hogy majdnem összeestem.

Kisfaludy Imre.

ENGELSMANN FERENC TANÚVALLOMÁSA.

Dziarski elmondta nekem egy bizalmas beszélgetés során, hogy 1941–42-ben az épület mosóhelyiségében összesen 207 oroszot gyilkolt meg. Egyébként meggyőződéses antiszemita és egyetért a németekkel a zsidók kiirtása tekintetében. Tanúja ennek a beszélgetésnek: Engelsmann Árpád.

A vallomást tevő elutazása következtében ezt a jegyzőkönyvet a mellékelt felhatalmazás alapján helyette aláírják:

Litván József.

Presser István.

A felhatalmazás szövege: „Alulírottak meghatalmazzuk Litván Józsefet és Presser Istvánt, Lutzien Dziarski elleni tanúinkat, hogy helyettünk aláírják a jegyzőkönyvet, mivel annak letisztázása előtt sürgősen el kellett utaznunk. Mauthausen 1945 május 19.

Aláírás:

Engelsmann Ferenc sk. Engelsmann Árpád sk. Lakóhely május 20-tól: Novo Mesto nad Vahom Československo.

Mint tanúk:

Alberti Ervin, Nádas József.

24-ES TÖMBÖREG: LEÓ (DOLEWSKI?)

DR. BALÁZS GYÖZŐ NYUG. ŐRNAGY,

A MAGYAR VÖRÖSKERESZT EGYLET FŐORVOSÁNAK VALLOMÁSA:

1944 dec. 12-én reggel az éhségtől összeestem, mert az előző napi razzia alkalmával elvett fehérnemű pótlására a vászorai, illetve reggeli kenyeret, vásárlás céljából félretettem. Az appell alatt összeesvén Leó rám ugrott – ezt a közelemben álló dr. György és dr. Gáspár bizonyítják –, össze-vissza taposott, rúgott, nyakamnál fogva egy hórakáshoz hurcolt, ott fejemet csizmás lábbal újra megrugdosta. Magamhoz térve, erős fejfájást éreztem, homlokom vérzett és bal felső karomon 2 hónapra gyógyuló csontrepedés állt elő.

DR. GYÖRGY ÁRMIN PÉCSI NŐORVOS VALLOMÁSA:

1944 decemberében egy reggel reggelimet akartam felvenni, mikor hirtelen hátulról gumibotos fejbeütés ért, amelytől egészen elszédültem. Bal fülemre 1 hétig nem hallottam. – Más alkalommal, ugyancsak reggelifelvétel közben nem elég gyors szobaelhagyás miatt Leó ököllel arcomba ütött, úgyhogy jobb első metszőfogamat megingatta. Néhány nap múlva barátságos beszélgetés közben ő maga beismerte, hogy valóban ártatlanul ütött meg, de fékezhetetlen dühét nem tudta tartóztatni. Ennek a beszélgetésnek Buchinger Manó volt a tanúja.

DIAMANT JÓZSEF PÉCSVIDÉKI KERESKEDŐ VALLOMÁSA:

Leó szobáján, az ún. blokkszobán órákon át tilos volt keresztülmenni s így a foglyok nem tehettek egyebet, mint hogy

sürgős esetben az ablakon át ugrottak ki s a blokkot körüljárva keresték fel a WC-t. Ezt egy esetben én is megtettem és emiatt szörnyen összevert gumibottal, körülbelül 10–15 ütéssel mérve a fejemre és ugyanannyit a lehető legnagyobb erővel a hátsó részemre. Ugyanez történt meg egyidejűleg *Pogány János* bajtárssal.

MÉRŐ IGNÁC SZOCIÁLDEM. PÁRTALKALMAZOTT VALLOMÁSA:

1944 dec. 23-án az u. n. 3-as táborból pokrócokban kenyeret hoztunk át. A tömböregnek, Leónak jelentettem, hogy 1 kenyér hiányzik. Erre Leó – nem utolsósorban az írnok uszítására – engem vádolt a kenyér ellopásával. Ökölcsapásokkal háromszor a földre terített, majd 5–5 súlyos gumibotütést mért a fejemre és ülepemre. Hasonló eljárást alkalmazott *Litván Józseffel* szemben, akit szintén kenyértöredékek ellopásával vádolt meg.

LITVÁN JÓZSEF A „BUDAKALÁSZI TEXTIL R.-T.”
IGAZGATÓJÁNAK VALLOMÁSA:

Tanúi voltunk, hogy Leó egy orosz borzalmasan ütött gumibottal két napon át, be nem igazolt vád alapján. Nyilvánvalóan beteges lelki szükséglete volt a naponta való ütésverés. 32 emberből álló szobaszolgálatos (Stubendienst) gárdával rendelkezett. Ezek a koszt tekintélyes részét ellopták, amennyiben pl.: túrónál személyenkint 15–20 adagot vettek fel és a fölöslegüket cigarettáért árulták éppen úgy, mint az elkobzott tárgyak egy részét is. Hónapokon át ellopták a szappan-adagunkat, lehetetlenné tették a 24-es blokkban a tiszt-

tálkodást, gyakran még a szappan nélküli mosdást is meg-
hiúsította Leó és hónapokon át nem jutottunk fehérnemű-
höz. Leónak specialitása volt, hogy soha el nem követett bű-
nökért kollektíve büntetett valamennyiünket oly módon,
hogy éjjelre 4 embert fektetett össze egy-egy ágyba, úgyhogy
a blokk 4 szobájából egy túlszűfolt volt és a többi három jó-
formán üresen maradt. Így három szobában összesen 30 em-
ber aludt és egy ugyanakkora szobában több mint 300.

PRESSER ISTVÁN OKL. MÉRNÖK TANÚVALLOMÁSA:

1944 decemberében reggeliosztás közben Leó hirtelen
reánk rontott, gumibottal ütötte-verte az embereket, úgy-
hogy azok hanyatt-homlok ajtón-ablakon menekültek az ud-
varra, ahol a gumibot teljesen indokolatlan és állandó hasz-
nálata közben a hó eltakarítására kényszerítette őket.

Szerszámok hiányában a munkát csupasz kézzel kellett
elvégezni a kemény hidegben és ugyanúgy csupasz kézzel a
havat egy hirtelenében előkerített kocsira rádobálni. Ez a mű-
velet a lengyel fasiszta blokkszemélyzet gúnyos röhögése köz-
ben körülbelül két óráig tartott és csak azután engedte meg
Leó a félbeszakított reggeli kiosztását, amely azonban má-
sodszor már vízzel erősen felhígított állapotban került elénk.
Vacsorára az előírt szalámit nem osztotta széjjel, ehelyett a
délben megrövidített leves-porciókat kaptuk. Az ekképpen
nyert szalámit Leó nagy vendégségre fordította, amennyiben
hozzá hasonszőrű barátainak húszszemélyes vacsorát ren-
dezett. Jellemzésül csak annyit, hogyha itt-ott a szétosztásnál
egy SS jelen volt, ez – bármily paradoxonul hangozzék is –
számunkra az adagok lényeges növelését jelentette, mert Leó,
ez a lengyel-fasiszta bajtárs az ő jelenlétükben nem mert min-

ket olyan szemérmetlenül meglopni. Följelentés mindamellett teljesen lehetetlen volt, mert csak lázadás szításának minősítették volna, a legsúlyosabb következményekkel együtt.

Május 12. Napról napra többen betegednek meg. Barakunk lakóinak nyolcvan százaléka beteg. Négy magyar orvos György Ármin, Darvas Zoltán, Gáspár Andor, Spitzer Hugó megfeszített erővel dolgoztak hogy gátat vessenek a járvá-nyoknak.

Bakay Szilárd altábornaggyal hosszabban beszélgettem. A beszélgetés olyan érdekes volt, hogy azonnal feljegyeztem és utólag Bakaynak felolvastam. Elmondotta, hogy ő 1942 augusztus 6-tól 1943 június 27-éig volt kint Ukrajnában. Feladata megszállás volt. Azt állította, hogy ő már Kievből táviratot intézett a magyar hadvezetőséghez, amelyben figyelmeztette, hogy a németek elvesztették a háborút és minden további vérontás felesleges. Állandóan követelte a magyar-német megállapodás szövegét. Mikor azt megkapta, akkor még külön kérte az ehhez tartozó anyagi megállapodás szövegét is. Ehhez későn jutott hozzá. Azt állította Bakay, hogy ebben a megállapodásban benne volt: korszerűen fel nem szerelt hadosztályait, az önvédelemtől eltekintve, nem szabad felhasználni az oroszok ellen. Ennek ellenére a németek állandóan követelték Bakaytól a segítséget.

- Búcsú-parancsában - mondotta - az volt, hogy „kezeinkhez kegyetlenkedésből származó vér nem tapad”.

Mikor hazaérkezett, a szombathelyi 3. hadtest parancsnoka lett és 1944 júniusában a budapesti 1. hadtest parancsnokává és vezénylő tábornokává nevezték ki.

Bakay azt állítja, hogy 1944 március 12-én reggel 9 óra-kor táviratot küldött a vezérkar főnökének, Szombathelyinek.

Jelentette, hogy Wienerneustadt körül német csapatok gyülekeznek, szándékuk Magyarország megszállása. *Feladatot kért.*

Március 18-ig mindennap táviratot küldött a vezérkarnak és újabb tapasztalatait jelentette. *Állandóan feladatot kért.* (Katonai műszó, amely katonai intézkedéseket jelent.) Mindezt annak ellenére tette, hogy minden néven nevezendő felderítés (kémkedés) a németekkel kapcsolatban tiltva volt. Március 19-én éjjel egy órakor telefonon felhívta Bajnóczy vezérezredes, a vezérkar főnökének helyettese, aki közölte vele, hogy a németek bevonulnak Magyarországra. Az ellenállást megtiltották. Idejében kiadta a parancsokat.

1944 október elején összehívta tábornokait és saját törzsének szakelőadóit, mert a németektől való félelmében írásban nem mert parancsokat kiadni. Pontosan körülírva mindenki megkapta feladatát. A cél az volt, hogy Budapesten a magyar katonai helyzetet biztosítsák, a laktanyák rohambiztonságát szigetszerűen, és a laktanyák közötti mozgást. A lovas hadosztálynak és egyéb erőknak Budapesthez közelebbre vonása és ezeknek idejében való beavatkoztatásának előkészítése volt a másik cél. Ezt nem közölte az értekezlet résztvevőivel, azonban a foganatosított rendszabályokból katona mindent megérthetett. Azt állította Bakay, ebben a beszélgetésben előkészítette még a támadólagos fellépést is.

A németek elleni felderítést tovább folytatta, mert a németek civilben helyezkedtek el a különféle helyeken. A magyar hatóságok nem tudták, mennyi német van Budapesten és hol vannak elhelyezkedve. A felderítést nagyon megnehezítette, hogy Budapesten a házfelügyelők, borbélyok, vendéglősök legnagyobb része falazott a németeknek. Helyzete jellemzésére elmondotta, hogy saját gépkocsivezetője, Beszterhan, aki civilben BSzKRT alkalmazott, tartalékos szakaszvezető, a németek besúgója volt.

A német elszállásolás a magyar törvények értelmében csak a városparancsnokság útján történhetett volna. A németek ezt is kijátszották és embereiket a szállodákban szállásolták el. Ő a Ritzben lakott, azt is lassan megtömték a németek. Bakay az elmondottaknak tulajdonítja, hogy nyolc nappal a magyar fegyverletétel előtt őt a németek már lefogták.

Május 13. Ma megjelentek az amerikaiak fertőtlenítő gépeikkel a barakkban. Teleszórták az ágyakat tetűporral és valamennyiünket meztelenre vetkőztettek és testünket is végigpermetezték ezzel a porral. Olyan feltűnően sovány vagyok, hogy az egyik amerikai katona mint különlegességet lefényképezett.

Györki azt az információt kapta, hogy a Duna nem hajózható, mert a felrobbantott hidak romjai akadályozzák a szabad hajózást.

A bunkerből valaki kiszólt magyarul:

- KüldjeteK segítséget, én is magyar vagyok.
- Mi voltál?
- Tolmács az SS-eknél.
- Hát akkor dögölj meg!

Milyen furcsa állat az ember. Pár nappal előbb még álmaink netovábbja volt a béke. Most megvan, és egy hét után már türelmetlenek vagyunk, lassúsággal vádoljuk az amerikaiakat, a tömeg kétségbe vonja szervezőképességüket, mert négy-öt nap alatt nem tudtak tizenötezer embert elszállítani! Én még nem vagyok türelmetlen. Csak nagyon félek, hogy valami nyavalya az utolsó percben belém ragad.

A sorakozótéren a magyarok fenyegetően körülvettek egy német háftlinget. Nagy nehezen szabadították ki karmaikból.

Leitner János, Vokány sváb község bírója, akit a „bundások” - így nevezték a Volksbundistákat - magyar érzelmei-

ért félholtra vertek, házát szétrombolták, a németek bevonulása után letartóztatták és végül ide hozták, köszöntötte Papp Koleszárt, aki nem köszönt neki vissza. Leitner megszólította:

- Miért nem fogadod a köszönésemet?
- Német vagy...

Andorka ma jóreggelt köszönt nekem. Kilenc hónapig várta, hogy mindig én köszönjek előre. Mi történt? Útban vagyunk a demokrácia felé?

Peyer Károly beszámolt az NB üléséről. Elmondta, hogy 16.000 ember van a táborban. A tábor adminisztrációját átszervezték. Felkéri a bajtársakat, hogy az amerikai ezredeshez csak az NB illetve a magyar bizottságon keresztül forduljanak kéressel, mert az amerikai ezredes, akit eddig elhalmoztak a legegényibb kívánságokkal, képtelen a hozzá intézett kéréseknek eleget tenni. Újból kéri, minden munkára alkalmas ember vegyen részt a munkában. Tisztogatni, főzni, temetni kell! Az asztalosüzemet át akarja szervezni a parancsnok, aki arra törekszik, hogy mindenki ágyhoz jusson. Ezért a lehető leggyorsabban ezer ágyat akar készíttetni. Ezeknek felállítása után további ezer ágyat fog csináltatni. Minden héten, vagy minden tíz napban fürödni fogunk! Gusenban ezer eltemetetlen halott van. Ne menjünk ki a táborból, mert a környéken, főként Gusenban, nagyon sok SS bujkál. Ezek közül az egyik rálőtt három bajtársunkra.

A Russenlager mellett temették el halottainkat. A sírokat a mauthauseni polgármester és egyéb mauthauseni „előkelőségek” ássák.

Az ülés elején Peyer ismét felvetette a bizalmi kérdést, mert illetéktelenek eljártak magyar ügyekben.

Andorka a tényállás tisztázására felszólalt. Elmondotta, hogy őt az amerikai repülőszázados ajánlására a megszálló

csapatok ezredese szólította fel, hogy az általa összeállított NB-ben magyar részről vegyen részt. Azt állította, hogy ő Peyert felszólította, lássák el együtt az NB teendőit.

Róth Sándor pécsi bőrgyáros azt kívánta, hogy Peyer Andorkát és Sigrayt kérje fel az együttműködésre, mert azok óriási nemzetközi összeköttetésekkel meggyorsítják majd a hazaszállításunkat és lehetővé teszik, hogy ír hassunk.

A kérdés körül nagy vihar támadt. A tömeg Peyer beszédétől megvadult. Most döbbsen rá, hogy hazaszállításunk esetleg heteket fog igénybe venni, s mivel ez Peyer beszédéből derült ki, Peyer ellen hegyezték ki a dolgot.

A viharos ülésen Parragi György erősen és hangosan kifogásolta a mágnás-csoport magatartását, amely háttérből azért uszítja a tömeget, mert kezébe akarja kaparintani a tárgyalások fonalát és a barakk egyéb ügyeinek intézését. Figyelmeztette őket, magatartásukkal fölöslegesen és veszélyesen kiélezi a helyzetet.

Én is felszólaltam, és magamból kikelve támadtam meg Kund Elemért, aki feneketlenül gyűlöl minket, szocialistákat, és aki nem ártotta azt mondani, hogy az étel-elosztástól az NB-ig mindent magunkhoz ragadtunk és ezzel visszaéltünk. Figyelmeztettem a mágnás-csoportot, számítolja le végre, hogy Magyarországon kommunista és szocialista miniszterek vannak. Akár tetszik, akár nem, ez a tény. És ha az urak nem hajlandók szépszerével visszavonulni, majd meg fogjuk tanítani őket arra, hogy nekünk is vannak jól bevált eszközeink, amelyekkel a rendbontókat, uszítókat és ellenforradalmárokat móresre tanítjuk.

A gyűlés egyébként továbbra is Peyert bízta meg a Nemzetközi Bizottságban való részvétellel.

Este ismét megjelentek a svájci Vörös keresztessék. Ezekkel most Parragi csinált interjút. A svájciaktól megtudtuk,

mi itt Mauthausenben valamennyien halálra voltunk ítélve. Himmler április 20-án kiadta a parancsot: a táborban mindenkit meg kell ölni. Erre a célra Gusenben és Mauthausenben nagyon sok ekrazitot halmoztak fel. A terv az volt, hogy nagyobb csoportokban levisznek bennünket a kőbányákba, ahol aztán a levegőbe röpítenek. (A bizalmas értesülések tehát, hogy Ziereis és Bachmayer között ilyen irányú viták voltak, úgy látszik, igazak voltak.) A Nemzetközi Vöröskereszt-megbízott, mikor mindez tudomására jutott, értesítette erről az amerikaiakat és figyelmeztette őket; fokozott tempójú előnyomulásukkal több mint százezer ember életét menthetik meg.

Este felolvasták Schweiger Miklósnak, a cionista vezérnek Peyer Károlyhoz intézett köszönőlevelét, amelyben a Russenlagerben lévő magyar zsidók nevében megköszöni fáradozásait.

A levél felolvasása után a megvadított zsidók kissé magukhoz tértek.

Barakkunkban a következő hirdetményt függesztették ki:

Katholikus Szentmise

Holnap, május 14-én, hétfőn délelőtt 8.15-kor Szentmise lesz a lengyeleknél a 20-as barakkban,

Ezen gyónni és áldozni is lehet.

Tekintettel arra, hogy csak lengyelül tudó papok állanak rendelkezésre: a gyónókat bűnvallomás nélkül, pusztán bűnbánatra részesítik feloldozásban.

Az abszolúció után ilyenformán áldozni is lehet.

Akik tehát áldozni akarnak, holnapi reggelijüket ne fogyasszák el, hanem tegyék félre a Szentmiséről való visszatérésünk utáni időre.

Az áldozni is kívánó katolikus bajtársak jelentsék e szándékukat ma este 7-ig Somogyváry Gyulánál, hogy számuk alapján kellő mennyiségű ostya átváltoztatásáról történhessék gondoskodás.

Függetlenül a gyónás és áldozás szándékától, a lengyelek szívesen látnak Szentmiséjükön minden katolikus vagy akár másvallású magyar bajtársat is.

A részt venni óhajtó magyar bajtársaknak holnap reggel 8.5-kor menetkészen kell lenniök a blokk udvarán, ahonnét az értük jövő lengyelek vezetése alatt vonulnak át - az egyébként zárt - karanten-táborrészben levő 20-as blokkba.

Mauthausen, 1945 május 13.

A táboröreget, aki a magyar zsidókkal szemben olyan rendesen és tisztességesen viselkedett, letartóztatták, és a bunkerba vitték. Az ő érdekében az amerikai parancsnokhoz több mint száz aláírással a következő beadványt intéztük:

„Alulírottak ezennel esküvel bizonyítjuk, hogy Mauthausen koncentrációs tábor táborvezetője, Schöbs József a mauthauseni koncentrációs táborba való megérkezésünk, vagyis 1944 április hó óta mindaddig, amíg az amerikai csapatok a tábort át nem vették, mintegy 250 emberből álló magyar-zsidó csoportunkkal szemben mindenkor emberbaráti és tisztességes módon viselkedett, az SS. rendelkezéseivel gyakran szembeszállott, hogy öreg vagy gyenge embereket nehéz munkától, büntetéstől vagy bántalmazásoktól megvédjen és meghiúsította, hogy közülük sokakat halálra győttörjenek.

Bátor és éber fellépésével több ízben megakadályozta a kőhordást és azon egyéb súlyos testi munkákat, amelyekre azért akartak bennünket kényszeríteni, hogy irgalmatlan céltudatossággal megsemmisítsék életünket; azokat az éjjeli mun-

kálatokat, amelyeket távollétében más »Capo«-ok, vagy a táborparancsnok rendelt el, beszüntette és egyebekben is minden tekintetben megértéssel viselkedett helyzetünk iránt. Amidőn egy szerencsétlenség következtében néhány hétig a revierben időzött, és nem tudott a tábor ügyeivel foglalkozni, mi és a tábor többi foglyai a második táborvezető – Onek – részéről a legsúlyosabb brutalitásoknak és ismételt bántalmaknak voltunk kitéve, amelyek csak akkor szűntek meg, amikor ő ismét lábra állott. Eljárása annyira tiszta és tudatosan jóindulatú volt, hogy tömbünk egyértelműen elhatározta, hogy valahányszor vele a táborban találkozunk, őt sapkalevételben megnyilatkozó tiszteletadásban részesítjük.

Készek vagyunk arra, hogy fentieket jó lelkiismerettel, mint a tiszta igazságnak megfelelő tényeket bármely bíróság előtt megteendő esküvel megerősített vallomás formájában is kijelentjük, mert a sok brutális és embertelen SS-ember és „capo” között Schöbs volt az az egyetlen, aki feltétlenül jószándékkal viseltetett irántunk minden hátsó gondolat nélkül és igaz emberségből.

Mauthausen, 1945 május 13-án.”

Parragi megszólított, menjek le a magyar bizottság irodájába és állítsam ki a személyi lapomat. Arra a kérdésemre, miért van erre szükség, azt felelte, ezt nem közölheti.

Tizenketten voltunk, akiket felszólítottak ennek a személyi lapnak a kitöltésére. És pedig: Sigray Antal, Andorka Rudolf, Rassay Károly, Peyer Károly, Parragi György, Magyar Miklós, Halmi Miklós, Litván József, Papp Koleszár Bertalan, Waldmann Béla és Millok Sándor.

Este már elkezdtek sugdolózni: a hazamenők listáját állítják össze. Rassay Károly Bálint Imrének és Rátkai Károlynak elmondotta, hogy tizenkét bajtárs személyi lapot állított

ki, valószínűleg azért, mert ezeket soron kívül haza akarják engedni az amerikaiak.

Május 14. Botrány tört ki a bizalmasan elkészített lista miatt. Rátkai Károly összehívta a blokkbelieket az ügy meg tárgyalására. Ezen a gyűlésen Rassay Károly kijelentette, ő nem fogadja el a külön hazamenetelt. Ő a tömeggel együtt akar hazatérni. Szerinte az egyetlen, ami a magyar becsületet megmentheti, hogy az amerikai ezredes előtt kijelentik: „Közülünk senki sem akar külön hazajutni”. (Nagy taps.)

Alberti Ervin szerint igenis menjen haza a tizenkét ember, hogy legyen otthon, akik sürgetik a tábor felszámolását. (Nagy taps.)

Koleszár is felszólalt. Erősen síkraszállt a hazamenetel mellett. (Nagy taps.)

Buchinger és Nádas ellenzik a külön hazatérést. (Nagy taps.)

Végre is az istenadta nép 69 : 47 ellenében úgy döntött, hogy a kiszemelt tizenkét bajtárs igenis menjen haza.

Délután, mivel a kedélyek nem tudtak, mert nem engedték lecsillapodni, újra gyűlést hívtak össze. Hétfagú jelölőbizottságot küldtek ki, amelynek tagjai lettek: Lajos Iván, Ebergényi András, Kisfaludy Imre, Alberti Ervin, Herzog Ármin, Mérő Ignác, Presser István. A jelölőbizottság a gyűlés elé a következő listát terjesztette: Sigray, Andorka, Rassay, Peyer, Szentiványi, Papp, Koleszár, dr. Domokos, mint politikai irányzatok reprezentánsai, Parragi, Millok mint baloldali újságírók, Waldmann Béla, Halmi Miklós, Róth Sándor mint a közgazdasági élet prominensei kerültek a listára.

Az előterjesztés ellen Nádas József szólalt fel, aki Halmi Miklóst kifogásolta:

- Halmi a fasiszta Magyar-Olasz Bank vezérigazgatója volt. Egyrészt tehát ez rossz ajánlólevél az oroszok és az an-

golszások felé, másrészt Halmi már nem aktív közgazdasági ember. Éppen ezért helyette Rátkai Károlyt ajánlotta.

A népgyűlés így döntött.

A népgyűlés bevezetőjeként Rátkai nagyon kikelt Peyer ellen, akit egyedül tett felelőssé a lista összeállításáért és titokban tartásáért.

Peyer azzal védekezett, hogy a tizenkét név beadásánál szó sem volt hazautazásról. Az amerikaiak politikai, közgazdasági és újságírói prominensek nevét kérték a magyar bizottságtól. Azt állította: „Tévednek azok, akik azt hiszik, hogy ez a tizenkét ember különleges elbánásban fog részesülni.”

Rátkai Károly nem bírta elviselni, hogy ő nem került a tizenkét név közé. Arra hivatkozott, hogy őt két minőségben is megillette volna a jelölés. Úgyis, mint a Rassay-párt főtitkárát és úgyis mint huszonöt év óta liberális újságírót.

Rátkai Waldmann Béla jelenlétében bevallotta, igenis önző érdekek is vezették, mikor a tizenkettő közé be akart kerülni. Nincs kifogása Parragi és Millok jelölése ellen, politikai érdek, hogy két baloldali reggeli lap munkatársa és szerkesztője hazamenjen. Az ő hazakerülése viszont az Esti Kurir érdeke. Rassay – mondotta – nagyon beteg. Hónapokig munkaképtelen lesz. Órá vár tehát az Esti Kurir talpra állítása. Egyébként is rettenetesen fel van háborodva, hogy ő, aki az Otthon Kör elnöke, Herczeg Ferenc, Hoitsy Pál, Rákosi Jenő utóda, nem került a tizenkettő közé...

Éjjel tizenegyig be kellett adni a barakk pontos létszámát, betegállományát és hogy hányan tudnak gyalog lemenni a pályaúdvárig, hányat kell szállítani.

Nagy az öröm és reménykedés.

Május 15. Rassay Károly mentegetőzött előttem Rátkai magatartása miatt, amelyet – mint mondotta – súlyosan el-

ítél. Különösen azt kifogásolta, hogy nagy lármája után ráengedte magát venni a második listára.

Waldmann Béla bejelentette, az osztrák politikai foglyok egy-két napon belül hazamennek, azonkívül pedig harminc napon belül az egész tábort kiürítik. Az osztrákokat a csehek követik, akik három emberüket már hazaküldték a hazaszállítás technikai lebonyolításának megbeszélésére.

Megtudtuk az osztrák kormány névsorát. Grófjaink és tábornokaink között ez a névsor nagy izgalmat váltott ki. Ráduplázott erre a nyilvánosságra jutott csehszlovák kormány névsora, amelyben hat kommunista miniszter szerepelt.

Csodálatosképen mágnásaink ahelyett, hogy behúznák a nyakukat, minden dühükkel ellenünk, szocialisták és kommunisták ellen fordulnak. Kund Elemér egészen megvadult. Intrikál, uszít ellenünk a vidéki zsidók között. Ezek be is dőlnek neki. És minduntalan ellenünk fordulnak, ellenünk, akik egész életünkön keresztül „zsidóbérencként” szerepeltünk.

Kint voltam a női táborban. Szörnyű dolgokat láttam. A nők még jobban tönkrementek, mint mi. Legtöbbjük teljesen apatikus. Az amerikaiak gyors tempóban ürítik ki a női barakkokat és a Russenlager szomorú lakóit kórházba szállítják.

Bensőmben remegve és lázadozva jöttem vissza. Értekezletet tartottunk, amelyen többek között arról volt szó, hogy négy német, öt lengyel és kilenc olasz bajtársat is felvesszünk a bennünket hazaszállító hajóra. Magamból kikelve tiltakoztam az ellen, hogy velünk németek jöjjenek. Ennek az átkozott fajtának, amelyik nőkkel és gyermekekkel ilyen borzalmasan kegyetlen tudott lenni, egyetlen tagját nem szabad támogatnunk. Magyarországról csak kivinni szabad németet, bevenni nem. Ha fölveszik a hajóra, meg fogom támadni és vízbe fogom hajítani őket. Elmondottam, bennem él, éget és felháborít az a látvány, amiben egy félórával ezelőtt ré-

szem volt. Annak a népnek a fiaival, amelyik szó nélkül tűrte hat éven keresztül ezeket a szörnyűségeket, nem akarok egy levegőt szívni. Tiltakoztam a négy németnek a hajóra való fölvétele ellen.

Rassay Károly felszólalásomat erősen kifogásolta. Figyelmeztette a gyűlés résztvevőit, hogy amennyiben így határozának, az veszélyeztetné egész csoportunk hazautazását.

Parragi is felszólalt és azt mondta, nagyfokú lelki zűlésre mutat, ilyen pogrom-hangulatot csinálni.

Délután megjelent magából kikelve, lihegve Waldmann Béla és bejelentette, közölték vele, holnap behajózunk és utazunk haza. Óriási lelkesedés, ölelkezés, öröm. Estére kitűnt, hogy adminisztratív szempontból is keresztülvihetetlen az utazás. Ruháink elvesztek, értéktárgyaink után most kutatnak.

Autón megjelent egy magyar delegáció, Péter Gábor, a budapesti politikai rendőrség főnökének vezetésével. Tőlük kaptunk először hiteles híreket hazulról. A delegáció dr. Domokost magával vitte.

Május 16. Nagy ünnepély keretében búcsúztatta a tábor az elvonuló oroszokat. A tábor az orosz parancsnokot egy gyönyörű domborművel ajándékozta meg, amely egy csontvázza aszott meztelen embert ábrázol, aki az erős árammal telített dróton csüng. Az NB elnöke, az USA ezredes, az orosz őrnagy és minden nemzet részéről egy-egy szónok búcsúztatta az elvonulókat. Magyar részről Parragi szólalt fel.

Az oroszoktól elhagyott barakkokat a fogoly Haupt-, Ober-, Unter- és Scharführerekkel, Stürmerekkkel és egyéb SS-félistenekkel takarították ki az amerikaiak. A tömeg odavonul és gyönyörködve nézi, hogy azok, akik két héttel ezelőtt még bőrostorral a kezükben hajtották őket, mint az állatok, most izzadva, verejtékezve végzik azt a munkát, amelyet idáig az állati sorban tartott háftlingek végeztek. Mulatságos

volt az amerikai „Tommyk” magatartása. Nyugodtan sétáltak a nyögve és izzadva dolgozó SS-ek között. Egyetlen arcizmusuk sem árulta el érzelmeiket. A viláért meg nem ütöttek volna egyetlen bestiát sem. Sőt, amikor a tömegből egyesek botokkal és lécekkel fejbe-fejbe kólintották egyik-másik SS-pribéket, elzavarták az illetőt. Ellenben időközönként centiméterekkel a nem elég fürgén mozgó SS lába elé vagy mögé lóttek. Pokoli mulatság volt nézni, amint a félistenek, mint gyáva himpellérek ugráltak ijedtükben méternyi magasságokba.

Visszakaptam a jegygyűrűmet. Ruhám, télikabátom, fekete szalonkabátom, csíkos nadrágom, cipőm, fehérneműm stb. mind-mind elvesztek.

Bornemisza Félix, aki azelőtt a Mefter igazgatója volt, az amerikai parancsnok engedélyével Linzbe ment, hogy a hajókat Mauthausenbe irányítsa.

Május 17. Waldmann Béla közli, hogy az amerikai ezredestől megkérdezte, mi van a hajókkal. Válasz: nem tudja, nincs telefonösszeköttetés Linzcel.

Bornemisza a vöröskeresztes úrral azt üzente, a hajó rendben van, „mindössze” szén nincs. A blokk erre Peyert és Szemere Sándort, a Fiumei Kőolajfinomító vezérigazgatóját küldte Linzbe, kíséreljék meg szén szerezni.

Andorkát és Bakait magasrangú orosz tisztek, akik közül egyikkel-másikkal Bakay a bunkerban ismerkedett meg, autón elvitték.

Szvatkó diadalmasan néz körül. A szemei mondják felém: „Lám megmondtam, hogy mik lesztek otthon...” Hangosan csak ennyit jegyez meg: „Íme, a világ sohasem változik. Tábornoknak mindig tábornok a barátja.”

A csehek este autóbuszokkal távoznak. Az első kocsin elől egy eredeti drótkerítés-rész van felerősítve eredeti táblával: „Magas feszültségű áram, életveszélyes!”

Az első Busz oldalán hatalmas vörös plakát: „Nyolcezer-öttszáz hősi halottat igazol a mauthauseni pokolból élve hazatérő ezeröttszáz cseh politikai fogoly, akik élő tanúi a náci bestialitásnak!”

Május 18. Reggel nyolc óra. Indulnak az osztrákok. Következő felírású táblákat visznek:

„Wir kämpfen für ein freies unabhängiges demokratisches Österreich.”

„Wir gedenken der gefallen deutschen Freiheitskämpfer.”

Mindenütt felírás.

„Friede, Freiheit, Brot.”

„Die Internationale erkämpft des Menschen Recht.”

„Ernst Tehlmann, Hans Beimler, Edgar Andree, John Scheer, Walter Hebich, Rudolf Klaus, Liesolette Hermann, Magdalene Ernst und allen unbekannten Helden.”

Peyer Károly az osztrákokkal a következő levelet küldte Renner Károlynak Bécsbe:

*Dr. Renner Károly kancellár úrnak,
Wien.*

Igen tisztelt kedves Elvtársunk!

Nagy örömmel értesültünk, hogy Önt ismét megbízták a kancellári tisztség betöltésével. Az itt időző magyar szociáldemokraták nevében szerencsekívánatainkat fejezzük ki és szívünk egész melegével teljes sikert és jóegészséget kívánunk Önnek.

Sajnos, nagy munkájában kénytelenek vagyunk egy számunkra életbevágóan fontos kéréssel zavarni: alulírottak kb. 50 párttagtársunkkal és többszáz más magyarral együtt itt vagyunk a mauthauseni koncentrációs táborban (Oberdo-

nau), a Gestapo 13 hónappal ezelőtt hurcolt bennünket ide és az amerikai csapatok f. hó 5-én szabadítottak fel bennünket.

Számunkra most létkérdés, hogy a táborból a lehető leggyorsabban *Budapestre* kerüljünk. Ennek folytán kérjük az Ön közbenjárását és segítségét. Más népek fiai már elutaztak hazájuk felé. Nem világos előttünk, hogy velünk magyarokkal, mit terveznek, mert eddig a magyar kormányral nincs összeköttetésünk. Véleményünk szerint technikailag igen könnyű lenne bennünket a Dunán hajóval hazaszállítani.

Kérésünk tehát odairányul, szíveskedjék a magyar kormánnyal távbeszélő, vagy távíró útján összeköttetésbe lépni, hogy az azonnal tegye meg a szükséges intézkedéseket, amelyek révén sürgősen hazajuthatunk. Az amerikai parancsnokság javaslatainkkal egyetért.

Előre is köszönjük fáradozását és kérjük a jövőre is jóindulatát.

Eltársi üdvözzel:

Mauthausen, 1945. május

Peyer Károly sk.

Buchinger Manó sk.

Peyer visszaérkezett, és beszámolt linzi útjáról.

- Nem igaz, hogy a hajók javítás alatt állnak. Teljesen épek, ellenben tele vannak Magyarországról menekült rendőrökkel és hajósokkal, akik mindent elkövetnek, hogy a meleg otthont nyújtó fedelet ne vigyék el a fejük felől. A férfiak ezt óvatosan titkolják, de a feleségek kérdései: „nem jobb-e a hazamenetellel várni”, elárulják, mire számítanak ezek a nyilas, félnyilas vagy Horthy-fasiszták. Négy magyar személyszállító hajó van Linzben, illetve környékén.

Az amerikai ezredes, amikor a jelentést megkapta, kijelentette, hogy ezeket a hajókat rendelkezésünkre bocsátja az-

zal a szigorú feltétellel, hogy a Linzben lévő ötszáz magyart is feltétlenül magunkkal kell vinni. Peyer és Szemere Bornemiszára bízta a hajók felkutatását és a szén előteremtését. Bornemisza – mondták Peyerék – már szép irodát rendezett be magának a hajón és esze ágában sincs továbbra is osztoznival szomorú sorsunkban. Rövidesen üzeni fog – mint mondták –, hajózható-e a Duna, megtalálta-e a három hajót, és kap-e szén? Ha minden jól megy, kedden behajózhatunk:

Sigray búcsú nélkül, Kállay „Megyek atyámat megkeresni” kiáltással vett búcsút tőlünk.

Délután Peyer Waldmannal felkereste az USA-ezredest. Kérvényt adtak át, melyben teherkocsik rendelkezésre bocsátását kérték, mert a hajóval bajok vannak és a blokkban tartózkodók egészsége napról-napra romlik. Az ezredes megkérdezte, mennyire van ide Budapest. Oda-vissza 800 kilométer. Erre kijelentette, nincs olyan kocsija, amely ilyen nagy távolságot abszolválni tudna. Az ő kocsijai legfeljebb 140 kilométert tudnak oda-vissza megtenni. Megnyugtatta Peyert és Waldmant, hogy amennyiben az elszállítás akadályokba ütközne, akkor a hadseregtől fog kocsikat kiigényelni. Ez azonban hosszabb időt vesz igénybe, mert több hadseregtől kell a kocsikat összeszedni.

Peyer Károly azt kérte az ezredestől, aki részvétellel nézte türelmetlen, kínzó honvágyunkat, adjon egy négyszemélyes autót, megfelelő írásokat, hogy hazamehessen Budapestre és a magyar kormány segítségét kérje hazaszállításunkra. A kocsit meg is kapták és késő este hatalmas felhőszakadás közben elindult Magyarország felé Budapestre a kis magyar expedíció, amelynek tagjai: Peyer Károly, Bálint Imre, Papp Koleszár Bertalan és Ebergényi András.

Parragi György is visszaérkezett Linzből, ahová a hajók után ment érdeklődni és ugyanazokat állapította meg, amit

Peyer. A magyar hajósok, csendőrök és egyéb ellenforradalmi figuráknak eszük ágában sincs a hajókat kezükből kiadni.

Május 20. Délután 4 óra. A hőmérőm 38.6 lázat mutat. Fájdalmas görcseim vannak. Irigykedve gondolok Faragó Dezsőre és Presser Pistára, akik kimenőt kaptak és a faluban sétálhatnak. Szerencsés emberek. Végre egy kis változatosságban van részük.

Negyedötkor betoppan a barakkba Zentai Vilmos, a szociáldemokrata párt titkára. Közli, hogy a kommunista pártnak és a szociáldemokrata pártnak Rákosi Mátyás elvtárs közbenjárásával sikerült az orosz hatóságoknál kieszközölni, hogy egy teherautóval tíz-tizenöt magyar elvtársat, baloldali polgári politikust és újságírókat hazavihessen. Felszólított bennünket, készüljünk, mert félórán belül útrakészen kell állni.

Somogyi Károly, a IX. kerületi pártszervezet pénztárosa és Rassay Károly olyan gyengék, hogy nem mernek elindulni. Litván József, a polgári radikális párt embere, aki trombózással szintén közel 39 fokos lázban fekszik, meg én is, megkockáztatjuk az utazást.

Kapkodva öltözünk. Kis motyónkat csomagoljuk. Orvosi bizonyítványért rohanunk a revierbe, ahol a következő igazolást kapjuk:

Tábori kórház.

Ennek az engedélynek tulajdonosát, Millok Sándort, aki 1887-ben született, kórházunkban megvizsgáltuk. Egészséges és nem szenved fertőző betegségben.

*Olvashatatlan aláírás
sk. főorvos.*

A revierből az amerikai parancsnokságra szaladunk, ahonnan az alábbi bizonyítványt kapjuk:

*Az Egyesült Államok Kormánya
Mauthausen tábor, Ausztria.
Kelt 1945. május 19-én.*

Mindazoknak, akiket illet: Ennek az engedélynek tulajdonosa Millok Sándor magyar nemzetiségű 58 éves hivatalosan elbocsáttatott Mauthausen táborból (Ausztria), hogy Magyarországra utazzék.

*RR Seibel
alezredes táborparancsnok sk.*

Az Egyesült Államok Kormánya nem vállal az engedély tulajdonosáért Mauthausen táborból (Ausztria) való elbocsátása után felelősséget.

A Magyar Bizottságtól a következő igazolványt kaptuk:

A mauthauseni Magyar Bizottság igazolja, hogy Millok Sándor (szül. 1887, lakott Budapest XII. Alkotás u. 34.) a mathauseni „*Konzentrationslager*” foglya volt 79491 szám alatt 1944. VII. hó 12-től 1945. május hó 5-ig, amikor a tábort a szövetséges csapatok felszabadították.

Mauthausen, 1945. május 17.

*Magyar Bizottság
K. L.
Mauthausen
U.
(Körpecsét)*

*a Magyar Bizottság
megbízásából
Sigray Antal
dr. Rátkai Károly
Peyer Károly*

Közben a Kommunista Párt és a Szociáldemokrata Párt által küldött ezer darab szép fehér kenyeret magyar bajtársaink között szétosztották.

Egy óra múlva, amikor már teljesen útrakészen állott kocsink, sápadtan az izgatottságtól verejtékezve megjelent a sétáról visszatérő Faragó Dezső, a Népszava kiadóhivatalának helyettes igazgatója. Most tért vissza a faluból. Rohant csomagolni, de mire visszajött, az amerikai parancsnok már elment, nem volt, aki a távozási engedélyét kiállítsa. Szegény Faragó Dezsőt egy órával ezelőtt még irigyeltem. Most könnyes szemekkel, fájdalom gyötörte arccal áll kocsink mellett és szomorúan hallgatja a begyújtott autómotor, a mi motorunk gyönyörű szimfóniáját. A kocsi utasai rajtam kívül: Buchinger Manó, Várnai Dániel és fia, Györki Imre, Litván József, Nádas József, Klár Zoltán, Parragi György, Rátkai Károly, Mérő Ignác, Schwarcz Károly, dr. Spitzer Hugó, akit mint kísérő orvost vittünk magunkkal. Kísérőink Zentain kívül Péter Gábor, a magyar politikai rendőrség vezetője, Sulinszkij orosz őrnagy, aki tisztán elvtársi alapon, szívességből vállalkozott erre a fáradtságos útra, hogy segítségünkre legyen esetleges akadályok elhárításánál.

Elindultunk a *kínok útján* visszafelé. „Hazámba vágyom, Duna-Tisza partja vár, Szebb ott az álom, szebben dalol a madár.”

Megállás nélkül robogunk Blindenmarkt kis osztrák városkáig. Este tíz óra tájban álltunk meg egy vendéglő előtt. Bementünk.

Fehér asztalterítővel leterített asztalok, virágokkal díszítve. Mosolygós, gömbölyű, kissé tatáros arcok. Kés, villa, szék. Evés előtt kézmosás. Az asztalokon szalámi, fehér szalonna, cukor. Szamovárokból orosz tea. Nevetünk. Felszabadultan, boldogan nevetünk. Ők dögöltek meg!

Május 21. Hajnalban indulás. Bécsben megállás, reggeli. Megdöbbenve nézzük a kedves Bécset, az Opera kiégett falait, a szétvert Ringet. Négy évi bécsi emigrációs emlékeim rajzának fel lelkemben. Voltam benne újságíró, kiadóhivatali tisztviselő, könyvügynök, utazó, expedíciós munkás és vérköpős munkanélküli. A legnehezebb bécsi napok lakodalmas mulatságok voltak a mauthauseni legszebb napokhoz képest.

Győrben megállás, egy ölelésre elszaladunk győri párttitkárunkhoz, Udvaros elvtárshoz.

Aztán neki a budapesti útnak. Késő este érünk a Bécsi-úti vámsorompóhoz. Orosz katonanő fogadja az autót. Nézegeti az írásokat, mi meg rábámulunk. Katona-nő?! Úgy látszik más országba térünk vissza, mint amit elhagytunk...

Felállok a kocsiban, hogy lássam, mi van Budán. Először a Bécs úti városi házaknál szisszentem fel. A Margit híd budai hídfőjénél fájdalmasan kiáltozni kezdtünk:

– Gazemberek! Akik ezt tettétek, legyetek átkozottak haló poraitokban is!

A pestvidéki főutcai fogház falai kiégve, sötéten meredtek rám. Hol vagy Hauptscharführer Lemke? Hol vagy egészségügyi tanácsos úr? Elkészült már a köpetvizsgálatom?

A jó öreg Lánchíd! Istenem, a mi büszkeségünk, a Lánchíd! Lám, karcsú derekát a vízbe törték.

Az Alagút, a Királyi Vár, a Várbazár, az Erzsébet-híd, a Rudas, a Gellért romokban. Hát mindez valóság?

Már nem átkozódunk...

És mégis, minden borzalom ellenére szívünk-lelkünk telődik a hazai levegővel. Érzem: erősödöm. Lázam lecsökkent. Görcseim elmúltak. Ökleim összeszorultak. Érzem, az egyik ütni fog, a másik dolgozni. Egyik szemem állandóan sírni fog, siratni romba dőlt hazámat, a másik a jövő horizontját kutatja majd.

Az autó éjjel tizenegykor megáll a pártház előtt. Ekkor tudom már: a *kínok útjának* végére értem. És belevetem magam a küzdelembe: a szabad, független, demokratikus Magyarországért.

Lucifer:

*S e sok próbára mégis azt hiszed
Hogy új küzdésed nem lesz hasztalan?
S célt érsz? Valóban e megtörhetetlen
Gyermekkedély csak emberé lehet.*

Ádám:

*Koránt se vonz ily dőre képzelet
A célt tudom, még százszor el nem érem.
Mit sem tesz. A cél voltaképpen mi is?
A cél megszűnte a dicső csatának.
A cél halál. Az élet küzdelem.
És az ember célja a küzdés maga...*

VÉGE

Köszönjük, hogy a Scolar Kiadó könyvét választotta.
Iratkozzon fel hírlevelünkre a WWW.SCOLAR.HU honlapon,
vagy keressen minket a FACEBOOK.COM/SCOLARKLUB oldalon.

§ **SCOLAR KIADÓ**, 2017

1016 Budapest, Naphegy tér 8.

Telefon / fax: +36 1 466 7648

scolar@scolar.hu

www.scolar.hu

Felelős kiadó: **ÉRSEK NÁNDOR**

Felelős szerkesztő: **ILLÉS ANDREA**

Sorozatterv, tipográfia, előzék és kötésterv: ©  **KISS LÁSZLÓ**

Korrektor: **TÖRÖK MÁRIA**

ISBN 978 963 244 759 9

ISSN 2498 6909

Tördelés és nyomdai előkészítés: **LAREN DORR DESIGN BT.**

Felelős vezető: **KISS LÁSZLÓ** stúdióvezető

Nyomdai munkák: **OOK-PRESS KFT.**, Veszprém

Felelős vezető: **SZATHMÁRY ATTILA**